

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

РУТЬЯН ЛЕСЯ ГРИГОРІВНА

УДК 364.65

ДИСЕРТАЦІЯ

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ДОМАШНЬОГО
НАСИЛЬСТВА НАД ЖІНКАМИ**

231 – Соціальна робота

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Л. Г.Рутьян**

Науковий керівник: **Чернуха Надія Миколаївна**, докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Київ – 2023

Анотація

Рутьян Л. Г. Соціально-педагогічна профілактика домашнього насильства над жінками. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 «Соціальна робота» (Соціальна робота).– Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

Світовою громадськістю насильство визнано однією з найбільш розповсюджених у світі форм порушення прав людини. Без подолання цього небезпечного явища неможливо створити умови для самореалізації людини, розвитку паритетної демократії, реалізації принципів рівних прав і можливостей кожного громадянина. Як і для багатьох інших країн світу, проблема проявів домашнього насильства між членами сім'ї є досить гострою і для України. Загальновідомо, що в сім'ї закладаються основи буття людини, її духовні, моральні, світоглядні якості, а від психологічного здоров'я родини багато в чому залежить моральний стан суспільства. Поширення проявів домашнього насильства не лише руйнує гармонію і злагоду в сім'ї та спричиняє сімейне неблагополуччя, а і виступає однією з передумов злочинності в суспільстві загалом. Насильницькі дії з боку членів власної родини заподіюють серйознішу психологічну й фізичну шкоду, ніж аналогічні діяння з боку сторонніх осіб. Вони порушують основний принцип життєдіяльності родини – безпечне й комфортне життя будь-якого її члена. Крім того, діти, які виростають у сім'ях, де чиниться насильство, у майбутньому можуть переносити цей негативний досвід у власне життя.

Проблема профілактики домашнього насильства над жінками задекларована нормативною базою України: Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 р.; Постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»; Постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 654 «Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від

домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі»; Постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 655 «Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі»; Постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 № 728-р «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року»; Постановою Кабінету Міністрів України від 23.01.2019 № 43 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України»; Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2019 № 234 «Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі»; Наказом Міністерства соціальної політики від 01.10.2018 № 1434 «Про затвердження Типової програми для кривдників»; Наказом Міністерства соціальної політики від 11.12.2018 № 1852 «Про утворення Державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей»; Спільним наказом Міністерства соціальної політики та МВС від 13.03.2019 № 369/180 «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства»; Наказом Міністерства освіти і науки від 22.05.2018 № 509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України»; Наказом Міністерства освіти і науки від 02.10.2018 № 1047 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами»; Наказом Міністерства охорони здоров'я від 01.02.2019 № 278 «Про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги»; Спільним наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та МВС України від 07.09.2009 № 3131/386 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо

попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї»; Наказом №371/549 від 20 червня 2012 р. «Про внесення змін до наказу Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту і Міністерства внутрішніх справ України від 07 вересня 2009 р. №3131/386» (Додаток №1); (Додаток №2); (Додаток №3); (Додаток №4); (Додаток №5); (Додаток №6); (Додаток №8); (Додаток №9); (Додаток №10); (Додаток №11); Розпорядженням КМУ №2154-р від 1 грудня 2010 р. Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 р.; Розпорядженням КМУ №430-р від 4 липня 2012 р. Про внесення змін до плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» В період до 2015 р.; Розпорядженням МОДА №6 від 17 січня 2011 р. Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» в Миколаївській області на період до 2015 р.; Постановою КМУ №654 від 22 серпня 2018 р. **«Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі»**; Спільним наказом Мінсоцполітики та МВС від 13.03.2019 р. №369/180 «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 02.04.2019 року за №333/33304; Законом України від 20 червня 2022 року «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами»; Законом України від 04 січня 2018 року (із змінами) «Про запобігання та протидію домашньому насильству»; Указом Президента України 21 вересня 2020 року № 398/2020 «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства».

Об'єктом дослідження є процес насильства над жінками. Предмет дослідження – організаційно-змістові умови профілактики домашнього насильства над жінками. Мета дослідження: на основі аналізу наукових джерел і

соціально-педагогічної практики теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити організаційно-змістові умови профілактики домашнього насильства над жінками.

У дисертації проаналізовано проблематику наукових досліджень щодо детально вивченого явища, здійснено ретельний науковий розгляд та аналіз нормативно-правової бази щодо домашнього насильства над жінками, репрезентовано порівняльний аналіз українського та закордонного досвіду соціально-педагогічної роботи щодо профілактики домашнього насильства над жінками. Проведений моніторинг сучасного стану соціально-педагогічної роботи щодо профілактики домашнього насильства над жінками передбачав розкриття особливостей профілактики домашнього насильства над жінками в ОТГ, обґрунтування профілактики домашнього насильства над жінками засобами неформальної освіти; репрезентовано теоретичне обґрунтування соціально-педагогічної моделі профілактики домашнього насильства над жінками в соціально-педагогічній практиці. Зроблено висновки після запровадження в практику соціальної роботи організаційно-змістової моделі профілактики домашнього насильства над жінками. Розроблені й обґрунтовані рекомендації та пропозиції щодо посилення ефективності профілактичної роботи з постраждалими від домашнього насильства жінками.

Теоретичний аналіз основних понять дослідження дозволив класифікувати їх та розподілити на дві групи, що уможливило усвідомити масштабність і багатоаспектність наукової проблеми. До першої групи зараховано поняття, які пов'язані безпосередньо з професійною діяльністю соціального працівника (соціальна робота, соціально-педагогічна робота, організаційна робота, реабілітаційна робота); до другої групи понять належать дефініції, які відображають профілактику домашнього насильства над жінками (гендерна рівність, насильство, домашнє насильство, кривдник, оцінка ризиків, програма для постраждалої особи, програма для кривдника, профілактичний облік, протидія домашньому насильству). З'ясовано, що вивчення сутності й особливостей способів профілактики домашнього насильства над жінками наразі перебувають у

центрі уваги дослідників з різних галузей знань, таких як філософія, соціологія, економіка, психологія і педагогіка.

Розглянуто різні трактування та класифікації видів насильства, що віддзеркалено в працях українських та закордонних науковців.

Констатовано, що досліджуване явище є міждисциплінарним та виникає з різних причин. Узагальнення різних підходів учених уможливило уточнити та розширити розуміння поняття «домашнє насильство як дії або бездіяльність фізичного, сексуального, психологічного або економічного виду насильства, що вчиняються в сім'ї між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних взаєминах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь».

Наукова новизна полягає в тому, що *вперше* теоретично обґрунтовано організаційно-змістові умови соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства над жінками (інформаційно-роз'яснювальна соціально-психологічна робота з кривдниками; міжвідомча взаємодія в соціально-психологічній роботі з постраждалими від домашнього насильства жінками; актуалізація правової компетентності в постраждалих від домашнього насильства жінок через неформальну освіту); визначено компоненти (організаційний, процесуальний, реабілітаційний), критерії (управлінський, діяльнісний, профілактичний) і показники (*організаційний компонент*: виявлення акту насильства, повідомлення до правоохоронних органів, повідомлення до Управління праці і соціального захисту населення, прийняття рішень про подальшу роботу; *процесуальний компонент*: надання першочергової допомоги, переадресація постраждалих на отримання кваліфікаційних послуг, робота з кривдниками; *реабілітаційний компонент*: формування правової компетентності, формування рефлексії, робота із психологом, робота із соціальним працівником) соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства над жінками; *уточнено* поняття «соціально-

педагогічна профілактика домашнього насильства над жінками» як система заходів, спрямована на соціальне виховання особистості та створення ефективного середовища для соціального розвитку особистості через її активність; зміст *соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства над жінками* як форми, методи, спрямовані на реабілітацію жінок, які постраждали від різних видів домашнього насильства та створення ефективного й безпечного середовища для соціального відновлення і розвитку жінки відповідно до умов часу.

Узагальнено інформацію стосовно норм під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству й насильству за ознакою статі. Така координація спрямована на забезпечення комплексного й узгодженого реагування на випадки домашнього насильства та здійснення відповідно до Закону повноважень у цій сфері. Виокремлено основні форми насильства, зокрема: психологічне, фізичне, економічне, сексуальне. Констатовано вплив кожної з них на соціально- педагогічну профілактику домашнього насильства над жінками, яка здійснюються за певними напрямками: організаційно-управлінським, діяльнісно-процесуальним, реабілітаційно-профілактичним.

Досліджено розроблену систему профілактики домашнього насильства над жінками упродовж 2018-2021 рр. через упровадження соціально-педагогічної моделі профілактики домашнього насильства над жінками в роботу соціальних працівників Київського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (47 осіб); Білогородської ОТГ, Святомихайлівського старостинського округу Києво-Святошинського району Київської області (29 осіб); Центру для сім'ї, дітей та молоді м. Слов'янська (42 особи); Центру для сім'ї дітей та молоді Білокуракинського району Луганської області (23 особи). На різних етапах емпіричного дослідження було діагностовано 141 особу. Аналіз та узагальнення результатів формувального етапу експерименту дослідження дозволили виявити динаміку кількісно-якісних змін у соціально-педагогічній профілактиці домашнього насильства над жінками. Статистична обробка результатів експерименту після завершення формувального етапу засвідчила позитивну динаміку, яку намітилася за всіма компонентами моделі профілактики

домашнього насильства над жінками експериментальної групи порівняно зі тими, котрі увійшли до контрольної групи, де процес соціальної роботи відбувався без упровадження експериментальних організаційно-змістових умов. Значно зросла кількість жінок експериментальної групи, які змогли подолати страх, (+13%); перебороли страх перед зверненням у різні інституції (+10,4%); зуміли пройти належний реабілітаційний шлях (+23,6%). Знизилася кількість тих жінок, які ухилялися від відповідей (- 47%).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що підібрано й апробовано діагностичний інструментарій для виявлення показників соціально-педагогічних умов профілактики домашнього насильства над жінками; визначено змістовно-організаційні умови профілактики домашнього насильства над жінками.

Теоретичні та практичні положення дисертації можуть бути використані під час укладання навчальних програм, планів, розроблення спецкурсів, методичних рекомендацій, тренінгів; організації процесу соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства над жінками.

Подальшого розвитку набули теоретико-методичні, організаційно-змістові та соціально-педагогічні чинники профілактики домашнього насильства над жінками; зміст, методи й форми профілактики домашнього насильства над жінками.

Ключові слова: насильство, насильство над жінками, домашнє насильство, домашнє насильство над жінками, профілактика, соціальна профілактика, педагогічна профілактика, соціально-педагогічна профілактика.

Список публікацій

1. Рутьян Л.Г. Практико зорієнтований сегмент професійної підготовки студентів у вищій школі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Соціальна робота. 2018. № 2 (4). С. 49–54.
2. Рутьян Л.Г. Домашнє насильство жінок: психологічні та соціальні детермінанти явища. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Соціальна робота*. 2019. Випуск 1(5). С. 52–54.
3. Рутьян Л.Г. Особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми-жертвами насилля. *Дитина у тривожному середовищі: розвивальні та відновлювальні практики*: збірник тез III Всеукраїнського форуму за міжнародної участі (Київ, 31 травня – 1 червня 2019). Київ, 2019. С. 63–66.
4. Рутьян Л.Г. Соціально-педагогічні умови впровадження неформальної освіти в освітнє середовище закладів вищої освіти. *Молодь і ринок*. №10 (177). 2019. С. 162–166.
5. Рутьян Л.Г. Деякі аспекти формування культури професійної діяльності сучасного фахівця. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 31 січня – 1 лютого 2020). Київ, 2020. Ч.1. С. 102–104.
6. Рутьян Л.Г. Соціально-педагогічні умови впровадження неформальної освіти в освітнє середовище закладів вищої освіти. *Неформальна та інформальна освіта як ресурс розвитку особистості* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22 травня 2020). Київ. 2020. С. 52–55.
7. Чернуха Н.М., Рутьян Л.Г. Соціально-реабілітаційні практики в інклюзивному освітньому середовищі. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Київ 12 – 13 березня 2021). Київ, 2021. С. 203–206.
8. Рутьян Л.Г. Зарубіжні підходи щодо визначення професійної компетентності соціального працівника. *Проблеми особистості у сучасній науці: результати та перспективи дослідження* : матеріали XXIII Міжнародної конференції молодих науковців (Київ, 22–23 квітня 2021). Київ, 2021. С. 247–251.

9. Омельченко С.О., Тернопільська В.І., Чернуха Н.М., Співак Я.О., Токарук Л.С., Васильєва-Халатникова М.О., Бакуліна О.С., Костенко Д.В., **Рутьян Л.Г.** Соціальна робота: реалії та виклики часу: навч.-метод. посіб. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. С.118–125.

10. Чернуха Н.М., **Рутьян Л.Г.** Дружнє до дитини середовище в громаді: соціально-педагогічні аспекти. *Дитина у тривожному середовищі: розвивальні та відновлювальні практики: Збірник тез* (Київ, 31 травня – 1 червня 2021). Київ, 2021. С. 108–112.

11. Рутьян Л.Г. Історія і розвиток домашнього насильства над жінками як наукового поняття. *Молодь і ринок*. 2021. №5-6 (191-192). С.167–172.

12. **Рутьян Л.Г.**, Чернуха Н.М. Міжвідомча взаємодія у боротьбі з домашнім насильством. *Interdepartmental Interaction to Combating Against Domestic Violence*. Intellectual Archive. Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada). 2021. Vol. 10. №. 4. P. 220–229.

13. Рутьян Л.Г. Формування правової компетентності постраждалих від домашнього насильства жінок засобами неформальної освіти. *Social Work and Education*. Vol. 8. No. 4. P. 481–493.

14. Рутьян Л.Г. Структура і ознаки домашнього насильства. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 1. С. С. 109–115.

15. Рутьян Л.Г. Організаційно-змістові умови боротьби з домашнім насильством над жінками. *Наука і освіта*. 2022. №1. С. 48–54.

16. Рутьян Л.Г. Законодавчі основи профілактики домашнього насильства над жінками. *Проблеми особистості у сучасній науці: результати та перспективи дослідження* : матеріали XXV Міжнародної конференції молодих науковців (Київ, 20–21 квітня 2023). Київ, 2023. С. 211–215.

Abstract

Rutian L. G. Social-pedagogical prevention of domestic violence against women.– Qualification research paper on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 231 "Social Work" (Social Work).– Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, 2023.

Violence is recognized by the world public as one of the most widespread forms of human rights violations in the world. Without overcoming this dangerous phenomenon, it is impossible to create conditions for human self-realization, the development of parity democracy, and the realization of the principles of equal rights and opportunities for every citizen. As for many other countries of the world, the problem of manifestations of domestic violence between family members is quite acute for Ukraine as well. It is common knowledge that the foundations of a person's existence, his spiritual, moral, and worldview qualities are laid in the family, and the moral state of society largely depends on the psychological health of the family. The spread of domestic violence not only destroys harmony and harmony in the family and causes family trouble, but also acts as one of the prerequisites for crime in society in general. Violent actions by members of one's own family cause more serious psychological and physical damage than similar actions by outsiders. They violate the basic principle of family life - the safe and comfortable existence of any of its members. In addition, children who grow up in families where violence is committed may carry this negative experience into their own lives in the future.

The problem of prevention of domestic violence against women is declared by the regulatory framework of Ukraine: the Law of Ukraine "On Prevention and Combating Domestic Violence" dated December 7, 2017; Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 22, 2018 No. 658 "On the approval of the Procedure for the interaction of entities implementing measures in the field of prevention and counteraction of domestic violence and gender-based violence"; Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 22, 2018 No. 654 "On approval of the Standard Regulation on a mobile brigade of social and psychological assistance to persons who have suffered from domestic violence and/or gender-based violence"; Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 22, 2018 No. 655 "On approval of the Standard Regulation on shelter for persons who have suffered from domestic violence and/or gender-based violence"; Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 10, 2018 No. 728-r "On approval of the Concept of the State Social Program for the Prevention and Counteraction of Domestic Violence and Gender-Based Violence for the Period Until 2023"; Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 23, 2019 No. 43

"On Amendments to Certain Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine"; Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 20, 2019 No. 234 "On approval of the Procedure for the formation, maintenance and access to the Unified State Register of cases of domestic violence and gender-based violence"; Order of the Ministry of Social Policy dated October 1, 2018 No. 1434 "On Approval of the Model Program for Offenders"; Order of the Ministry of Social Policy dated 11.12.2018 No. 1852 "On the establishment of the State institution "Call center of the Ministry of Social Policy of Ukraine on combating human trafficking, preventing and combating domestic violence, gender-based violence and violence against children"; Joint Order of the Ministry of Social Policy and the Ministry of Internal Affairs of March 13, 2019 No. 369/180 "On Approval of the Procedure for Assessing the Risks of Domestic Violence"; Order of the Ministry of Education and Science of May 22, 2018 No. 509 "On approval of the Regulation on psychological service in the education system of Ukraine"; Order of the Ministry of Education and Science dated October 2, 2018 No. 1047 "On the approval of Methodological recommendations on the detection of response to cases of domestic violence and the interaction of pedagogical workers with other bodies and services"; Order of the Ministry of Health dated February 1, 2019 No. 278 "On approval of the Procedure for conducting and documenting the results of the medical examination of victims of domestic violence or persons likely to have suffered from domestic violence, and providing them with medical assistance"; Joint order of the Ministry of Family, Youth and Sports of Ukraine and the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 09.07.2009 N 3131/386 "On the approval of the Instruction on the procedure for the interaction of structural units responsible for the implementation of the state policy on the prevention of violence in the family, services in affairs children, centers of social services for families, children and youth and relevant divisions of internal affairs bodies on matters of implementation of measures to prevent violence in the family"; Order No. 371/549 dated June 20, 2012 "On Amendments to the Order of the Ministry of Family, Youth and Sports of Ukraine and the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated September 7, 2009 No. 3131/386" (Appendix No. 1); (Appendix #2); (Appendix No. 3); (Appendix No. 4); (Appendix No. 5); (Appendix No. 6); (Appendix No. 8); (Appendix No. 9); (Appendix No. 10); (Appendix No. 11); Decree of the CMU No. 2154 of December 1, 2010.

On the approval of the plan of activities for the National campaign "Stop the violence!" for the period until 2015; Order of the CMU No. 430-r of July 4, 2012 On Amendments to the Plan of Activities for the National Campaign "Stop Violence!" In the

period until 2015; Order of the Ministry of Internal Affairs and Communications No. 6 of January 17, 2011 on the approval of the action plan for the National Campaign "Stop Violence!" in the Mykolaiv region for the period until 2015; Resolution of the CMU No. 654 of August 22, 2018 "On approval of the Model Regulation on a mobile brigade of social and psychological assistance to persons who have suffered from domestic violence and/or gender-based violence"; Joint Order of the Ministry of Social Policy and the Ministry of Internal Affairs of March 13, 2019 No. 369/180 "On Approval of the Procedure for Assessing the Risks of Domestic Violence", registered with the Ministry of Justice of Ukraine on April 2, 2019 under No. 333/33304; Law of Ukraine dated June 20, 2022 "On the Ratification of the Council of Europe Convention on the Prevention of Violence Against Women and Domestic Violence and Combating These Phenomena"; The Law of Ukraine dated January 4, 2018 (as amended) "On Prevention and Combating Domestic Violence"; Decree of the President of Ukraine of September 21, 2020 No. 398/2020 "On urgent measures to prevent and counter domestic violence, gender-based violence, and protect the rights of victims of such violence."

The object of research is the process of violence against women. The subject of the study: organizational and substantive conditions of prevention and domestic violence against women. The purpose of the research: on the basis of the analysis of scientific sources and socio-pedagogical practice, to theoretically substantiate, develop and experimentally verify the organizational and substantive conditions for the prevention of domestic violence against women.

The dissertation analyzed the problems in scientific research in the circle of the investigated phenomenon, carried out a study and analysis of the legal framework regarding domestic violence against women, presented a comparative analysis of domestic and foreign experience of socio-pedagogical work on the prevention of domestic violence against women. The monitoring of the current state of socio-pedagogical work on the prevention of domestic violence against women provided for the disclosure of the specifics of the prevention of domestic violence against women in OTG, the substantiation of the prevention of domestic violence against women by means of informal education, the theoretical justification of the socio-pedagogical model of the prevention of domestic violence against women in social- pedagogical practice. Conclusions were made after the introduction of the organizational and substantive model of prevention of domestic violence against women into the practice of social work.

Developed and substantiated recommendations and proposals for strengthening the effectiveness of preventive work with women affected by domestic violence.

The theoretical analysis of the main concepts of the study made it possible to classify them into two groups, which made it possible to imagine the scale and multifacetedness of the scientific problem. The first group includes concepts that are directly related to the professional activity of a social worker (social work, socio-pedagogical work, organizational work, rehabilitation work); the second group of concepts includes definitions that reflect the prevention of domestic violence against women (gender equality, violence, domestic violence, offender, risk assessment, program for the victim, program for the offender, preventive accounting, combating domestic violence). It was found that the study of the essence and features of methods of prevention of domestic violence against women are currently in the focus of researchers from various fields of knowledge, such as: philosophy, sociology, economics, psychology and pedagogy.

Various interpretations and classifications of types of violence, which are reflected in the works of Ukrainian and foreign scientists, are considered.

It was established that the phenomenon under study is interdisciplinary and arises for various reasons. The generalization of various approaches of scientists made it possible to clarify and expand the understanding of the concept of "domestic violence - actions or inaction of physical, sexual, psychological or economic violence committed in the family between relatives, or between former or current spouses, or between other persons who jointly live (have lived) in the same family, but are not (have not been) in a family relationship or married to each other, regardless of whether the person who committed domestic violence lives (has lived) in the same place as the victim, as well as threats to commit such acts."

The scientific novelty is that for the first time the organizational and content conditions of socio-pedagogical prevention of domestic violence against women have been theoretically substantiated (informational and explanatory socio-psychological work with perpetrators; interdepartmental interaction in socio-psychological work with women affected by domestic violence; actualization legal competence of victims of domestic violence women through non-formal education); components (organizational, procedural, rehabilitation), criteria (management, operational, preventive) and indicators (organizational component: detection of an act of violence, notification to law enforcement agencies, notification to the Department of Labor and Social Protection of

the Population, decision-making on further work; procedural component) : provision of first aid, referral of victims to receive qualified services, work with offenders; rehabilitation component: formation of legal competence, formation of reflection, work with a psychologist, work with a social worker) socio-pedagogical prevention of domestic violence against women; the concept of "social-pedagogical prevention of domestic violence against women" has been clarified as a system of measures aimed at the social education of the individual and the creation of an effective environment for the social development of the individual through his activity; the content of socio-pedagogical prevention of domestic violence against women as forms, methods aimed at the rehabilitation of women who suffered from various types of domestic violence and the creation of an effective and safe environment for the social recovery and development of women in accordance with the conditions of the time.

Generalized information on norms during the implementation of measures in the field of prevention and counteraction of domestic violence and rape based on gender. Such coordination is aimed at ensuring a comprehensive and coordinated response to cases of domestic violence and exercising powers in this area in accordance with the Law. The main forms of violence are singled out, in particular: psychological, physical, economic, sexual. The influence of each of them on the social and pedagogical prevention of domestic violence against women, which is carried out according to certain directions: organizational and managerial, activity and procedural, rehabilitation and preventive, has been established.

The developed system for the prevention of domestic violence against women during 2018-2021 was studied through the implementation of a socio-pedagogical model of prevention of domestic violence against women in the work of social workers at the Kyiv City Center of Social Services for Family, Children and Youth (47 people); Belohorod OTG, Sviatomikhailivskiy starostyn district and district of Kyiv-Sviatoshynskiy district of Kyiv region (29 people); Center for family, children and youth named after Slovyanska (42 people); Center for families of young people and youth of Bilokuraky district, Luhansk region (23 people). 141 persons were diagnosed at various stages of the empirical research. The analysis and generalization of the results of the formative experiment of the study made it possible to reveal the dynamics of quantitative and qualitative changes in social and pedagogical prevention of domestic violence against women. Statistical processing of the results after the formative stage of the experiment established that positive dynamics of changes were outlined for all components of the

model of prevention of domestic violence against women in the experimental group compared to women who were included in the control group, where the process of social work took place without the introduction of experimental organizational and content conditions. The number of women in the experimental group who were able to overcome fear in the organizational component and the activity component (+13%) increased significantly; were able to overcome the fear of turning to various institutions (+10.4%); try to go through a proper rehabilitation process (+23.6%). The number of women who evaded answers decreased (-47%).

The practical significance of the obtained results lies in the fact that diagnostic tools were selected to identify indicators of socio-pedagogical conditions and prevention of domestic violence against women; content and organizational conditions for the prevention of domestic violence against women are determined. The theoretical and practical provisions of the dissertation can be used in the preparation of educational programs, plans, development of inspection courses, methodological recommendations, trainings; organization of the process of socio-pedagogical prevention of domestic violence against women.

The theoretical-methodical, organizational-content and socio-pedagogical factors of prevention of domestic violence against women gained further development; content, methods and forms of prevention of domestic violence against women.

Key words: violence, violence against women, domestic violence, domestic violence against women, prevention, social prevention, pedagogical prevention, socio-pedagogical prevention.

References

1. Rutian L.H. Praktyko zoriientovanyi sehment profesiinoi pidhotovky studentiv u vyshchii shkoli [Practically oriented segment of professional training of students in higher education]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Sotsialna robota. 2018. № 2 (4). С. 49-54

2. Rutian L.H. Domashnie nasylystvo zhinok: psykholohichni ta sotsialni determinanty yavlyshcha [Domestic violence against women: psychological and social determinants of the phenomenon]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii Sotsialna robota. K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet». 2019. Vypusk 1(5). C. 52-54

3. Rutian L.H. Osoblyvosti sotsialno-pedahohichnoi roboty z ditmy–zhertvamy nasyllia [Peculiarities of socio-pedagogical work with child victims of violence]. Dytna u tryvozhnomu seredovyschi: rozvyvalni ta vidnovliuvalni praktyky: Zbirnyk tez (31 travnia – 1 chervnia 2019 roku, Kyiv) / za red. O. V. Chuiko. Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka. 2019. C. 63-66

4. Rutian L.H. Sotsialno-pedahohichni umovy vprovadzhennia neformalnoi osvity v osvitnie seredovysche zakladiv vyshchoi osvity [Socio-pedagogical conditions of introducing non-formal education into the educational environment of higher education institutions]. Molod i rynek. №10 (177). 2019. Drohobyt'skyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka. C. 162-166

5. Rutian L.H. Deiaki aspekty formuvannia kultury profesiinoi diialnosti suchasnoho fakhivtsia [Some aspects of the formation of the culture of the professional activity of a modern specialist]. Suchasni tendentsii ta faktory rozvytku pedahohichnykh ta psykholohichnykh nauk : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, Ukraina, 31 sichnia – 1 liutoho 2020 roku). K.: HO «Kyivska naukova orhanizatsiia pedahohiky ta psykholohii». 2020. Ch.1. C. 102-104

6. Rutian L.H. Sotsialno-pedahohichni umovy vprovadzhennia neformalnoi osvity v osvitnie seredovysche zakladiv vyshchoi osvity [Socio-pedagogical conditions of introducing non-formal education into the educational environment of higher education institutions]. Neformalna ta informalna osvita yak resurs rozvytku osobystosti : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Kyiv, 22 travnia 2020 r. K.: Tavriiskiy natsionalnyi universytet imeni V.I. Vernadskoho. 2020. C. 52-55

7. Chernukha N.M., Rutian L.H. Sotsialno-reabilitatsiini praktyky v inkluzyivnomu osvitnomu seredovyschi [Social rehabilitation practices in an inclusive educational environment]. Rozvyvalnyi potentsial suchasnoi sotsialnoi roboty:

metodolohiia ta tekhnolohii : materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (12 – 13 bereznia 2021 roku, Kyiv) / za red. Yu.M. Shvalba. Kyiv : KNU imeni Tarasa Shevchenka. 2021. C. 203-206

8. Rutian L.H. Zarubizhni pidkhody shchodo vyznachennia profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pratsivnyka [Foreign approaches to determining the professional competence of a social worker]. Problemy osobystosti u suchasni nautsi: rezultaty ta perspektyvy doslidzhennia, 22-23 kvitnia 2021 r. : Materialy KhKhIII Mizhnarodnoi konferentsii molodykh naukovtsiv / Za red. I. V. Danyliuka, S. Yu. Pashchenko. Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K. 2021. C. 247-251

9. Omelchenko S.O., Ternopilska V.I., Chernukha N.M., Spivak Ya.O., Tokaruk L.S., Vasylieva-Khalatnykova M.O., Bakulina O.S., Kostenko D.V., Rutian L.H. Sotsialna robota: realii ta vyklyky chasu: navchalno-metodychnyi posibnyk [Social work: realities and challenges of the time: educational and methodological manual]. Sloviansk: Vyd-vo B. I. Matorina, 2021. C.118-125

10. Chernukha N.M., Rutian L.H. Druzhnie do dytyny seredovyshe v hromadi: sotsialno-pedahohichni aspekty [Child-friendly environment in the community: socio-pedagogical aspects]. Dytyna u tryvozhnomu seredovyschi: rozvyvalni ta vidnovliuvalni praktyky: Zbirnyk tez (31 travnia – 1 chervnia 2021 roku, Kyiv) / za red. O. V. Chuiko. Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka. 2021. C. 108-112

11. Rutian L.H. Istoriiia i rozvytok domashnoho nasylstva nad zhinkam yak naukovoho poniattia [History and development of domestic violence against women as a scientific concept]. Molod i rynek. №5-6 (191-192). 2021. Drohobyskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Ivana Franka. C.167-172

12. Rutian L.H., Chernukha N.M. Mizhvidomcha vzaiemodiia u borotbi z domashnim nasylstvom [Interagency cooperation in the fight against domestic violence]. Interdepartmental Interaction to Combating Against Domestic Violence. Intellectual Archive. Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada). 2021. (October/December). Vol. 10. No. 4. Pp. 220–229. DOI: 10.32370/IA_2021_12_25

13. Rutian L.H. Formuvannia pravovoi kompetentnosti postrazhdalych vid domashnoho nasylstva zhinok zasobamy neformalnoi osvity [Formation of legal

competence of women victims of domestic violence by means of informal education]. *Social Work and Education*. Vol. 8. No. 4. pp. 481-493. DOI: 10.25128/2520-6230.21.4.5

14. Rutian L.H. Struktura i oznaky domashnoho nasylstva [Structure and signs of domestic violence]. *Vvichlyvist. Humanitas*. Lutsk: Volynskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. 2022. № 1.

15. Rutian L.H. Orhanizatsiino-zmistovi umovy borotby z domashnim nasylstvom nad zhinkamy [Organizational and content conditions of combating domestic violence against women]. *Nauka i osvita*. 2022. №1.

16. Rutian L.H. Zakonodavchi osnovy profilaktyky domashnoho nasylstva nad zhinkamy [Legislative basis of prevention of domestic violence against women]. *Problemy osobystosti u suchasni nautsi: rezultaty ta perspektyvy doslidzhennia, 20-21 kvitnia 2023 r. : Materialy KhKhV Mizhnarodnoi konferentsii molodykh naukovtsiv / Za red. I. V. Danyliuka, S. Yu. Pashchenko*. Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K. 2023. 297 s.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НАД ЖІНКАМИ	29
1.1 Аналіз проблематики в наукових дослідженнях	29
1.2 Дослідження та аналіз нормативно-правової бази щодо домашнього насильства над жінками.....	49
1.3 Порівняльний аналіз закордонного та українського досвіду соціально-педагогічної роботи щодо профілактики домашнього насильства над жінками.....	57
Висновки до першого розділу.....	81
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НАД ЖІНКАМИ.....	84
2.1 Моніторинг сучасного стану соціально-педагогічної роботи щодо профілактики домашнього насильства над жінками	84
2.2 Особливості профілактики домашнього насильства над жінками в ОТГ.....	103
2.3 Профілактика домашнього насильства над жінками засобами неформальної освіти.....	136
2.4 Теоретичне обґрунтування соціально-педагогічної моделі профілактики домашнього насильства над жінками в соціально-педагогічній практиці.....	145
Висновки до другого розділу.....	160
РОЗДІЛ III. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НАД ЖІНКАМИ В СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ.....	164
3.1 Запровадження в практику соціальної роботи організаційно-змістової моделі профілактики домашнього насильства над жінками.....	164
3.2 Рекомендації та пропозиції щодо посилення ефективності профілактичної роботи з постраждалими від домашнього насильства жінками.....	179
Висновки до третього розділу.....	184
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	191
ДОДАТКИ.....	214

ВСТУП

Актуальність дослідження. Світовою громадськістю насильство визнано однією з найбільш розповсюджених у світі форм порушення прав людини. Без подолання цього небезпечного явища неможливо створити умови для самореалізації людини, розвитку паритетної демократії, реалізації принципів рівних прав і можливостей кожного громадянина. Як і для багатьох інших країн світу, проблема насильства в сім'ї є досить гострою й для України. Загальновідомо, що в сім'ї закладаються основи буття людини, її духовні, моральні, світоглядні якості, а від психічного здоров'я родини багато в чому залежить моральний стан суспільства. Поширення проявів насильства в сім'ї не лише руйнує гармонію і злагоду в родині та спричиняє сімейне неблагополуччя, а й виступає однією з передумов злочинності в суспільстві загалом. Насильницькі дії з боку членів власної родини завдають серйознішу психологічну й фізичну шкоду, ніж аналогічні діяння з боку сторонніх осіб. Вони порушують основний принцип життєдіяльності родини – безпечне й комфортне проживання будь-якого її члена. Крім того, діти, які виростають у сім'ях, де чиниться насильство, у майбутньому можуть переносити цей негативний досвід у власне життя.

Проблема профілактика домашнього насильства над жінками задекларована нормативною базою України: Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 р.; Постановою КМУ №616 від 26 квітня 2003 р. «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу»; Наказом №3131/386 від «07» вересня 2009 р. «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї»; Наказом №371/549 від 20 червня 2012 р. «Про внесення змін до наказу Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту і Міністерства внутрішніх справ України від 07 вересня 2009 р. №3131/386» (Додаток №1); (Додаток №2); (Додаток №3); (Додаток №4); (Додаток №5); (Додаток №6); (Додаток №8);

(Додаток №9); (Додаток №10); (Додаток №11); Розпорядженням КМУ №2154-р від 1 грудня 2010 р. «Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 р.»; Розпорядженням КМУ №430-р від 4 липня 2012 р. «Про внесення змін до плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» в період до 2015 р.»; Розпорядженням МОДА №6 від 17 січня 2011 р. «Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» в Миколаївській області на період до 2015 р.»; Постановою КМУ №654 від 22 серпня 2018 р. «Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі»; Постановою КМУ №655 від 22 серпня 2018 р. «Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі»; Постановою КМУ №658 від 22 серпня 2018 р. «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»; Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 №728-р «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року»; Наказом МСПУ від 01.10.2018 р. №1434 «Про затвердження Типової програми для кривдників», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 29.10.2018 р. за №1222/32674; Спільним наказом Мінсоцполітики та МВС від 13.03.2019 р. №369/180 «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 02.04.2019 року за №333/33304.

Питання, пов'язані з проблемами попередження насильства, досліджувались у працях учених: О. Бандурки, В. Голіни, В. Грищука, Н. Гуторової, Л. Давиденка, П. Дагеля, А. Долгової, О. Джужи, М. Коржанського, О. Костенка, В. Кудрявцева, Н. Кузнецової, П. Михайленка, Г. Міньковського, В. Навроцького, В. Тація, Л. Франка та ін.

Проблеми насильства в сім'ї широко розглядають закордонні вчені та правознавці, зокрема Дж. Коннорс, Р. Кук, Р. Севал, Е. Бернес, Х. Пиетіле, К. Бартлет тощо. В українській науці окремі дослідження цієї проблеми здійснювали А. Блага, К. Левченко, А. Ноур, О. Руднєва, Г. Христова. Різні аспекти насильства, зокрема в сім'ї, розкривають у працях та дослідженнях науковці: В. Вітвицька, Л. Завадська, Л. Кормич, Л. Крижна, Н. Лавриненко, І. Лавринчук, Л. Леонтєва, Л. Левицький О. Матвієнко, Т. Мельник, Т. Мінка та ін. Останнім часом з'явилася низка дослідників, предметом наукових розвідок яких стали питання, пов'язані з насильством над жінками, а саме: Т. Малиновська, Д. Ляз, В. Циганчук, Н. Пашко. Проте означена проблема наразі є недостатньо дослідженою, тож потребує подальших наукових пошуків.

Актуальність наукового дослідження соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства над жінками пов'язана з розв'язанням *суперечностей* між:

- вимогами суспільства до прав сучасної жінки та пануванням стереотипів стосовно її можливостей;
- підвищенням рівня сімейного насильства та відсутністю дієвих механізмів боротьби з ним;
- зростаючими потребами в соціально-педагогічній профілактиці домашнього насильства над жінками та відсутністю дієвих організаційно-змістових умов її формування в сучасному соціумі.

Отже, актуальність означеної проблеми, недостатній рівень її наукової дослідженості й практичної розробленості, відсутність системного наукового аналізу та виявлені суперечності зумовили вибір теми дисертації **«Соціально-педагогічна профілактика домашнього насильства над жінками»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка і є складовою комплексної наукової теми «Технології соціальної реабілітації в умовах трансформації суспільних процесів» (номер державної реєстрації 0116U007570),

наукової теми кафедри педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Професійно-педагогічна підготовка фахівців освітньої сфери в класичних університетах України» (номер державної реєстрації 0118U007089). Тему дисертації затверджено Вченою радою факультету психології Київського Національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 5 від 21 листопада 2019 р.) та уточнено Вченою радою факультету психології Київського Національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 11 від 23 березня 2023 р.).

Об'єкт дослідження: процес насильства над жінками.

Предмет дослідження: організаційно-змістові умови профілактики домашнього насильства над жінками.

Мета дослідження: на основі аналізу наукових джерел і соціально-педагогічної практики теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити організаційно-змістові умови профілактики домашнього насильства над жінками.

Відповідно до поставленої мети визначено **завдання** дослідження:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми насильства над жінками.
2. Розкрити специфіку домашнього насильства над жінками.
3. Визначити структуру, критерії, показники профілактики домашнього насильства над жінками.
4. Обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність організаційно-змістових умов профілактики домашнього насильства над жінками.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: загальнотеоретичні й методологічні положення філософії, соціології і педагогіки щодо насильства над жінками; філософські положення про взаємозв'язок соціальних і педагогічних явищ та процесів; провідні ідеї сучасної філософії, соціології, педагогіки та психології; концепції закордонних та українських учених щодо домашнього насильства над жінками; діалектичної єдності соціальних і педагогічних процесів формування особистості; концептуальні положення профілактики домашнього насильства над жінками; системний підхід до процесу

профілактики домашнього насильства над жінками; принципи рефлексивного підходу до формування особистості жінки; концептуальні засади розвитку соціально-педагогічної освіти і науки в Україні та їхньої інтеграції в європейський освітній простір. Значну роль відіграли наукові положення й висновки щодо філософії розвінчання ідеології насильства науковців, зокрема представників Франкфуртської школи: «Дослідження авторитарної особистості» (Т. Адорно), «Діалектика Просвіти» (Т. Адорно й М. Хоркхаймера), «Анатомія людської деструктивності» (Е. Фрома), «Одномірна людина» (Г. Маркузе); методів і прийомів роботи з жертвами і кривдниками (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, О. Белоліпцевої, О. Бойко, О. Гуртовенка, С. Кузіної, К. Левченко, Н. Максимової, О. Ожійової, В. Ролінського, О. Ткаленко, Т. Цюман, О. Юрчик та ін.); специфіки соціальної та соціально-педагогічної роботи (А. Аніщенко, Т. Коленіченко, Г. Міннігалеевої, А. Мокряк, О. Новікова, Є. Холостова); різнобічних впливів інформаційного суспільства на особистість (А. Рижанової, Л. Тіхонової, В. Шейко, В. Штанько); концептуальних засад, пов'язаних із профілактикою насильства (О. Бандурки, В. Глушкова, В. Голіни, В. Грищука, Н. Гуторової, Л. Давиденка, П. Дагеля, А. Долгової, О. Джужи, М. Коржанського, О. Костенка, В. Кудрявцева, Н. Кузнецової, П. Михайленка, Г. Міньковського, В. Навроцького, В. Тація, Л. Франка); системного підходу до боротьби із сімейним насильством за кордоном (Дж. Коннорс, Р. Кук, Р. Севал, Е. Бернес, Х. Пиєтіле, К. Бартлет) і в Україні (А. Благої, В. Голіни, К. Левченко, А. Ноур, О. Рудневої, Г. Христової).

Для розв'язання поставлених завдань застосовано **методи дослідження:** *теоретичні* – аналіз, синтез, класифікацію, узагальнення – для теоретичного вивчення наукової проблеми, визначення базових і похідних понять дослідження; порівняння, абстрагування й конкретизацію – для обґрунтування сутності організаційно-змістових умов, а також критеріїв, показників соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства над жінками; *емпіричні* – діагностичні (анкетування, тестування, опитування, бесіди, інтерв'ювання); соціально-педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний) – з метою перевірки ефективності організаційно-змістових умов соціально-педагогічної профілактики

домашнього насильства над жінками; *статистичні* – критерій Стьюдента – для встановлення статистичної значущості результатів дослідження, їхньої кількісно-якісної інтерпретації, аналізу результатів соціально-педагогічного експерименту, виявлених у студентів контрольних і експериментальних груп (перевірка гіпотез відносно числових характеристик – статистичної середньої та дисперсії, що вказують на суттєвість відмінностей між досліджуваними параметрами).

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота виконувалася в Київському міському центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; Білогородській ОТГ, Святомихайлівському старостинському окрузі Києво-Святошинського району Київської області; Центрі для сім'ї, дітей та молоді м. Слов'янська; Центрі для сім'ї дітей та молоді Білокуракинського району Луганської області.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

- *вперше* теоретично обґрунтовано організаційно-змістові умови соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства над жінками (інформаційно-роз'яснювальна соціально-психологічна робота з кривдниками; міжвідомча взаємодія в соціально-психологічній роботі з постраждалими від домашнього насильства жінками; актуалізація правової компетентності в постраждалих від домашнього насильства жінок через неформальну освіту); визначено компоненти (організаційний, процесуальний, реабілітаційний), критерії (управлінський, діяльнісний, профілактичний) і показники (*організаційний компонент*: виявлення акту насильства, повідомлення до правоохоронних органів, повідомлення до Управління праці і соціального захисту населення, прийняття рішень про подальшу роботу; *процесуальний компонент*: надання першочергової допомоги, переадресація постраждалих на отримання кваліфікаційних послуг, робота з кривдниками; *реабілітаційний компонент*: формування правової компетентності, формування рефлексії, робота із психологом, робота із соціальним працівником) соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства над жінками;

- *уточнено* поняття «соціально-педагогічна профілактика домашнього насильства над жінками» як система заходів, спрямована на соціальне виховання особистості та створення ефективного середовища для соціального розвитку особистості через його активність; зміст *соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства над жінками*, форми, методи, спрямовані на реабілітацію жінок, які постраждали від різних видів домашнього насильства та створення ефективного й безпечного середовища для соціального відновлення та розвитку жінки відповідно до умов часу.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблено діагностичний інструментарій для виявлення показників соціально-педагогічних умов профілактики домашнього насильства над жінками; визначено змістовно-організаційні умови профілактики домашнього насильства над жінками.

Теоретичні і практичні положення дисертації можуть бути використані під час підготовки навчальних програм, планів, розробки спецкурсів, методичних рекомендацій, тренінгів; організації процесу соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства над жінками.

Впровадження результатів дослідження відбувалося в Київському міському центрі дитини (довідка про впровадження № 117 від 14.03.2023 р.); Київському центрі соціальної реабілітації (довідка про впровадження № 17/223 від 20.04.2023 р.); Святопетрівському старостинському окрузі Білогородської ОТГ (довідка про впровадження № 341/427 від 11.05.2023 р.); Голосіївському центрі соціальної реабілітації «Трамплін» м. Києва (довідка про впровадження № 97 від 17.05.2023 р.).

Особистий внесок автора в підготовленій спільно з Н. Чернухою публікації «Interdepartmental Interaction to Combating Against Domestic Violence» полягає в розробленні та обґрунтуванні важливості засад міжвідомчої взаємодії в боротьбі з домашнім насильством.

Апробація результатів дослідження здійснювалася під час виступів на науково-практичних конференціях різних рівнів, а саме: на *міжнародних*: Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції та фактори

розвитку педагогічних та психологічних наук» (м. Київ, 2020 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Неформальна та інформальна освіта як ресурс розвитку особистості» (м. Київ, 2020 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології» (м. Київ, 2021 р.), Міжнародній конференції молодих науковців «Проблеми особистості у сучасній науці: результати та перспективи дослідження» (м. Київ, 2021 р.); на *всеукраїнських*: Всеукраїнському форумі з міжнародною участю до Дня захисту дітей «Дитина у тривожному середовищі: практики розвитку та відновлення» (м. Київ, 2019 р.), Всеукраїнському форумі з міжнародною участю до Дня захисту дітей «Дитина у тривожному середовищі: розвивальні та відновлювальні практики» (м. Київ, 2021 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено в 15 наукових працях, зокрема: 4 статтях у наукових фахових виданнях України, 1 статті в міжнародних періодичних наукових виданнях, 6 статтях апробаційного характеру, 6 тезах науково-практичних і наукових конференцій.

Структура дисертаційного дослідження зумовлена логікою дослідження та складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (224 найменування, з них 31 – іноземними мовами) та додатків. Загальний обсяг дисертації – 252 сторінки, з них 171 сторінка основного тексту, який містить 8 таблиць, 1 рисунок. Додатки розміщено на 38 сторінках.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НАД ЖІНКАМИ

У першому розділі представлено теоретичні засади дослідження проблеми. Здійснено аналіз закордонної та вітчизняної літератури з філософії, соціології і педагогіки. Охарактеризовано домашнє насильство як предмет міждисциплінарного дослідження. Розглянуто наявний досвід профілактики домашнього насильства над жінками. Проаналізовано нормативно-правову базу щодо домашнього насильства над жінками.

Науковий аналіз здійснено з урахуванням сутнісного змісту базових понять загального контексту дослідження: домашнє насильство, жорстоке поводження, напруга, примушення, профілактика домашнього насильства, фізичний примус.

1.1. Аналіз проблематики у наукових дослідженнях

З'ясуванню закономірностей і тенденцій розвитку української юридичної науки і практики щодо профілактики домашнього насильства над жінками присвячено значку кількість наукових досліджень. Так, актуальні проблеми сімейного насильства досліджували В. Огоренко, Г. Кожина [1], правові засади захисту жінок – В. Медведська [97], кримінально-правові та кримінологічні засади протидії домашньому насильству в Україні та країнах Європейського Союзу – У. Митник [101]. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень стали об'єктом зацікавлення Б. Головкина [31]. Характеристику осіб, які вчиняють насильство в сім'ї, здійснили (О. Гумін [38], О. Попович [123], В. Топчій [161], С. Шалгунова [178]). Досліджено психологічне насильство як форму домашнього насильства (О. Бондаренко [13], І. Ботнарєнко та О. Гриньків [14], Г. Собко [153]), проблеми економічного насильства У. Лукач [94]).

Окрім того, значну увагу приділено проблемам насильства над дітьми, а саме: сімейне насильство над дітьми як соціальний феномен сучасного українського суспільства (І. Криницька [84]), адміністративно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту дітей

від насильства та інших протиправних дій (Н. Лесько [90]), правовий статус дитини, потерпілої від злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості (Г. Нікітіна-Дудікова [110], причини злочинності неповнолітніх у світлі кримінологічних теорій (І. Андрійв [2]), Г. Дідківська [45], насильницька злочинність серед неповнолітніх в Україні як проблема ювенальної кримінології (Р. Кваша, [69]), становлення та розвитку інституту покарання неповнолітніх у кримінальному праві України (Є. Назимко [108], соціально-педагогічні умови профілактики насильства щодо підлітків (В. Ролінський [133]), проблема кримінально-правового захисту інтересів неповнолітніх (Н. Юзікова [185]).

Розлогість означеної проблеми представляють дослідження: правових засобів викорінення гендерного насильства в Україні (Н. Аніщук [3]), історичних витоків гендерної нерівності як причини виникнення сімейного насильства (О. Бабенко [4]), А. Бова [12], механізмів забезпечення принципу гендерної рівності (І. Грицай [34]), О. Харитонова [168], сексуального і гендерно-обумовленого насильства, пов'язаного з конфліктом, як міжнародного злочину (І. Заворотько [54]).

Аналіз психологічних факторів формування віктимної поведінки жінок, які стали жертвами насильницьких злочинів, їхню психологічну характеристику здійснили Т. Вакуліч [16], Ю. Говор [27], О. Гумін, І. Зубач [40], М. Кузнецов [86], К. Мінакова [103], Т. Мірошніченко [105], В. Пивоваров, Ю. Макаренко [119], І. Сингаївська [149], В. Христенко [169], Л. Чеханюк [176], О. Юрченко [189].

Актуалізуються дослідження протидії злочинності як формі захисту прав і свобод людини (О. Бандурка [7], В. Бесчастний [9], запобігання насильству в сім'ї (А. Блага [11], Л. Крижна [82]), зокрема органами внутрішніх справ насильницьким злочинам щодо жінок у сім'ї (Ю. Говор [28]), кримінологічного запобігання підрозділами Національної поліції України насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи, що вчиняються студентами ВНЗ (Н.Сподарик [157]), реалізації кримінально-правової політики України шляхом правозастосування О. Тубелець [163], формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя М. Шепітько [180]. Важливу роль відіграють такі наукові праці: розслідування домашнього

насильства (Т. Іщенко [66]), діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї (А. Волощук [23], О. Ковальова [72]), детермінанти насильницької злочинності та протидія їй органами внутрішніх справ (А. Йосипів [62]), Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї (Р. Кифлюк [71]).

У галузі психології на увагу заслуговують наукові пошуки щодо соціально-психологічної корекції стану співзалежних жінок, які зазнали насильства (О. Савчук [147]). У сфері педагогіки – соціально-педагогічної реабілітації жінок, постраждалих від насильства в сім'ї (С. Тунтуєва [165]).

Однак тривалий час проблема насильства в сім'ї вважалася прерогативою усталених звичаїв і традицій та залишалася поза сферою правового регулювання. Будь-яке втручання в сімейні стосунки з боку держави й суспільства вважалось грубим порушенням таємниці приватного життя та категорично не припускалося. Таке становище призвело до певного свавілля в сімейних взаєминах та перетворення їх на сферу латентних правопорушень, які залишалися поза увагою компетентних органів державної влади. Уперше на світовому рівні проблема сімейного насильства була висвітлена й актуалізована завдяки ініціативним спільним діям міжнародного руху на захист прав жінок, оскільки саме вони становили найбільш уразливу й незахищену групу, що страждала від насильницьких дій з боку членів своєї родини (батьків, чоловіків, братів тощо). Тож на початковому етапі запобігання насильству в сім'ї увійшло в поле зору світової спільноти як складова подолання примусу щодо жінок загалом. Насильство в сім'ї є всесвітньою проблемою, яка щоденно шкодить найціннішим благам людини – честі й гідності, здоров'ю та життю. Із застосуванням фізичної сили або психологічного тиску людина може зіткнутися всюди: у приміщенні чи на вулиці, на роботі й під час відпочинку. Але найбільш прикро й несправедливо, що можна зазнати насильства з боку власної сім'ї, від рідних і найдорожчих людей. Це завдає не лише фізичного болю, моральних страждань, але й підриває почуття безпеки, захищеності особи, тримає її в стані постійного нервового напруження, що може

призвести до розладів психіки, депресій, нервових зривів чи розвитку психічного захворювання.

Домашнє насильство є тим видом злочину, про який потерпілі від нього досить часто соромляться заявити, особливо на теренах України, де з давніх-давен застосування фізичної сили до одного із членів родини є «приватною» та «сімейною» справою, а іноді це «метод виховання» або виправдання на кшталт «сама винна, треба було знати, за кого заміж виходити». Якщо звернутися до статистичних даних, то можна побачити, що згідно з опитуванням, проведеним 2018 р. за підтримки Організації безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ), дві третини (67%) жінок стверджують, що у віці з 15 років вони зазнали психологічного, фізичного або сексуального насильства з боку партнера або іншої особи. Половина жінок (50%) замовчують наявну проблему застосування в родині фізичної сили або психологічного тиску [48].

Про поширеність та важливість цієї проблеми свідчить ратифікація 2022 року Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі – Стамбульська конвенція) [78], що обумовлює актуальність дослідження питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

Щороку в Україні від домашнього насильства гине близько 600 дівчат. Кожен день поліція фіксує 348 фактів означених злочинів, причому у 80% випадків жертвами стають саме жінки. Згідно з даними ООН, щорічно понад 1,1 млн. українок стикаються з фізичною й сексуальною агресією та тиском у сім'ї. Щоправда, більшість із них продовжує мовчати. Український інститут соціологічних досліджень провів опитування, під час якого з'ясувалося, що 27% жінок вважають проявом насильства образи, 32% так оцінюють приниження, а для 49% респонденток домашнє насильство – це винятково побої [48].

Наразі ризики насильства в українській родині зросли ще більше: 500 тис. чоловіків і жінок були учасниками антитерористичної операції й не проходили психологічної реабілітації. Додати до цього ще 1,5 млн. переселенців, які вимушені починати життя з нуля на новому місці і яким кожного дня доводиться вирішувати

складні питання, що пов'язані з побутовими проблемами, такими як пошук роботи, житла, нової школи чи дитсадка тощо. Перебування в постійному стані тривоги й невизначеності також може спровокувати агресію проти близьких. Згідно зі статистикою, у нашій країні кожен рік не менш 400 тис. жінок переживають насильство в родині. Лише 2016 року, за даними Національної поліції України, надійшло 106,7 тис. заяв, повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з насильством у родині, однак більша частина з них не дійшла до суду [122, с. 5].

На думку більшості жінок і чоловіків, домашнє насильство – це побої. Так, соціологічне опитування 24 каналу, проведене в січні 2019 року, показало, що зґвалтування вважають насильством тільки 50% чоловіків і 56% жінок, тобто для інших це все ще залишається проявом «любові».

Дослідження процесу соціального научання, проведені Р. Бероном і Д. Річардсон, довели, що специфічний характер міжособистісної взаємодії в сім'ях призводить до поступового засвоєння й закріплення агресивних стереотипів поведінки, які повторюються в різноманітних ситуаціях міжособистісної взаємодії [13]. Беручи до уваги теорію соціального научання та вивчаючи наукові доробки закордонних учених, А. Бова, І. Грабська, О. Шинкаренко визначають три підходи до проблеми насильства в сім'ї: соціально-історичний, системно-сімейний та індивідуально-психологічний [18, 44, 163].

За твердженням Я. Юрків, «домашнє насильство – це певні свідомі дії одного члена сім'ї стосовно іншого, якщо вони порушують його конституційні права й свободи як громадянина та вчиняють шкоду його фізичному, психічному або моральному здоров'ю, а також розвиткові дитини» [164, 165].

С. Шаргородська доводить, що «домашнє насильство – певні свідомі дії одного члена сім'ї (партнера) проти іншого, які порушують права і свободи людини, заподіюють шкоду фізичному, психічному, економічному, сексуальному благополуччю, а також розвиткові дитини» [158].

Недоліком індивідуально-психологічного підходу є пошук специфічних профілів образника і жертви, який так і не вдалося виявити. Проблема дослідження

й вивчення особистісних розладів як наслідків переживання насильства недостатньо висвітлена.

Визначено, що насильство має циклічний характер та складається з трьох фаз розвитку: наростання психологічної напруги; активного насильства; примирення сторін (див. рис. 1.1).

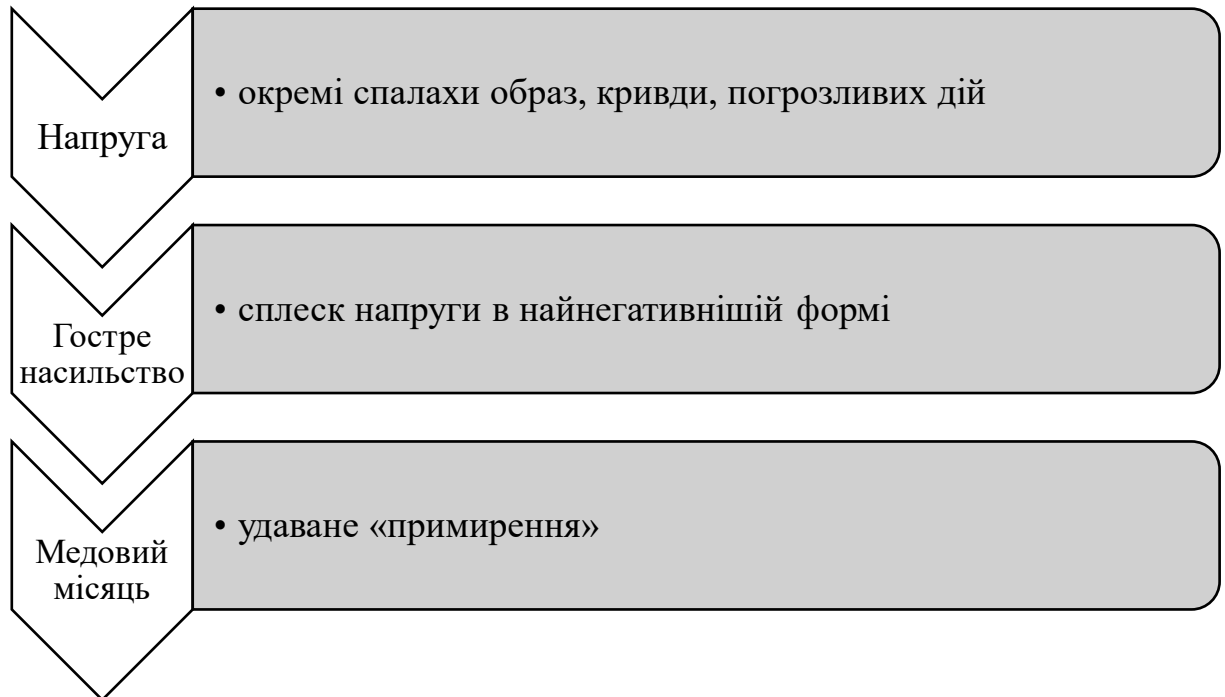

Рис. 1.1. Фази насильства в родині
Джерело: розроблено автором

Фаза «Напруга» характеризується відносно спокійним реагуванням з боку жінок та намаганням розрядити обстановку, але згодом, з ростом напруги, жінка дедалі частіше втрачає здатність адекватно реагувати на випадки чоловіка та стає більш уразлива як психологічно, так і морально.

Наступна фаза – «Гостре насильство» – репрезентує випадки гніву настільки сильні, що кривдник не може заперечувати їхнє існування, а жінка не може відкидати, що вони справляють на неї сильний вплив. Як правило, після цього настає заперечення серйозності інциденту або виправдання насильницьких дій з боку чоловіка. Також у жінки може виникнути відчуття провини, яке зміщує акцент з агресора на жертву насильства.

Заключною фазою є «Медовий місяць». Це період так званого «примирення» – чоловік може бути добрим, люблячим, винуватим, обіцяти ніколи

не повторювати насильство або, навпаки, закріпити за дружиною почуття провини, звинувачуючи її в тому, що це вона спровокувала насильство. Для жінки це щаслива фаза, у якій вона вірить, що її супутник може змінитися. Але, як правило, надалі вищевказані періоди можуть повторюватися.

Мотиви прояву насильства досить численні. Вони визначаються поєднанням різних факторів.

У межах досліджуваної теми доцільно розглянути деякі наукові підходи до розуміння таких понять, як «насильство», «агресія», «примушення», «жорстоке поводження з дітьми», «катування», «фізичний примус». Загальновідомо, що без наявного законодавчого визначення будь-якого поняття неможливе і точне його розуміння, його істотність та критерій для відмежування від інших суджень. Слово «насильство» утворилося внаслідок злиття двох морфем: префікса «на» та кореня «сил(а)», тобто дослівно воно означає «на силу», застосування сили. Зі свого боку термін «сила» визначається як «здатність живих істот напруженням м'язів робити фізичні рухи, виконувати різні дії; фізична здатність або можливість робити, здійснювати що-небудь; фізичний вплив; насильство» [12, с. 13]. Означені поняття стосуються існуючої спеціальної науки, метою якої є вивчення поняття «насильств», — віолентології (від лат. *violentia* — «насильство»).

Короткий енциклопедичний словник соціальної роботи визначає насильство так: «примус (дія), що здійснюється індивідом або групою для досягнення поставленої мети, і який пов'язаний з прямим нанесенням фізичної, психологічної або моральної шкоди іншій особі або з загрозою такого нанесення» [153, с. 286]. З погляду політології насильство (у політиці) трактується як «навмисна дія, спрямована на знищення людини (людей) або завдання їм шкоди і яка здійснюється поза їх волею» [120, с. 382]. Великий тлумачний словник сучасної української мови пояснює насильство як «застосування фізичної сили до кого-небудь; застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось» [19, с. 735].

За своїм походженням слово «насильство» є загальнослов'янським, тобто належить до найдавнішого фонду слов'янської лексики. Академік І. Срезневський зазначав, що це слово є книжним (див. в «Ізборнику Святослава», 1073), але воно

рано вкорінилося в державній, діловій мові (див. у Другому договорі князя Олега з греками, Іпатіївському літописі, «Слові о полку Ігоревім», у «Руській Правді») [90, с. 330]. В. Виноградов дійшов висновку, що «основне значення слова «наси́льство» – утиск, примушення, застосування сили. У зв'язку зі зміною правових норм воно нашарувалося новими змістовими відтінками (такими, наприклад, як беззаконне застосування сили, зловживання владою тощо)» [91, с. 86].

Дослідниця А. Блага зазначає, що «причини насильницької поведінки є предметом багатьох психологічних досліджень. Учені висловлювали різноманітні погляди щодо причин виникнення агресії. Основними з-поміж них стали такі теоретичні напрями: інстинктивна поведінка (вроджене прагнення до смерті й руйнування — З. Фройд, К. Лоренц, Е. Фромм); теорії спонукання (мотивація спричинення збитків або шкоди іншим — Д. Доллард, Н. Міллер, А. Бандура); когнітивні моделі (емоційні й пізнавальні процеси як основні детермінанти насильства — Л. Берковіц, Д. Зільманн); соціальне навчання (засвоєння й підтримка шляхом безпосередньої участі в ситуаціях прояву насильства, а також унаслідок пасивного спостереження за такими проявами — А. Бандура, Е. Борден, А. Басс, С. Паттерсон, Р. Ричардсон)» [11, с. 56]

Соціологія розглядає «наси́льство як вид соціальної девіації та визначає його як явище дискримінації особи, утиск або обмеження її прав і свобод. Необхідно зазначити, що більшість соціологічних теорій девіантної поведінки підкреслюють значну роль інтрапсихічних процесів, а також визнають вплив біогенетичних чинників на формування схильності до насильницької поведінки. Однак слід зазначити, що багато хто з учених-соціологів об'єктом вивчення обирає насамперед різноманітні форми колективного, соціального насильства, у яких основними детермінантами є соціальні умови й об'єктивні обставини. Економічна та соціальна нерівність породжує диференціацію суспільства на групи, суспільні класи і, як наслідок, протиріччя й боротьбу між ними. Такий підхід до насильства характерний для багатьох соціологічних парадигм і наукових течій» [153, с. 275].

З економічного погляду насильство розглядається як «незаконна дія, яка приносить значно більший прибуток, ніж узаконені види діяльності в тій чи іншій сфері» [128].

У філософії насильство традиційно визначається як застосування сили або загроза її застосування, зведення сили в закон людських взаємин. Зокрема, у працях античних філософів викладені уявлення про «золоту добу» в історії людства. В їхній основі лежить народне прагнення до вільного й безпечного життя, у якому немає насильства. Східній філософії також притаманні аналогічні уявлення. Наприклад, міркування про загальну гармонію містяться в «Авесті» (від IX ст. до н. е. – до III ст. н. е.) – священній книзі давніх персів. У давньокитайському трактаті «Даодецзін» (кінець VI – початок V ст. до н. е.) від правителя серед іншого вимагається відмова від насильства над людьми, втручання в їхнє життя. Принцип «анхіси», тобто незаподіяння зла в діях, розмові й навіть у думках, набув великого значення в буддистській філософії [70].

Ще один термін, на якому необхідно зосередити увагу, – це «катування». Українське законодавство містить визначення поняття «катування» в ст. 127 КК України. Згідно з указаною статтею, «катування — це умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб» [83].

У дослідженнях наголошується: якщо розглядати насильство з погляду кримінального права, то воно характеризується такими ознаками: а) насильство – суспільно небезпечне явище, що створює загрозу нормальному функціонуванню та розвитку і суспільства в цілому, і окремих його членів; б) є протиправним актом, що порушує норми закону; в) насильство є винне діяння, тобто особа або усвідомлює настання суспільно небезпечних наслідків, або передбачає їх, або має передбачати; г) насильство виражається у впливі на іншу людину, тобто є діянням;

д) цей вплив носить характер примусу, тобто порушує принцип добровільності; е) примус проявляється у формі фізичного, психічного, сексуального впливу; є) результатом насильства є заподіяння шкоди: моральної (психологічні переживання, стрес), матеріальної (витрати на лікування); ж) насильство є злочином, що заборонений під загрозою покарання.

Варто взяти до уваги, що домашнє насильство над жінкою – це багаторазове застосування сили психологічного (емоційного), фізичного, медичного, сексуального, економічного (фінансового), дозвілєвого, побутового характеру чоловіком чи іншим членом родини з метою приниження честі та гідності жертви. Насильство вказує на протиправність, дисбаланс сили і влади тирана й неспроможність жертви насильства захистити себе та надати відсіч (див. рис. 1.2).

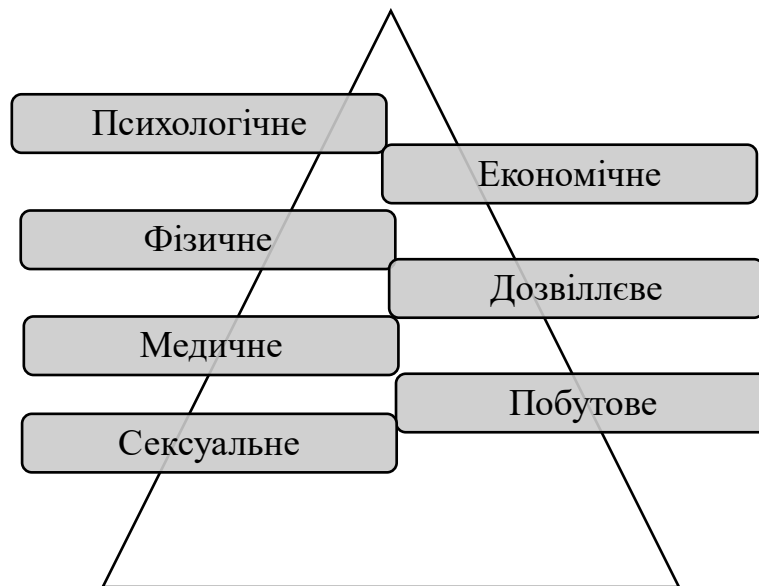

Рис. 1.2. Види сімейного насильства

Джерело: розроблено автором

Висвітливо розуміння психологічних детермінант домашнього насильства над жінкою. Так, психологічне (емоційне) домашнє насильство над жінкою – це вмїла маніпуляція кривдника свідомістю жертви шляхом словесних образ з використанням при цьому приниження, злості, ревнощів, стеження, обмеження (у друзях, спілкуванні з родиною, професійному зростанні, одязі, макіяжі тощо). Психологічне насильство є тривалим у часі, може охоплювати десятиріччя та бути непомітним для жінки-жертви. Воно (психологічне насильство) буває відкритим (у соціумі) і закритим (лише вдома).

Психологічне (емоційне) насильство над жінкою формує в неї занижену самооцінку, викликає депресивний стан, життя триває в постійному дистресі і, як наслідок, викликає психосоматичні захворювання. Означене насильство надалі призводить до застосування фізичної сили над своєю жертвою. Тиранові вже замало психологічного тиску, і він використовує силу фізичного характеру.

Крім того, досить непросто відрізнити насильство (передусім психологічне) від конфліктних ситуацій, суперечок, які виникають у будь-якій родині та не становлять загрози подальшому розвитку здорових сімейних стосунків. Межа полягає в такому: якщо конфлікти в подружжі розв'язуються на засадах компетентності, тобто з огляду на те, хто краще розуміється на тому чи іншому питанні, то мова не йде про насильство. Ситуація ж, коли основним способом вирішення тих чи інших спірних питань стає принцип «хто сильніший, той і має рацію» або головною метою є не стільки дійсне вирішення проблеми, скільки доказ власної правоти за будь-яких умов та будь-якими шляхами, є благодатним підґрунтям для виникнення насильницьких стосунків. Крім того, для фіксації сімейного насильства в подружніх стосунках має бути наявним елемент агресії, мотивації заподіяння шкоди [93].

Зазначимо, що фізичне насильство над жінкою – це застосування кривдником тілесних ушкоджень (побоїв) різного виду тяжкості (зовнішні ознаки), споювання, отруєння різними речовинами, заохочення до вживання медикаментів психотропної дії (внутрішнє руйнування органів) аж до летального випадку. Насильник, окрім фізичної сили, може використовувати зброю, речовини: сльозогінний газ, кислоту, окріп, пісок, сіль та ін., отримуючи від таких дій психологічне (емоційне) задоволення.

Медичне насильство в сім'ї над жінкою розуміємо як навмисні дії кривдника щодо уникання, ігнорування потреб жінки, яка потребує медичної допомоги. Воно (медичне насильство) характерне у відмові необхідних ліків (придбати, подати), викликати невідкладну допомогу або, навпаки, застосування (уведення, підсипання, підливання) медичних препаратів проти волі жертви. Означені дії завдають

невиправних утрат психічного й фізичного здоров'я потерпілої та можуть призвести до летального випадку.

Поділяємо думку дослідників В. Василевич [17], Л. Герасіної [25], С. Кубіцького [85] про те, що сексуальне домашнє насильство над жінкою – це задоволення сексуальних бажань кривдника без добровільної згоди жінки шляхом насильницьких дій. Означене є порушенням статевої свободи жінки, яке розглядається як зґвалтування (за умови заяви постраждалої) та передбачає кримінальну відповідальність [83, стаття 154].

Сексуальним домашнім насильством, як стверджують А. Блага [11], А. Бова [12], є відмова чоловіка від сексу з дружиною або секс як засіб маніпуляції (сексуальний шантаж, помста, образа чи свідоме знуцання). Тривала відсутність сексуальних стосунків негативно впливає на психічне й фізіологічне здоров'я жінки. Її наслідки – занижена самооцінка, особистісні розлади, зайва вага (їжа або алкоголь як засіб заміни ендорфінів), гормональні збої, депресія, нервозність, мігрені, зниження імунітету, гінекологічні захворювання, хвороби серцево-судинної системи тощо. Науковці В. Пивоваров [119], В. Струтинська [158], В. Топчій [161] доводять, що економічне (фінансове) домашнє насильство над жінкою – це будь-які дії тирана, спрямовані на позбавлення жертви економічної самостійності. Передусім кривдник прагне узалежнити фінансово жінку, розуміючи, що це вагома причина, аби не розривати такі примусові взаємини. Також сюди віднесемо позбавлення постраждалої житла, їжі, майна та ін., на яке вона має законне право.

Домашнє насильство над жінкою дозвілєвого характеру вбачається в примушуванні (фізичний, психічний вплив) жертви проводити свій відпочинок за бажанням тирана. Як правило, кривдник у виборі дозвілля керується знаннями про фобії жертви (соціальні, конкретні, агорафобію). Знаючи про хворобливі страхи дружини щодо висоти, води та ін., тиран пропонує роуп-джампінг, банджі-джампінг, скелелазіння, рафтинг, стрибки з парашутом та ін.

Є. Меллібруд розглядає ще один важливий аспект насильства щодо контексту характеру поведінки насильника – гаряче і холодне насильство. Холодне насильство – це продуманий стиль насильницької поведінки, що базується на сценаріях, які

людина засвоїла протягом свого життя, найчастіше в батьківській сім'ї, певному стереотипі людських стосунків [98]. Характеризуючи гаряче насильство, автор удається до таких психологічних особливостей поведінки насильника як оскаженіння – переповнення вкрай негативними емоціями. Особа певний час стримує емоції, породжені психологічною напругою, безсиллям, ненавистю, почуттям агресії тощо. Почуття гніву й люті зростають, і, як наслідок, виникає оскаженіння. Психологи визнають, що хоча більшість людей усвідомлюють недоречність подібної поведінки, однак те переживання екстазу, яке притаманне розрядці напруги, має для них навіть деяку привабливість.

В. Ролінський репрезентує структуру акту насильства (див. рис. 1.3).

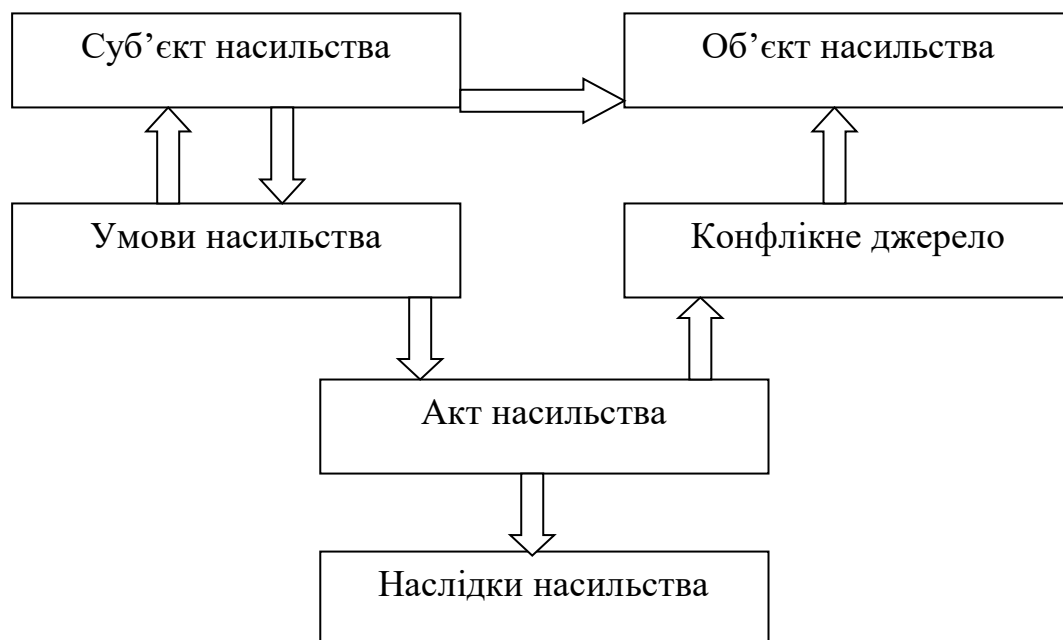

Рис. 1.3. Система дії насильства

Джерело: розроблено автором на основі [133]

Ураховуючи репрезентовану систему дії насильства, вважаємо за потрібне описати означений процес більш докладно. Суб'єкт, який здійснює насильство (його важливі характеристики: стан і причини, що включають насильницьку поведінку суб'єкта, актуальні потреби), керується ситуацією, яка відображає об'єктивні й суб'єктивні умови самого процесу насильства. Далі – об'єкт, на який спрямоване насильство (зокрема стан і причини, що включають віктимну поведінку, актуальні потреби). Наступним елементом є безпосередній акт

насильства, наслідки насильства. Кінцевим елементом є результат усього процесу насильства [133].

Одні фактори пов'язані з об'єктами, котрі вчиняють насильства, інші – із жертвами насильства, а треті стосуються і тих, і інших. До факторів ризику як насильства з боку інтимного партнера, так і сексуального насильства включають: низький рівень освіти; жорстоке поводження в дитинстві; спостережуване насильство у взаєминах між батьками; антисоціальний розлад особистості; уживання алкоголю; терпимість до домашнього насильства з боку суспільства; гендерні нерівності тощо. Крім того, може спрацьовувати механізм «перенесення», наприклад, чоловіки, які мали численні сексуальні стосунки до початку сімейного життя та продовжують, перебуваючи в шлюбі, можуть також підозрювати своїх дружин у нерозбірливих сексуальних зв'язках, що також здатне викликати прояви насильства щодо жінки. Фактори, безпосередньо пов'язані з насильством з боку інтимного партнера, включають минулий досвід насильства; розбіжності між подружжям і незадоволеність у подружньому житті; труднощі в спілкуванні між партнерами. Фактори ризику, характерні для здійснення сексуального насильства, включають віру в честь сім'ї й сексуальну чистоту; ідеології домінуючого становища чоловіків у сексуальних взаєминах; слабкі правові санкції за сексуальні злочини. На жаль, домашнє насильство не має ні соціальних, ні національних меж і трапляється у всіх суспільних прошарках, незалежно від рівня освіти чи матеріальної ситуації. Агресія з боку інтимного партнера (фізична, сексуальна й емоційна) і сексуальний примус призводять до серйозних короточасних і тривалих проблем фізичного, психічного, сексуального й репродуктивного здоров'я в жінок. Ці форми насильства також позначаються на їхніх дітях та породжують значні соціальні й економічні втрати для жінок, їхніх сімей і суспільства.

Попередження домашнього насильства над представницями слабкої статі в сім'ї вважається одним із своєчасних напрямів роботи соціальних служб, специфічність та особливості якого обумовлюються класичною роллю жінки-матері, жінки-берегині, активної учасниці соціального й громадського життя.

Питання домашнього насильства вважається однією з найгостріших проблем нашого часу, яке містить у собі глибоке коріння, прихований характер та інкубаційний період, не має вікових, соціальних і суспільних меж. У тих країнах, де проводиться постійний статистичний облік, експерти вважають, що насправді жертв набагато більше, тому що не всі випадки домашнього насильства стають приводом для збудження карних справ. Крім того, у нашій культурі існує традиція замовчувати такі проблеми, як кажуть, «не виносити сміття з хати». Відтак більша частина випадків щодо домашнього насильства залишається поза увагою правоохоронців.

Варто розглянути поняття циклу насильства, яке тлумачиться як психологічний механізм стосунків між насильником і жертвою. Циклу домашнього насильства властиве повторення етапів розвитку стосунків насильника та жертви [57]. Перше коло включає в себе оскаженіння, екстаз насильника, жорстокий прояв насильства. Це – завершення першого кола і одночасно початок нового. Жертва постраждала. Типовий варіант такий: насильник просить вибачення, обіцяє, що більше такого не станеться. Налякана жертва дуже хоче цьому вірити, сподівається на краще, вірить, що своєю поступливою поведінкою буде сприяти мирному співіснуванню членів родини. Наступає заспокоєння, а за ним і примирення. Кривдникові часто вдається переконати жертву, що вона сама багато в чому винна – не виконувала його вимоги відразу, провокувала його на агресивні дії. Часто кривдники не тільки вибачаються, але й роблять жертві цінні подарунки. Часто примирення може тривати досить довго, іноді роками. Далі настає етап посилення напруги. Виникає піднесення, збудження, зосередження сил, які знову прориваються випадком насильства. Цикл завершується. Практично в усіх таких сім'ях етапи заспокоєння та примирення із часом скорочуються, а випадки насильства стають усе частішими. Виникає кризова ситуація. Настає момент, коли жертва чи жертви вже більше не можуть жити в такій ситуації. Вони більше не погоджуються терпіти знущання, починають усвідомлювати свої права й можливості, не хочуть страждати самі та не хочуть, щоб страждали діти. На жаль, тут вони стикаються зі значними труднощами [57].

Однією з ознак домашнього насильства є систематичність, тобто для того, щоби домашнє насильство стало кримінально караним діянням, воно має вчинятися з певною періодичністю. О. Степаненко зазначає, що «систематичність згадується в контексті систематичного вчинення правопорушень, що потягли за собою адміністративні стягнення та свідчать про небажання стати на шлях виправлення. Відповідно до усталеної практики, систематичним учиненням правопорушень вважається вчинення засудженим трьох і більше правопорушень, за які його було притягнуто до адміністративної відповідальності» [159].

Проте не всі науковці дотримуються такої думки. Наприклад, О. Дудоров та М. Хавронюк стверджують, що для констатації систематичності вчинення домашнього насильства не має значення факт документального підтвердження перших двох актів домашнього насильства [49]. Схожа думка представлена також у п. 28 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи», де суд роз'яснює, що систематичним приниженням людської гідності доцільно вважати тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глузління над ним) [130].

Зауважимо, що насильство – феномен складний, багатоаспектний. Загалом поняття насильства несе чітко виражене негативно оціночне навантаження та вживається в дуже широкому значенні, яке включає всі форми фізичного, психологічного, економічного придушення, а також такі душевні якості, як брехня, ненависть, лицемірство тощо [87]. При цьому, як зазначає Л. Кулик, під придушенням розуміється будь-яке обмеження умов особистого розвитку, причиною якого є діяльність інших людей або суспільних інститутів [87].

Уважаємо за потрібне виділити основні ознаки несімейного насильства, а саме: наявність як мінімум двох суб'єктів; спричинення або створення загрози, заподіяння шкоди; умисний і цілеспрямований характер діяння; здійснення проти або поза волею особи, на яку воно спрямоване.

Зупинимося на першій ознаці насильства – його суб'єктах. Злочин, на відміну від природних інстинктів (самозбереження, розмноження тощо), є

свідомим актом, який учиняється умисно, з певною метою, тому притаманний лише людині як єдиній істоті, наділеній свідомістю. Крім того, цей акт здійснюється відносно до когось, а не проти себе, тому для нього характерною буде наявність як мінімум двох осіб: насильника та жертви насильства [57].

Іншою ознакою насильства є шкода. Проте, якщо примусові дії вчинені, а шкода не заподіяна, – насильницький акт усе одно наявний. Тому правильніше буде говорити не лише про наявну шкоду, але й про можливу, гіпотетичну, яка може настати за визначених обставин [57].

Ще однією ознакою насильства є умисний, свідомий характер дій, адже примус особи до певної поведінки може вчинятися лише умисно, з передбаченням та бажанням настання певного результату. Неумисні вчинки, нещасні випадки не підпадають під визначення насильства, оскільки відсутня така важлива ознака насильства, як воля особи, що спричиняє шкоду.

Наступною ознакою насильства є його вчинення проти або поза волею особи, на яку воно спрямоване. Саме таке формулювання допомагає віднести до насильства не тільки відкрити протидію волі потерпілого, але й дії, учинені щодо особи, яка внаслідок свого фізичного чи психічного стану не здатна об'єктивно оцінювати та усвідомлювати характер учинюваних щодо неї дій (малолітні, психічно хворі, особи, які перебувають у непритомному стані) [57].

Виокремимо, що основні ознаки насильства над жінками можемо доповнити додатковими (*див. таб. 1.1*).

Таблиця 1.1.

Ознаки сімейного насильства над жінками

Вид насильства	Ознаки
----------------	--------

<p>Ознаки фізичного насильства</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ погіршення фізичного і психічного здоров'я, емоційні та психоневрологічні розлади; ➤ синці, забиті місця, відсутність зубів, ушкодження кісток і м'яких тканин, наявність частково залікованих попередніх травм, сліди укусів, опіки незвичайної форми та в різних частинах тіла, розриви статевих органів; ➤ поганий догляд за ротовою порожниною, недотримання правил особистої гігієни, відсутність догляду за волоссям, нігтями; ➤ утрата ваги, зневоднення; ➤ наявність хвороб, що передаються статевим шляхом; ➤ викиди плоду, мертвонароджені діти, передчасні пологи, брак ваги в немовлят.
<p>Ознаки психологічного насильства</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ невідповідність отриманих ушкоджень поясненням жінки щодо їхнього походження; історії про відвідування різних лікарів, які не відповідають дійсності; відкладання часу звернення за психологічною допомогою або відмова від неї чи будь-якого зовнішнього втручання, спрямованого на прояснення й корекцію ситуації; ➤ наявність скарг психосоматичного характеру; ➤ недостатнє лікування та невиконання приписів, що їх надає лікар, через «брак часу», «відсутність грошей», «необхідність виконувати хатні обов'язки», «незначущість хвороби» тощо.
<p>Ознаки медичного насильства</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ жінка може «лікувати» поламані ребра валокордином, приписуючи біль у грудях серцевому нападу; позбавляється від «болу в м'язах спини» при відбитих нирках тощо; ➤ страхи, необумовлена тривожність, нерішучість, повна безініціативність і відчуття безпорадності; ➤ депресія, нав'язливі рухи й думки, схильність до одноманітних рухів і дій на кшталт розгойдування в кріслі, різання паперу, розчісування одного й того ж пасма волосся тощо; ➤ надмірне збудження, безсоння або, навпаки, підвищена сонливість та уповільнення рухів (останні вважаються проявом «лінощів», «нездатності добре виконувати свої домашні обов'язки» та підсилюють відчуття провини).
<p>Ознаки економічного насильства</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ нестача/відсутність можливості розпоряджатися сімейним бюджетом і власними коштами; ➤ відмова від праці або навчання під тиском чоловіка; праця на посаді/робочому місці, обраному під тиском чоловіка; ➤ праця, зумовлена необхідністю утримувати чоловіка, який водночас контролює (забирає) усі фінанси в родині; ➤ одяг, взуття, які не відповідають сезону й погодним умовам; ознаки існування в злиднях (незважаючи на реальні прибутки родини); ➤ недоїдання; ➤ наявність житлових проблем (негараздів).
<p>Ознаки сексуального насильства</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ порушення сексуальності, зокрема зниження або втрата сексуального потягу; сексологічні та сексопатологічні симптоми; ➤ захворювання, що передаються статевим шляхом; ➤ травми та пошкодження статевих органів; ➤ наявність викидів, мертвонароджених дітей і небажаних вагітностей

Джерело: розроблено автором

Серед причин виникнення сімейного насильства над жінками можемо виокремити такі, як-от: установлення контролю над жертвою, коли кривдник намагається бути єдиним «розпорядником» її життя.

Підкоряючись, жертва стає безпорадною, не може правильно оцінювати ситуацію, більше навіть не намагається себе захистити. У такому стані постраждалі від домашнього насильства часто самі відмовляються від спроб їм допомогти. По-друге, через традиції українського суспільства, у якому «не прийнято» розповідати про такі речі. На жаль, ми стикаємося зі «змовою мовчання» та прихованим осудом потерпілих від насильства в сім'ї: наприклад, розумна жінка, маючи науковий ступінь та досягнувши успіху в службовій кар'єрі чи бізнесі, не може говорити про те, що її б'є чоловік, який сам обіймає керівну посаду. А мати не може визнати, що її син знущається над нею: вона, мовляв, «сама винна» в тому, що не догодила, не так виховала, не зберегла сімейного вогнища. Така позиція хибна. Ніхто, ніколи і ні за яких обставин не має стати жертвою домашнього насильства, бо це злочин. У суспільстві утвердилися й багато інших стереотипів щодо насильства, які перешкоджають подоланню цього явища. А, мабуть, найбільше згубно впливають на суспільну думку уявлення про те, що поодинокі випадки агресії не є насильством. Насправді це не так. Прояви домашнього насильства мають циклічний характер: випадок насильства – примирення – заспокоєння – посилення напруги – і знову насильство. Кожного наступного разу цей цикл може скорочуватися в часі, а насильство – ставати більше інтенсивним і жорстоким [103].

Виокремимо, що для людей з депресивною акцентуацією характерний постійний або такий, що виникає періодично, депресивний стан, котрий характеризується зниженим настроєм, низькою активністю, відчуттям втоми, схильністю до самозвинувачень, песимістичними очікуваннями щодо майбутнього, навіть суїцидальними думками. Для тривожних жінок характерне, зокрема, відчуття немотивованої тривоги, невпевненість, а також гіпервідповідальність за дитину, намагання все передбачити та запобігти всім можливим негараздам. Тривожні й депресивні жінки дуже емоційно чутливі, схильні до глибоких переживань, на відміну від істеричних, здатних до бурхливих

емоційних сплесків, які насправді є досить поверховими та часто мають демонстративний характер. Проте саме такі сплески, як правило, провокують чоловіків до застосування насильства щодо жінок.

Окремі експерти вказують на такі особливості постраждалих від домашнього насильства жінок: невисокий освітній і культурний рівень, амбівалентність, порушення статево-рольової ідентифікації. Амбівалентність характеризує почуттєву сферу людини. Вона виявляється в суперечливості емоційних ставлень людини до певного об'єкта. Так, це можуть бути стійкі почуття до членів сім'ї водночас із протилежними за модальністю ситуативними емоціями (наприклад, любов, повага – і синхронно образа або зневага – і водночас жалість). Амбівалентність почуттів може виявлятися як непослідовність, суперечливість поведінки людини, хитання й сумніви в ситуації вибору. Можна зробити припущення, що саме непослідовність поведінки, постійні хитання є тими факторами, що провокують насильство стосовно таких жінок.

Таким чином, ураховуючи вищезначене, можемо зробити висновок, що домашнє насильство над жінками є особливим світовим феноменом ХХІ століття, що нівелює суспільні аксіологічні компоненти, руйнує нормальні моделі взаємин, зумовлює викривлення ціннісних орієнтацій, спричиняє засвоєння ненормальних патернів стосунків, культивує психологічні комплекси неповноцінності, жорстокість, агресію та є серйозною перешкодою для досягнення рівноправності й дотримання прав жінок. На наш погляд, одним із критеріїв надання кваліфікованої підтримки жертвам домашнього насильства вважається взаємодія між всіма відомствами держави й фахівцями, яка включає виявлення, перенаправлення та надання послуг жінкам, які постраждали від насильства, і чоловікам, які вчинили агресію. В Україні за часи незалежності сформовано досить сильний національний нормативно-правовий фундамент щодо протидії насиллю в сім'ї, який свого часу був інноваційним, але нині потребує значних змін, які стосуються як визначень та понять, так і механізмів виявлення й реагування.

1.2. Дослідження та аналіз нормативно-правової бази щодо домашнього насильства над жінками

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.) надає таке тлумачення поняття «домашнє насильство» – це «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [128]. Законодавство визначає такі ознаки, які вказують на наявність насильницьких дій щодо людини: навмисність; фізична, сексуальна, психологічна чи економічна спрямованість дій, які можуть виявлятися як в комплексі, так і кожна з дій окремо; порушення конституційних прав людини («невід'ємне право на життя», «право на повагу до його гідності», «право на свободу та особисту недоторканність», «право на особисте життя», «право на володіння, користування й розпорядження своєю власністю», «право на працю», «кожен з подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї» тощо); наслідки на рівні нанесення моральної та фізичної шкоди, втрати психічного здоров'я тощо.

Намагаючись вирішити проблему насильства в родині, у грудні 2017 року Верховна Рада України ухвалила закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», у якому запропоновано інший підхід (із застосуванням європейських стандартів) щодо боротьби із цим негативним явищем у суспільстві. Цей закон набув чинності із 7 січня 2018 року. Він значно розширює коло тих, хто має реагувати на випадки домашнього насильства. Це можуть бути такі установи: центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, прокуратура, уповноважені з питань пробації, суди, поліція. До органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, відносяться: 1. Спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, яким визначено Міністерство соціальної політики України, а

також відповідні управління місцевих державних адміністрацій. 2. Відповідні підрозділи органів внутрішніх справ, до яких належать служба дільничних інспекторів поліції та кримінальна поліція у справах дітей органів внутрішніх справ. 3. Органи опіки та піклування. 4. Спеціалізовані установи для осіб, які вчинили домашнє насильство, та жертв такого насильства, до яких належать: кризові центри для членів сімей, у яких вчинено домашнє насильство або існує реальна загроза його скоєння; центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї [122, с. 67]. Однак, попри те, що є позитивні зрушення в питанні вирішення проблеми домашнього насильства щодо осіб слабкої статі, ця проблема все ще залишається досить актуальною в теорії та практиці соціальної сфери. Вона існує давно й у всіх країнах та відображає дисгармонію і перекоси, що існують у взаєминах у суспільстві.

На сучасному етапі важливим кроком є ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, яку було ухвалено й відкрито для підписання 2011 р. у місті Стамбулі (далі – Стамбульська конвенція). Україна підписала цю Конвенцію, але так і не ратифікувала, хоча вбачається, що затвердження Стамбульської конвенції допоможе нашій державі впроваджувати дієві інструменти для захисту та забезпечення прав громадян України [78]. Водночас не всі громадяни України дотримуються такої думки. Наприклад, у зверненні Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (далі – ВРЦіРО) від 10 грудня 2018 р. зазначено, що «ВРЦіРО не підтримує ратифікацію Стамбульської конвенції через нав'язування гендерної ідеології, яка не здатна захистити жінок від насильства, проте суттєво шкодить моральним засадам і сімейним цінностям українського суспільства» [59]. Основним аргументом, яким ВРЦіРО обґрунтовує свою думку проти ратифікації Стамбульської конвенції, є не традиційне для українського законодавства поняття «гендер», яке використовує Стамбульська конвенція, визначаючи ним не лише біологічне поняття статі, але й соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків (Стамбульська конвенція, ст. 3) [78]. Хоча це питання не входить у сферу

регулювання кримінального права, варто зазначити, що, на нашу думку, така позиція порушує принцип заборони дискримінації, що є одним з основоположних гарантів захисту прав людини.

Виокремимо основні законотворчі акти щодо попередження домашнього насильства та репрезентуємо на *рисунку 1.4*.

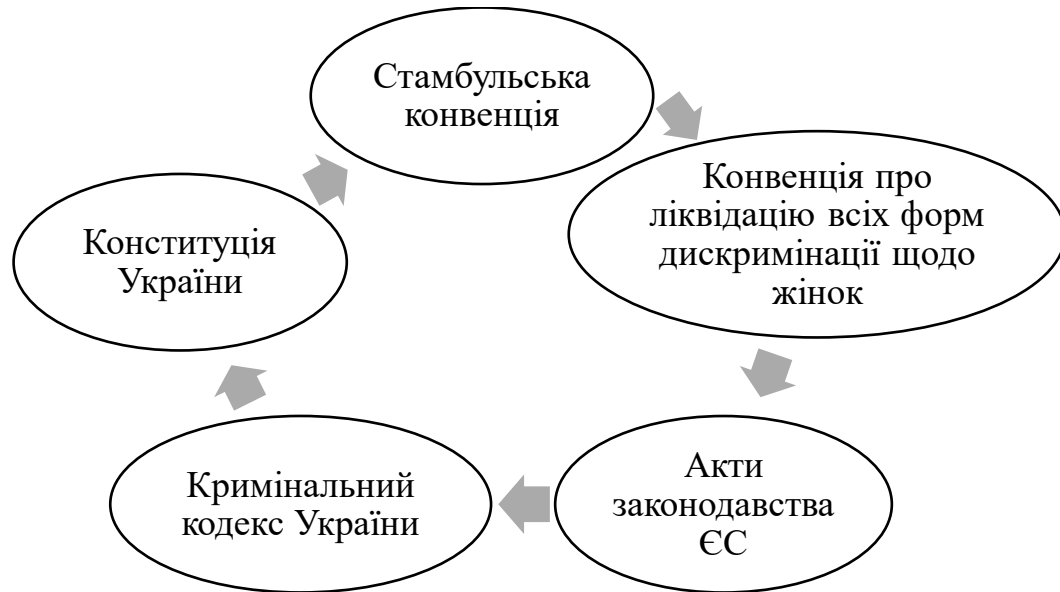

Рис. 1.4. Основні законотворчі акти щодо попередження домашнього насильства над жінками

Джерело: розроблено автором

Стамбульська конвенція. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, по суті, перший європейський юридично обов'язковий документ, що встановлює обов'язкові стандарти попередження насильству щодо жінок (НЖ) та домашньому насильству (ДН), захисту жертв та покарання кривдників. Стамбульська конвенція проводить чітку лінію, що пов'язує гендерну рівність з викоріненням НЖ: НЖ не може бути викорінено без досягнення більшої рівності між жінками й чоловіками. Україна підписала Стамбульську конвенцію, проте ще не ратифікувала.

Європейський Союз. Рівність між жінками й чоловіками є однією з підвалин Європейського Союзу. Кілька актів законодавства ЄС стосуються певних справ НЖ в ЄС: Директива 2011/99/EU про Європейський захисний припис; Директива 2012/29/EU про права жертв у кримінальному судочинстві та Регламент ЄС № 606/2013 про засоби захисту в цивільних справах. ЄС підписав Стамбульську

конвенцію 2017 року, надіславши таким чином серйозний політичний сигнал своїм державам-членам для приєднання до конвенції.

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW). Прийнята 1979 року ООН, вона стала першим юридично обов'язковим документом на порядку денному прав жінок. Конвенція стосується питань боротьби з насильством щодо жінок, оскільки боротьба з гендерною нерівністю безпосередньо пов'язана з протидією насильству щодо жінок [79].

Кримінальний кодекс України (КК). Визначає домашнє насильство як умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких стосунках, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або зниження якості життя потерпілої особи [83].

Варто відзначити, що характерною рисою домашнього насильства є те, що воно відбувається в контексті сімейних взаємин. С. Якімова зазначає, що сімейні стосунки слід розглядати ширше, ніж просто шлюбно-сімейні, які виникають на підставі шлюбу. У сімейних взаєминах можуть перебувати не лише подружжя чи інші близькі родичі, але й інші особи, які проживають однією сім'єю, наприклад, неодружені чоловік і жінка, які взаємно піклуються один про одного, але не мають взаємних прав та обов'язків згідно із сімейним законодавством [190].

Зауважимо, що кримінальна відповідальність за діяння, що мають ознаки домашнього насильства, до внесення до КК України ст. 126-1 передбачалася в нормах Особливої частини КК, які закріплюють відповідальність за насильницькі злочини (розділи II, III, IV Особливої частини КК України). Домашнє насильство й тепер не вичерпується ст. 126-1 КК, що породжує проблему конкуренції норм і правильної кваліфікації.

Якщо порівняти дві вищенаведені дефініції домашнього насильства з різних нормативно-правових актів, то перше, що можна помітити, – це те, що визначення

домашнього насильства, наведеного в Кодексі, не включає таку форму насильства, як сексуальне.

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» сексуальне насильство визначається як форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, учинені стосовно повнолітньої особи без її згоди, або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, зокрема вчинені стосовно дитини або в її присутності [128].

Варто зробити акцент на тому, що будь-які діяння сексуального характеру, передбачені у визначенні сексуального насильства в Законі, включають не лише будь-які насильницькі дії сексуального характеру, не пов'язані з проникненням у тіло іншої особи (ст. 153 КК України «Сексуальне насильство»), але й такі склади злочину, як, наприклад, зґвалтування (ст. 152 КК України), примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154), статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155), розбещення неповнолітніх (ст. 156). При цьому слід зауважити, що одночасно з уведенням до КК ст. 126-1 законодавець у ч. 2 ст. 152 та ч. 2 ст. 153 КК увів кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» [128]. Відтак дії особи, які полягають у сексуальному насильстві, не підлягають кваліфікації за ст. 126-1 КК України, якщо тільки вони не містять іншої форми домашнього насильства.

Також окремо варто звернути увагу на такі форми насильства, як психологічне й економічне, що є новелами у КК України. Так, психологічне насильство включає словесні образи, погрози, зокрема, і щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали в постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи [7].

На думку А. Васильєва та К. Юртаєвої, психологічне насильство «є нічим іншим, як «традиційним» психічним насильством, і не потребує окремої, додаткової аргументації його використання» [17]. У п. 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2 зазначено, що «насильство може бути як фізичним (заподіяння тілесних ушкоджень або побоїв, незаконне позбавлення волі тощо), так і психічним (наприклад, погроза завдати фізичної, моральної чи майнової шкоди)» [130].

Наголосимо, що психологічне насильство, описане в ст. Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», відрізняється від того трактування, яке є традиційно відомим у доктрині кримінального права [128]. Погодимося з А. Байдою в тому, що «незаконний психологічний вплив є формою психічного насильства, що через специфіку застосовуваних методів і прийомів, їх систематичний характер та наслідки потребує самостійної кримінально-правової оцінки» [5].

Згідно із чинним законодавством, психологічне насильство в сім'ї проявляється в образах із використанням лайливих слів та криків, які принижують честь і гідність члена сім'ї, образливих жестах з метою приниження члена сім'ї або тримання його в атмосфері страху. «Психологічне насильство проявляється також у брутальному ставленні до родичів чи друзів члена сім'ї; шкоди, що її спричинено домашнім тваринам; у знищенні, пошкодженні, псуванні або приховуванні особистих речей, предметів, прикрас тощо» [129]. Ознаками такого насильства можуть слугувати: замкнутість; демонстрація повної відсутності страху; неврівноважена поведінка; агресивність, схильність до нищення й насильства; уповільнене мовлення, нездатність учитися; уникання однолітків, бажання спілкуватися; занижка самооцінка; тривожність; намагання справити враження людини, що живе в злиднях; демонстрація страху перед появою суб'єкта насильства; страх фізичного контакту, острах іти додому; депресія, спроби самогубства; уживання алкоголю або наркотиків; психосоматичні хвороби на кшталт болю в животі (неврастенії); нав'язливі страхи (фобії); насильство щодо

свійських тварин і взагалі до слабших істот; почуття провини за отримання фізичних ушкоджень.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» до різновидів психологічного насильства над жінками належать: 1) поводження з жінкою як із рабинею чи слугою; поводження з нею себе як зі своєю власністю; відмова повідомляти про рішення, що стосуються саме її; 2) залякування: використання своїх переваг – росту, розмірів і сили; навіювання страху за допомогою розповідей, дій, тестів, поглядів; крики, стресогенна поведінка; жорстокість щодо інших істот; погрози покинути дитину; самогубства; заподіяння фізичної шкоди; шкоди іншим людям, тваринам, рослинам тощо; загроза суворого покарання Богом, судом, поліцією, родичами та психіатричною лікарнею; приниження; використання скарг для тиску; використання дітей у ролі довірених осіб; крики; непослідовність; присоромлення дитини; використання дітей у конфліктах між батьками; «торговельна» поведінка одного з батьків щодо любові до дитини [128].

Щодо економічного насильства, то воно включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру [128].

«Ознаками економічного насильства, на думку О. Дудорова та М. Хавронюка, можуть бути також відбирання в потерпілої особи всіх грошей, які з'являються в неї (зароблених, подарованих, взятих у борг тощо), примушування її до звітування про витрату грошей, позбавлення будь-яких ресурсів, необхідних потерпій особі для належного фізичного, психологічного, інтелектуального добробуту, безробіття самого агресора, поєднане з примушуванням потерпілої особи до праці чи до надмірної праці тощо» [49, с. 76].

Деякі науковці стверджують, що виокремлення такої форми домашнього насильства, як економічне, є зайвим, адже воно потребує кваліфікації винятково

за нормами розділу Кримінального Кодексу України, який регулює злочини проти власності [83].

Однак, на нашу думку, цілком виправданим є твердження У. Лукача, згідно з яким про економічне насильство йдеться у випадках, коли жінка хоче працювати чи займатися чимось, але фактично не може реалізувати свої бажання через заборону чоловіка чи інших членів сім'ї. Іншими словами, це система поведінки для збереження влади й контролю над близькою людиною [94, с. 217]. Отже, вважаємо, що не завжди прояви домашнього насильства в економічній формі відображаються в злочинах проти власності, тому виокремлення економічного насильства в диспозиції ст. 126-1 КК України («Домашнє насильство») є хоч і спірним, але доцільним рішенням.

Таким чином, проблема насильства над жінками в сім'ї не втрачає своєї актуальності та визнається однією з найбільш гострих соціальних проблем українського суспільства. Сімейна жорстокість і домашнє насильство не можуть розглядатися як особиста справа членів сім'ї. Необхідне розроблення комплексної системи соціальних заходів щодо захисту прав людини в сімейній сфері та профілактики сімейних злочинів. За допомогою засобів масової інформації та просвітницьких заходів слід здійснювати пропаганду ненасильницьких методів вирішення домашніх конфліктів. Доцільним убачається впровадження в практику соціальних служб консультацій і бесід з проблем правового регулювання сімейних взаємин, збільшення кількості соціальної реклами з проблем сімейної політики, поширення інформації про цивільні права членів сім'ї та обов'язки з виховання дітей і, звичайно ж, активне привернення громадської уваги до проблеми неприпустимості сімейного насильства й домашньої жорстокості.

1.3. Порівняльний аналіз закордонного й українського досвіду соціально-педагогічної роботи щодо профілактики домашнього насильства над жінками

Порівняльний аналіз закордонного й українського досвіду соціально-педагогічної роботи щодо профілактики домашнього насильства над жінками розпочнемо з аналізу наявних досліджень із цієї теми.

Вивчення проблематики сімейного насильства в різних країнах світу представлено в таких державних документах, аналітичних матеріалах: «Австралія: 2020 рік: найгірший рік для злочинів домашнього насильства» [196], Програмі розширення можливостей дівчат-підлітків у Замбії [193], Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, CEDAW [199], Законопроекті про злочини (домашнє та особисте насильство) (примусовий контроль – закон Пріті) 2020 (США) [200], Декреті № 2020-1161 від 23 вересня 2020 р. щодо антизближення в електронному дисплеї (Франція) [202], Законі про домашнє насильство 2018 року в Ірландії [204] та ін.

Певну цінність становлять наукові пошуки, присвячені стратегіям втручання та запобігання злочинам у сім'ї в мультикультурному суспільстві (E. Aldarondo, F. Mederos [194]), впливу домашнього насильства на дітей та статус дітей у ролі свідків сімейного насильства у Швеції (M. Eriksson [207]), домашньому насильству в контексті імміграційної політики Квебеку (S. Zavala [224]), аналізу поширеності та частоти домашнього насильства під час вагітності та пов'язаних із цим факторів ризику завдяки проведеному дослідженню на півдні Швеції (H. Finnbogadóttir, A. Dykes, C. Wann-Hansson [208]), подружньому насильству над марокканськими жінками та його наслідкам (N. Douraïdi [205]) . Окрім того науковцями здійснено дослідження сімейного насильства через порівняння підходів до порівняльного права у Франції та Конго (M. Diandaha [203]), особливостей домашніх злочинів та бар'єрів для використання послуг індійськими жінками, які мешкають в Австралії (E. Colucci et al [198]), уявлень людей про насильство над жінками в Сінегалі (M. Leye et al [215]) та ін.

Серед досліджень українських науковців на означену тему доцільно виокремити такі зразки компаративістики: історія держави і права зарубіжних країн (В. Глиняний [25]), закордонний досвід запобігання сімейно-побутовим насильницьким злочинам щодо жінок правоохоронними органами (О. Гумін,

Г. Римарчук [41]), стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні (М. Колодяжний [74], О. Коломоєць [75]), актуальні проблеми боротьби з домашнім насильством на прикладі досвіду США (А. Джужа [44]), досвід США та Канади у сфері запобігання і протидії домашньому насильству (К. Довгунь [46]), міжнародно-правові стандарти та зарубіжний досвід у сфері запобігання, протидії домашньому насильству (О. Зінсу І. [61]), протидія домашньому насильству: досвід зарубіжних країн (Т. Продан [126]) та ін.

Дослідження історії домашнього насильства засвідчують, що це питання було актуалізоване в Європі близько сторіччя тому – уже тоді точилися дебати та з'являлися наукові праці щодо ефективності використання гілок лози у вихованні й навчанні дітей. Лупцювати жінок у ті часи було ледь не нормою. Але із часом ситуація змінилася: жінки отримали належні їм права, перетворювалися з домогосподарок на емансипованих феміністок, стали боротися не лише за виборче право та право працювати, а й за голос у власних сім'ях.

Перші спроби врегулювати сімейні взаємини на законодавчому рівні, як свідчать історичні пам'ятки, було зроблено ще в XVIII ст. до н.е., у період правління Хаммурапі, царя Вавилону. У його законах багато уваги приділено сімейним стосункам – як майнового, так і немайнового характеру, а також захистові деяких прав дітей. Так, аналіз окремих положень цих законів дає змогу стверджувати, що вони захищали інтереси сім'ї та встановлювали рівні права подружжя щодо майна й гідних умов сімейного життя, а також передбачали чітко визначені підстави для розлучення як із боку чоловіка, так і жінки. Водночас законами царя Хаммурапі передбачено й можливість віддати жінку або дитину в боргову кабалу на певний термін у разі неможливості повернути борг [25]. Таке положення пояснювалося особливостями суспільного ладу того часу – рабовласницького.

Значну роль у формуванні стереотипу про домінуюче становище чоловіка над жінкою в сімейному житті відіграє релігія. Святі писання майже всіх основних релігій світу мають низку місць, у яких чітко стверджується, що чоловіки повинні

мати перевагу над жінками в суспільстві. Ці місця впродовж історії використовувалися для виправдання й посилення підлеглого статусу жінок. Багато релігій терпимо ставляться до домінування чоловіків над жінками, а деякі з них дещо заохочують фізичне покарання жінок і дітей. Релігійні інституції історично сприяли існуванню суспільних і правових структур, установок і цінностей, які стверджують владу чоловіка. Наприклад, у Новому Завіті містяться такі твердження: «Чоловік ... образ і слава Богу, а жінка – чоловікові слава. Бо чоловік не походить від жінки, але жінка від чоловіка. Не створений бо чоловік ради жінки, але жінка ради чоловіка» (Перше Послання Святого Апостола Павла до Коринтян, глава 11, 7–9); «Дружини, коріться своїм чоловікам, як Господеві, бо чоловік – голова дружини, як і Христос – Голова Церкви... Як кориться Церква Христові, так і дружини своїм чоловікам у всьому» (Послання Святого Апостола Павла до Ефесян, глава 5, 22–24). У Корані також міститься схоже твердження: «Чоловік призначений стражем над жінкою... і добродішні жінки є покірними... Дорікай тим з них, з боку яких ти наражаєшся на непокору... і карай їх» (Аль-Ніса, 4–35) [87].

Слід зазначити, що наразі деякі представники церкви посиляються на те, що норми Старого Завіту є історією, а сучасні правила поведінки закріплено в Новому Завіті, у якому, проте, стосункам батьків і дітей не приділено такої уваги, як у Старому; деякі зазначають, що застосувати фізичні покарання до дітей можна лише в разі вчинення ними гріховних діянь, а не прогрішень. З огляду на те, що значна кількість українців є вірянами, релігійні норми доволі часто для них мають пріоритет над нормами права, які зі свого боку категорично забороняють застосовувати фізичні покарання дитини, отже, варто залучати представників церкви до тлумачення норм Біблії, приведення їх і норм права у відповідність та вироблення єдиної офіційної позиції церкви з приводу застосування фізичного покарання батьками дітей [89].

В Індії, наприклад, і дотепер, незважаючи на заборони державного й міжнародного характеру, зберігається обряд саті – традиційна практика, за якою вдова приєднується до свого померлого чоловіка, спалюючи себе на його

поховальному багатті. Не менш «колеритною» в країнах Близького Сходу й Африки є культурна практика хірургічного видалення жіночих геніталій.

У Швеції покарання за сімейне насильство з'явилося після того, як в одному з невеликих міст чоловік убив свою дружину. Сусіди могли цьому завадити, але нічого не бачили та не чули за закритими вікнами. Пізніше ініціативу підхопили в інших містах і країнах, із часом вона стала традицією. Хоча в Нідерландах у такий спосіб намагаються протидіяти організації незаконних домашніх цехів, але в будь-якому випадку «відкриті вікна» врятували не одне життя. Саме для запобігання жорсткому поводженню в сім'ї, яке давно перестало бути сімейною справою, на півночі не прийнято завішувати вікна.

Державне регулювання сімейних взаємин у європейських країнах у період свого становлення здійснювалося за допомогою канонічного права, що було обумовлене особливим положенням католицької церкви та значним її впливом на всі сторони суспільного життя й управління державою. Проте з XV–XVII ст. у Великій Британії, Франції та Німеччині королівська влада відійшла від церковних догматів щодо регулювання шлюбу, і його стали розглядати не лише як релігійний обряд, а й у ролі акту громадянського стану. Одночасно стосунки подружжя (повна влада чоловіка, безумовне підкорення йому дружини тощо), котрі регулювалися канонічним правом, не мали принципових відмінностей від наведених нами особливостей прав кожного з подружжя – нерівності особистих і майнових прав, залежного становища жінки та ін. Окремі положення вищевказаного дають підстави для твердження про наявність спільних чинників – нерівності в правах чоловіка, жінки й дітей, обумовлених особливостями традицій, культури та релігії, патріархального ладу суспільного життя [4, с. 173]

Чимало держав наділяли чоловіка широкими особистими повноваженнями стосовно інших членів сім'ї. Так, наприклад, у лондонській поліції на початку століття зважали на таке правило: «Чоловік сварливої дружини має право побити її вдома за умови, що палиця, яку він використовує, не буде грубшою за великий палець його руки». В Америці 1924 року в деяких штатах закон офіційно звільнив

чоловіків від відповідальності за навмисне фізичне покарання дружини у випадках «крайньої необхідності».

Патріархальну систему цінностей і принизливе ставлення до жінки можна відстежувати в приказках і прислів'ях, що мали деякий вплив на поведінку людей та відображали собою культурно-моральні настанови. Прикладом може слугувати правило «трьох К» у німців – «Kinder, Küche, Kirche» (діти, кухня, церква) чи приказка, що є характерною для нашої країни, про становище або статус жінки – «вагітна, боса й на кухні». Вплив і значення культурно-моральних настанов на існування та відтворення такого соціального явища, як гендерне насильство, є загальноновизнаним: «Підлегле становище жінки в суспільстві закріплюють соціально-культурні традиції, що мають дискримінаційний характер, і економічна нерівність. Це зумовлює уразливість жінок і дівчат численними формами насильства, такими як фізичне, сексуальне і психологічне насильство в родині, аж до побиття, сексуальні наруги над дівчатками в родині; насильство, пов'язане з посагом; подружнє гвалтування; операції на жіночих статевих органах, що калічать; інша традиційна практика, що завдає шкоду жінкам, насильство не від чоловіка й насильство, пов'язане з експлуатацією» [65, с. 148]. Така ситуація, на наш погляд, склалася внаслідок розподілу побутових ролей або суспільних обов'язків стосовно збереження популяції того чи іншого племені. Як свідчить історія розвитку суспільства і власності, під час зміни матріархату патріархатом жінка втратила свою чільну роль та поступово з привілейованого члена суспільства стала річчю, на яку поширювалося право приватної власності сильного. Еволюційні й революційні етапи становлення громадянського суспільства, гуманізація суспільної моралі призвели до дисгармонії такого поділу гендерних ролей. Розвиток концепції природного права спричинив становлення принципу рівності всіх членів суспільства незалежно від раси, статі й соціального стану [65, с. 148].

Обов'язковий арешт за домашній напад є широко рекомендованим засобом, покликаним вирішити проблему домашнього насильства в Америці. У результаті останніх досліджень постало питання про розумність такої політики. Кримінологи, юристи, працівники поліції висловлюють різні думки з приводу того, чи повинна

змінитися політика держави щодо арешту. Крім того, необхідно зауважити, що практика обов'язкового арешту як методу припинення насильства не єдина в США (наприклад, у Нью-Йорку не існує обов'язкового арешту).

У багатьох штатах провідну роль у боротьбі з домашньою агресією відіграють органи прокуратури. Наприклад, у Лос-Анджелесі (шт. Каліфорнія) діяльність поліції у сфері боротьби з домашнім насильством суворо контролюється спеціальним підрозділом, котрий спеціалізується на проблемах сімейних злочинів, який очолює помічник прокурора. Його співробітники мають право порушувати кримінальні справи за фактами домашнього насильства, коли жінка відмовляється підтримувати звинувачення, але є неспростовні докази неодноразовості застосування насильства. Одночасно з'ясовуються причини такої поведінки жінки, надається необхідна психологічна допомога, до «ведення випадку» залучаються адвокати, вирішується питання про надання охоронного ордеру. У таких справах, як правило, відбуваються достатньо гучні судові процеси з участю присяжних засідателів (жертва залучається до участі в таких процесах як свідок), що має велике значення для привернення уваги громадськості до проблем домашнього насильства.

1965 р. у Нью-Йорку під керівництвом психолога була здійснена програма спеціальної підготовки поліції для втручання в сімейні кризи. 18 співробітників поліції з більш ніж трирічним досвідом роботи прослухали 140-годинний курс та увійшли до «підрозділу втручання в сімейні кризи». Далі впродовж двох років проводився експеримент, суть якого полягала в порівнянні результатів роботи поліцейських дільниць, у яких діяв цей підрозділ, та тих, де ніхто зі співробітників не проходив спеціальної підготовки. У результаті було виявлено, що цим підрозділом сімейні кризи вирішувалися на вищому професійному рівні, скоротилася кількість тяжких злочинів, учинених на ґрунті сімейних конфліктів тощо [211].

У Відні (Австрія) упроваджено закон про побутове насильство, який передбачає підготовку поліції для видворення правопорушників з домівок та організацію дійових служб інформування й консультування жертв. Цей закон

передбачає також фінансування притулків як постійний видаток з міського бюджету, визнаючи в такий спосіб громадський обов'язок підтримувати постійні професійні служби для роботи із жертвами. Із цією паралельною структурою можна задовольняти потреби багатьох жінок краще, ніж це може зробити будь-яка інша служба.

У Канаді, Новій Зеландії та деяких штатах Америки були внесені зміни до процедури кримінального переслідування, відповідно до якої поліція та інші співробітники кримінального правосуддя повинні вести справи про насильство в сім'ї так, ніби йдеться про незнайомих між собою людей. Цього потрібно дотримуватися навіть тоді, коли потерпілі висловлюють бажання про припинення кримінального переслідування. Теоретично така процедура звільняє потерпілих від вимог іншої сторони про припинення справи, тому що в них у цьому випадку відсутня можливість вплинути на подальший розвиток ситуації.

Нині картина із сімейним насильством над жінками є такою: за даними National Coalition Against Domestic Violence (NCADV), кожні 9 секунд у США жінка зазнає домашньої агресії. У середньому близько 20 осіб на хвилину піддаються фізичному нападу. Упродовж року це більш ніж 10 мільйонів жінок і чоловіків, тобто 1 із 3 жінок і 1 із 4 чоловіків проягом життя стають жертвами фізичного насильства в будь-формі з боку родини. Також 1 з 5 жінок і 1 із 7 чоловіків зазнають фізичної агресії (побиття, нанесення тяжких тілесних пошкоджень); 1 із 5 жінок і 1 із 7 чоловіків були зґвалтовані. Майже половина жінок (46,7%) і чоловіків (44,9%) були зґвалтовані знайомими, із них 45,4% жінок і 29% чоловіків – чоловіком або дружиною [215].

В Англії та Уельсі в середньому дві жінки гинуть щотижня внаслідок домашнього насильства. Один із семи дітей і молодих людей у віці до 18 років пережив домашнє насильство. Так, відсоток жінок, що повідомили про те, що вони хоч раз у житті зазнавали насильства з боку членів сім'ї, варіюється від 15% в Японії до 71% в Ефіопії. За іншими даними, рівень насильства над жінками в родині становить близько 23% у Швеції, 4% в Японії та Сербії, 30–54% у Бангладеші, Ефіопії, Перу і Танзанії [166, с. 68].

У Перу 70% усіх зареєстрованих злочинів становить фізичне насильство в сім'ї. Значного поширення сексуальні злочини набули в Канаді, Новій Зеландії, США та Великобританії, де кожна шоста жінка була зґвалтована [75, с. 202].

Массачусетська коаліція проти сексуального насильства та насильства в сім'ї підготувала документ, у якому увага акцентується на зв'язку протидії домашньому насильству шляхом використання законів штату Массачусетс (далі Штат) та викладом поняття, причин та умов учинення актів домашнього насильства, переслідування членів сім'ї, зґвалтування й сексуальних зазіхань. Найкращим вирішенням кожної конкретної справи, на думку науковців, є спілкування з адвокатом або юристом і можливість поставити йому саме ті запитання, котрі стосуються конкретного епізоду вчинення насильства [15].

Інститут правових реформ Штату також брав участь у створенні зазначеного документу. Він має вигляд інструкції або збірки порад для жертв злочинів і юристів, котрі практикують розгляд справ такого характеру. Конкретизуючи, можна сказати, що в розділі «Побутове насильство» міститься важлива інформація про права жертв і постраждалих від насильства в сім'ї, а також стосовно профілактики вчинення зазначених правопорушень, інформація щодо використання «заборонного» ордеру, допомоги дітям (жертвам злочинів), пошук житла, роботи, школи, судового перекладача, можливість імміграції жертв злочинів, а також надання правової самопомоги тим, хто вижив після нападу та намагається повернутися до нормального життя без насильства, страху й відчаю.

Для Російської імперії досить показовим був приклад, наведений М. Костомаровим: «Поводження чоловіків з дружинами було таким: зазвичай у чоловіка висів батіг, призначений саме для дружини, і називався «дурень»; за незначну провину чоловік тягав дружину за волосся, роздягав догола, прив'язував мотузками й бив «дурнем» до крові – це називалося «вчити дружину»; у багатьох чоловіків, замість батога, виконували ту ж роль різки – дружину «сікли» як маленьку дитину, а в інших, навпаки, дрюк – дружину били як худобу. Таке поведження не тільки не осуджувалося, а ще й ставилося чоловікові як моральний обов'язок. Хто не бив дружину, про того «благочестиві» люди говорили, що він

«будинок свій не будує й про свою душу не дбає, і сам погублений буде і в цьому віці й у майбутньому, і будинок свій погубить». Це лише підтверджує, що таке соціальне явище, як гендерне насильство щодо жінки, має історичні корені з тією лише різницею, що в кожній країні воно мало свої «національні» особливості [65, с. 148].

В Україні тривалий час чоловіка, який побив дружину, картали, котрий убив благовірну, – засуджували, а дружину, яка вбила чоловіка, живцем закопували в землю.

Лише в 70-ті роки ХХ століття проблема насильства в сім'ї стала суспільно значущою, а подружнє насильство визнали неприпустимим на Заході. У Радянському Союзі насильства в сім'ї офіційно «не існувало». Як правило, вивчення цього феномену зводилося тільки до розгляду фізичного насильства відповідно до статей Кримінального кодексу. По-перше, «виносити сміття з хати» було негоже. Якщо тебе б'є чоловік – сама винна. А якщо і не винна – терпи, така жіноча доля. По-друге, навіть ті жінки, які все ж наважилися подати заяву в поліцію, повертались додому ні з чим – заяву відмовлялися приймати [65, с. 74].

Знайомство із джерельною базою дослідження дає змогу виокремити достатньо широке коло історичних пам'яток вітчизняного права, котрі регулюють стосунки в цій сфері, а саме: Статути Володимира та Ярослава про церковні суди, Руську Правду, Статути Великого князівства Литовського 1529, 1566 та 1588 рр., «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 р. та 1885 р., Кримінальне Уложення 1903 р., Кримінальні кодекси радянської України 1922, 1927 та 1961 рр. та ін.

Друга половина ХХ сторіччя ознаменувалася підвищеною увагою до розвитку й дотримання прав людини, унаслідок цього науки соціального циклу стали глибше вивчати проблеми, пов'язані з порушенням прав людини, та пропонувати їх вирішення.

З 90-х рр. минулого століття відбулися кардинальні зміни щодо осягнення феномену насильства стосовно жінок, визнання його соціостатевою проблемою і тим самим відкриття нового її бачення в розрізі гендерного права. 20 грудня 1993 р.

Генеральна Асамблея ООН ухвалила «Декларацію про викорінення насильства щодо жінок», під впливом якої, відповідно до резолюції Комітету ООН з прав людини № 1994/45 від 4 березня 1994 р., призначено Спеціального доповідача ООН з питання про насильство над жінками, його причини й наслідки. Ці події змусили суспільство по-новому подивитися на означене явище, пов'язавши його з проблемою гендерної дискримінації.

Закордонний досвід показує, що професіоналізація співробітників правоохоронних органів та їхня активна співпраця з кризовими центрами лише підсилить ефект попереджувальної діяльності. Проте в сучасних умовах загальної кризи в Україні під час розроблення рекомендацій необхідно виходити з реальних тенденцій суспільного розвитку. Нинішній етап становлення третього сектора характеризується посиленням ролі неурядових організацій, що займаються здійсненням громадських програм сприяння потерпілим. Будучи гнучкішими, відкритішими для сприйняття нових ідей, вони виступають ініціаторами координації державних із недержавними структурами.

Сексуальне й побутове насильство є складними проблемами з корінням, яке веде свої витоки із соціального й індивідуального рівнів. З огляду на це можна сказати, що запобігання сексуальному насильству в сім'ї потрібно починати з комплексного підходу. Саме він повинен включати вивчення всіх особливостей щодо кожної конкретної справи, особи злочинця і жертви. Також потрібно відштовхуватися від факту, що незалежно від життєвих обставин кожна людина може змінити своє життя в кращий бік [170].

Закордонні вчені пов'язують причину насильства в сім'ї з насильством щодо самих батьків у дитинстві (50% сімей, у яких і батько, і мати піддавалися насильству в родині, самі чинять злочини стосовно своїх дітей) [222, с. 138].

В Україні від психологічного чи фізичного насильства в сім'ї страждає майже 60% жінок. Такі попередні результати дослідження озвучила голова представництва ЮНІСЕФ в Україні Ю. Мокуо на міжнародній конференції «Надання допомоги постраждалим від насильства».

Це є однією з глобальних проблем сучасного суспільства. Варто відзначити той факт, що в Україні кількість випадків жорстокого поводження в родині щодо її членів з кожним роком зростає. Означена проблема існувала завжди і в усіх культурах, соціумах незалежно від того, високорозвинене це суспільство чи ні. Однак винесення цього питання на обговорення в суспільстві донині було заборонене. На проблеми жорстокого поводження в сім'ї стояв «гриф секретності», як кажуть, не потрібно виносити сміття з хати, проблеми, які виникають у родині, повинні залишатися в ній та вирішуватися нею. Але на сучасному етапі розвитку суспільства проблема насильства в сім'ї починає усвідомлюватися членами соціуму та поступово вирішуватися, оскільки стало очевидно, що насильство призводить до серйозних наслідків.

Дослідження проводилося за підтримки фонду ЮНІСЕФ у всіх регіонах України серед 12 тисяч домогосподарств. «За результатами попередніх висновків визначено, що 11% членів опитаних родин вважають, що домашнє насильство – це нормальний метод поводження з дітьми. А близько 10% чоловіків припускають, що вони мають право бити своїх дружин або дітей», – додала Ю. Мокуо.

Доцільним убачається наведення інформації, оприлюдненої на освітньому порталі «ПреПРЕСА», зокрема актуальними є такі дані:

- 35 % жінок, які потрапляють до лікарні «швидкої допомоги», перебувають там через тілесні ушкодження, пов'язані зі знуцанням; із них 25–40 % жінок було побито під час їхньої вагітності;
- 50 % усіх бездомних жінок і дітей пішли жити на вулицю, рятуючись від насильства в сім'ї;
- діти скривджених матерів у 6 разів частіше намагаються накласти на себе руки, 50 % схильні до зловживання наркотиками й алкоголем;
- майже 100 % матерів, які зазнали насильства, народили хворих дітей. 65–95 % тих, хто займається проституцією, зазнали сексуального насильства ще в дитинстві;
- майже 40 % усіх зареєстрованих убивств відбувається саме серед родичів;

- 95 % справ про розлучення викликані брутальною словесною образою й побиттям жінок;
- 30–40 % щоденних викликів поліції пов'язані з побутовим насильством;
- 30 % самогубств і 60 % убивств жінок пов'язані з насильством у родині;
- 69 % випадків сексуального насильства над дітьми в Україні здійснюється в домашніх умовах, у неповних сім'ях і над дітьми-сиротами;
- діти-жертви у 10 разів частіше здійснюють спроби суїциду, ніж їхні ровесники;
- на частку членів сім'ї (вітчимів, дядьків, братів, батьків, дідусів) припадає 35–40 % зґвалтувань. Ще 40–50 % випадків відбувається з вини вхожих у будинок друзів. Тобто у 85–90 % випадків злочинець добре відомий дитині, а 10–15 % зґвалтувань скоюють незнайомці.

Прагнення до насильства – доля слабких людей, адже суть нападу – у приниженні жертви, намаганні опустити її до свого рівня й нижче: тільки таким чином злочинець, який просто не здатний піднятися сам, перестає хоча б на певний час відчувати свою ущербність.

З метою посилення протидії домашньому насильству законодавець розширив перелік адміністративно-правової відповідальності за вчинення дій, що мають ознаки домашнього насильства. Кодекс України про адміністративні правопорушення було доповнено статтею 39-1. Направлення на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі. Відповідно до означеної статті, нападника може бути направлено судом на проходження програми для кривдників на строк від трьох місяців до одного року. Таким чином, статтю 39-1 зі змінами було викладено в такій редакції: «У разі вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі суд під час вирішення питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання про направлення особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, на проходження програми для таких осіб, передбаченої Законом України «Про запобігання та протидію

домашньому насильству» чи Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [73].

Для запобігання та протидії цьому негативному явищу Україна взяла на себе зобов'язання виконання низки міжнародних документів, а саме: Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок, Пекінської декларації, Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року, Стратегії гендерної рівності Ради Європи до 2022 року.

Приєднавшись 2011 року до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція), Україна підтвердила свої наміри дотримуватися норм міжнародного права під час здійснення заходів для запобігання насильству стосовно жінок і дівчат, чоловіків і хлопців, громадян похилого віку.

Також стаття 5 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок зобов'язує держави-сторони вживати всіх відповідних заходів з метою зміни соціальних та культурних моделей поведінки чоловіків і жінок для викорінення забобонів, звичаїв та всіх інших проявів, що ґрунтуються на ідеї неповноцінності чи зверхності однієї зі статей або стереотипності ролі чоловіків і жінок.

Насильство щодо жінок розглядають у Конвенції як порушення прав людини й форму дискримінації. Це означає, що, якщо держави не реагують відповідним чином, вони несуть відповідальність за таке насильство. У Конвенції запроваджено кримінальну відповідальність за такі діяння: операції, що калічать жіночі геніталії, примусові шлюби, переслідування (сталкінг), примусові аборти та стерилізація. Таким чином, держави вперше зобов'язуються ввести у свої правові системи відповідальність за ці серйозні злочини.

Конвенція закликає залучати до роботи в боротьбі з насильством щодо жінок і домашнім насильством усі відповідні державні установи й служби для координації діяльності. Це означає, що державні установи та НУО повинні діяти не поодинці, а працювати на основі угод про співпрацю.

Виокремимо, що основними інструментами допомоги в боротьбі та профілактиці насильства щодо жінок є жіночі притулки, кризові центри, телефонні лінії допомоги й інформаційні кампанії. Жінки об'єднуються в організації, а ті зі свого боку – у мережі. Однією з таких є WAVE (Women Against Violence in Europe) – мережа європейських жіночих неурядових організацій та експертів у сфері запобігання насильству над жінками та їхніми дітьми. Мережа складається зі 112 членів із 46 європейських країн, де жіночі організації діляться досвідом та підтримують одна одну в боротьбі з насильством. WAVE було організовано 1994, а 2014 вона отримала статус юридичної особи. Починаючи з 2008, організація публікує WAVE-report – звіт, який є одним з основних результатів її діяльності. У документі надано інформацію про досягнення в жіночих притулках, дієвість консультацій та спеціальних центрів.

Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок за результатами розгляду 8-ї періодичної доповіді України про реалізацію Конвенції ООН про ліквідацію дискримінації щодо жінок 2017 року висловив стурбованість з приводу високої поширеності домашнього насильства, офіційні показники якого не відображають реальних масштабів цього явища, відсутністю статистичних даних з розбивкою за статтю, віком і взаємин між постраждалою особою та злочинцем, а також обмеженою кількістю притулків для постраждалих від насильства, зокрема для жінок і дівчат з інвалідністю.

Щороку від агресії в Україні потерпає близько 100 тисяч осіб. Серед них 90 % жінок. За даними Мінсоцполітики, 2017 року зареєстровано 96 245 звернень щодо домашніх нападів, з них 85 340 – від жінок, 10 366 – від чоловіків, 900 – від дітей. Тож домашнє насильство є однією з найбільш гострих соціальних проблем, від якої страждають як жінки, так і чоловіки. Найбільш уразливими є жінки та діти. У групі підвищеного ризику потрапляння в ситуацію насильства знаходяться особи з інвалідністю, похилого віку, внутрішньо переміщені особи, жінки із сільської місцевості.

Згідно з опитуванням громадської думки «Насильство щодо дітей в Україні», проведеним упродовж 2014-2015 років Київським міжнародним

інститутом соціології, хоча б одного з видів насильства зазнавали 65 % дітей від 12 до 17 років та 89 % дорослих віком від 18 років [109].

2017 року органами внутрішніх справ узято на облік з приводу вчинення домашнього насильства 66 966 осіб.

Насильство негативно впливає на фізичне і психічне здоров'я постраждалих та може призвести до інвалідності чи летальних випадків як унаслідок нанесення тяжких тілесних ушкоджень, не сумісних із життям, так і внаслідок суїцидів. 95% шлюбів, які руйнуються, розпадаються саме через домашнє насильство. Постраждалі від домашнього насильства, переважно жінки, не можуть належним чином виконувати свої батьківські обов'язки, унаслідок чого зростає рівень соціального сирітства. Насильство щодо жінок та дівчаток негативно впливає на їхнє репродуктивне здоров'я, унаслідок чого знижується рівень народжуваності та збільшується кількість новонароджених дітей з вадами здоров'я.

Нинішня російсько-українська війна підвищує ризики випадків домашнього насильства в сім'ях учасників бойових дій, постраждалих на посттравматичний синдром. Виникають загрози насильства щодо чоловіків, які отримали інвалідність через каліцтво під час бойових дій.

Розглянувши історичний досвід боротьби з насильством над жінками, вважаємо за необхідне виокремити основні фактори, що впливали на появу і розвиток домашнього насильства над жінками (див. таблицю 1.2).

Таблиця 1.2.

Класифікація факторів насильства над жінками

Назва фактору	Його реалізація	Примітка
Релігійний	Релігія – конституція. Усі маємо жити відповідно до закону	Майже у всіх релігіях знецінювалося життя і роль жінки
Освітній	Брак знань	Жінку було позбавлено права отримувати освіту
Суспільний	Сила вища за закон	Кастова система в Індії

Джерело: розроблено автором

Релігійний фактор був центром більшості релігій, зокрема й авраамістичної (Старий Заповіт) та відігравав засадничу роль в історії народів і держав. Релігія була ранішою за демократичний політичний уклад, тому вона в комплексі представляла чітку ідеологію, пропонуючи національну ідею, відтворюючи певний суспільний і політичний лад, вибудовуючи економічні, соціальні, духовні взаємини в суспільстві. У давні часи, окрім функції задоволення духовних і особистісних потреб людини (основні функції нині), релігія була конституцією, нормативно-правовою базою, формувала діяльність ексекутиву держави.

Освітній фактор полягає в тому, що більшість людей у давні часи не мала доступу до освіти, крім того, рівень якості самої освіти залишався дуже низьким. Більшість мікросоціумів жили в умовах крайньої географічної обмеженості, психофізіологічної некомпетентності, правової обумовленості, культурної короткозорості, історичної безграмотності. В умовах, коли знання й уява людей про своє тіло, душу, соціальні ролі, про культурний досвід інших народів були нульовими, на перші ролі виходили примітивні рефлексивні запити на сьогоденне існування, під час вирішення яких завжди перемагала груба неконтрольована прагматична сила.

Суспільний фактор розкривається в сентенції: сила традицій у деяких народів вища за силу державних законів (кастова система в Індії). Підтвердженням є і такий приклад: 62.8% жінок Афганістану сказали, що чоловік має право побити дружину, якщо вона носить неналежний одяг. Суспільство само будує та обумовлює стан, у якому воно потім перебуває. Протягом життя цілих поколінь в окремо взятих соціумах не відбувалося жодних рухів щодо вдосконалення культурних, політичних, особистісних стосунків. Розвиток за соціальним, культурним і гуманітарним напрямками багатьох давніх суспільств проходив лінійно, часто уступаючи місце економічному, політичному й воєнному векторам.

Подружнє насильство як різновид сімейного є однією з найпоширеніших соціальних проблем, межі якої не можна конкретизувати. Це пов'язано з тим, що у свідомості людей домашня агресія є нормою, а не чимось протиправним. Наруга в родині завдає шкоди фізичному та психічному здоров'ю жінки й дітей. Побутове

насильство – то не проблема приватного характеру. Означене може трапитися з друзями та нашими сім'ями. Це не є також релігійною або культурною проблемою. Таке знуцання трапляється в усіх прошарках суспільства в різних країнах, і ця проблема заслуговує на увагу кожної людини.

Важливо виокремити *умови розвитку домашнього насильства над жінками*, а саме: соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-культурні. Деталізуємо суть кожної з них (див. рис. 1.5).

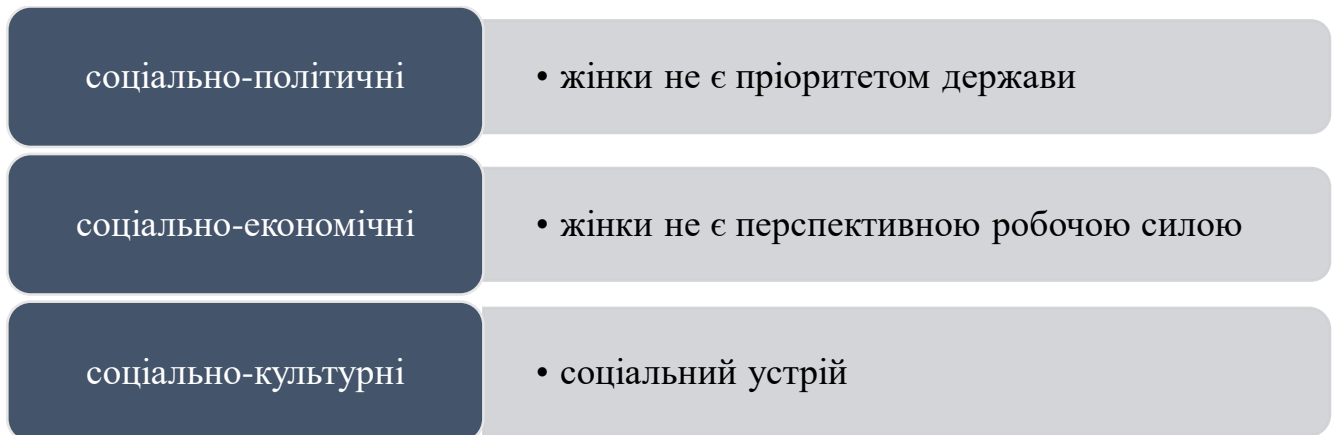

Рис. 1.5. Умови розвитку домашнього насильства над жінками
Джерело: розроблено автором

Соціально-політичні умови репрезентують закони, які обумовлювали домашнє насильство, створювалися та виконувалися в епоху формування націй або держав, коли першочерговим було зміцнення маскулінної складової суспільства для подальшого захисту та розширення свої території. У такі часи моральність у стосунках у родині, взаємні права, обов'язки та свободи відсторонювалися на другий план.

Соціально-економічні беруть початок у часи елементарних економічних відносин, примітивної промисловості, низької результативності й високої витратності продуктів, де найменш бажаними були немічні й неперспективні верстви населення – жінки, діти, люди поважного віку. Розквіт домашнього насильства припадає на часи рабовласництва, феодалізму, кріпацтва.

Соціально-культурні умови передбачають патріархальний уклад існування багатьох суспільств: у давнину не передбачалося широких змін з метою збереження автохтонності та пізніше національної ідентичності. Тому будь-який культурний,

релігійний, освітній обмін сприймався з великою пересторогою, соціальні зміни всередині суспільства могли поставити його в слабке становище перед сусідами та наразити на великі неприємності у вигляді завоювання.

Виокремлення насильства в сім'ї в самостійну соціальну проблему – тільки перший крок, спрямований на її вирішення. На цьому шляху багато перепон. Це брак чітких визначень, теоретичної бази, наукової основи; нестача повної інформації про ступінь поширеності цього явища, його причини й умови; відсутність закону, що забезпечує захист жертв насильства в сім'ї; судова і правоохоронна практика, що не визнає проблему насильства в сім'ї; високий ступінь латентності явища: як об'єктивної, обумовленої тим, що про факти насильства в сім'ї не надходять заяви в правоохоронні органи, так і суб'єктивної, спричиненої приховуванням фактів насильства в сім'ї правоохоронними органами [14].

До основних причин поширення домашнього насильства та насильства за ознакою статі належать:

- поширеність стереотипів щодо соціальної ролі жінки й чоловіка, ідеї переваги однієї статі над іншою в контексті нерівного співвідношення сили;
- стереотипні уявлення суспільства щодо приватності проблеми домашнього насильства;
- перенесення дітьми негативного досвіду насильства в сім'ї у власні родини (серед тих, хто зазнав фізичного насильства в дитинстві, 21 % теж застосовують фізичну силу до дітей);
- недостатня довіра населення до правоохоронних органів та органів влади, які надають допомогу постраждалим від домашнього насильства;
- низька доступність якісних комплексних послуг для постраждалих від домашнього насильства й насильства за ознакою статі через недосконалість механізму взаємодії всіх суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, браку в них спеціальних знань і навичок, «психологічне вигорання», нестачі спеціалізованих установ для постраждалих від домашнього насильства й насильства за ознакою статі, обмеженість людських

ресурсів, зокрема вкрай недостатня кількість фахівців із соціальної роботи, психологів;

- неналежне покарання за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі;

- брак обґрунтованих результатів досліджень щодо тенденцій у вирішенні проблеми домашнього насильства та насильства за ознакою статі через відсутність системи в проведенні наукових досліджень та аналізу в цій сфері, а також недосконалість системного збору за необхідними показниками потрібних статистичних даних.

Існує низка значних проблем у сфері запобігання й протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, включно з обмеженими людськими й фінансовими ресурсами, зростанням кількості осіб з інвалідністю, маргіналізацією окремих груп жінок і чоловіків, що потребує цільової політики.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [128] запроваджує комплексну систему боротьби з домашнім насильством та насильством за ознакою статі.

Урядом розроблено Державну соціальну програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року, яка має стати стратегічним документом для ліквідації домашнього насильства над жінками в будь-якому його прояві.

Здійснивши аналіз вищеподаної інформації, виокремимо категорії, які можуть підпадати під прояви домашнього насильства, а саме:

- будь-які особи – насильство в сім'ї вчиняється стосовно жінок і чоловіків, дітей і дорослих будь-якого віку, расової чи етнічної приналежності, релігійних поглядів, осіб у сімейних взаєминах чи одиноких, багатих чи бідних;

- жінки – Міністерство юстиції США вважає, що понад 90 % усіх жертв домашніх нападів у сім'ї є жінки, а більшість злочинців становлять саме чоловіки;

- люди нетрадиційної орієнтації – геї, лесб'янки, бісексуали і транссексуали, щодо яких учиняється домашнє насильство. Їхні права як жертв зазначених злочинів порушуються так само, як і права гетеросексуальних пар, але

зловживання в зазначених сім'ях може посилюватися через соціальну ізоляцію, викликану гнобленням і дискримінацією суспільства;

- люди поважного віку – 11 % людей 60-и років і старші повідомляють про домашні злочини щодо них протягом останнього року. Винними виступають чоловік або дружина жертви (партнер), а також дорослі діти і доглядальники;

- діти – можуть самі стати жертвами знуцання в сім'ї або бути використані для шантажування одного з батьків;

- підлітки – 18 % дівчат і 7 % хлопців із середньої школи (через фізичне насильство з боку тих, із ким вони зустрічалися в минулому);

- іммігранти – домашнє знуцання всередині громади іммігрантів і біженців може призвести до того, що жертви залишаються в соціальній та юридичній ізоляції, що викликано ускладненнями через статус їхніх документів і питання доступу до інформації через незнання мови й культури. Отже, насильство може посилюватися шляхом соціальної ізоляції, мовних бар'єрів, а також недостатнього знайомства з місцевими законами й наданням послуг;

- чоловіки – 17 % чоловіків стають жертвами домашніх злочинів з боку своїх партнерів;

- інваліди – люди з обмеженими можливостями повідомляють про домашнє насильство стосовно них частіше, ніж інші. Піклувальники таких осіб здебільшого визнаються злочинцями [184].

Провівши теоретичний аналіз дослідження щодо профілактики домашнього насильства над жінками, вважаємо за необхідне охарактеризувати саме суб'єкта злочину (людину, яка здійснює власне акт наруги).

Особи, які вчиняють насильство в сім'ї, можуть бути представниками всіх верств населення, з будь-якою расовою та релігійною приналежністю, економічним статусом, рівнем освіти і професією. Використовується низка різноманітних термінів, щоб назвати людину, яка чинить насильство в сім'ї, серед них: винна особа, правопорушник, кривдник, особа з насильницькою спрямованістю. Водночас поведінка особи-злочинця залишається сталою. Кривдник у своїй протиправній діяльності використовує образливі тактики, як-от: маніпуляцію,

страх, насильство, почуття провини в жертви, сорому, ізоляції, а також навіювання принципу привілейованого становища чоловіка в родині, щоб зміцнити свої права та зберегти контроль над своїми жертвами (у цьому випадку жінками).

Особи, які схильні до вчинення насильства в родині, мають сталу віру в те, що мають право контролювати думки, почуття, переконання та дії своїх партнерів. Ця впевненість у праві контролювати інших осіб підкріплюється також переконаннями громади й суспільства. Насильники залишаються «нерозкритими», тому що вони часто мають привабливу зовнішність, проявляють увагу до сторонніх та своїх партнерів, особливо коли знаходяться з ними на людях. Вони маніпулюють не лише своїми жертвами, а й тим, як інші сприймають їх разом. Як майстри управління психікою людей, вони завжди й усюди контролюють свою поведінку, особливо на публіці, що слугує способом приховування їхньої образливої поведінки перед суспільством, а жертв такі дії характеризують як осіб із психологічними або психічними проблемами. Часто зловмисники бачать себе в ролі жертв. Таке видозмінення реальності може призвести до того, що справжній потерпілий сам опиняється в небезпеці з боку правоохоронних органів та втрачає будь-яку можливість довести свою невинуватість, а також вину протилежної особи.

«Безробіття, зловживання алкоголем і наркотиками, психічні або фізичні захворювання, а також стрес не є виправдувальними чинниками у вчиненні домашнього насильства. Наприклад, багато людей має залежність від алкоголю та/або наркотиків, але це не призводить до вчинення ними насильницьких злочинів, зокрема в сімейно-побутовій сфері. Кожна особа незалежно від того, чи має вона певну негативну залежність, психологічну проблему, стрес та/або образу на члена своєї сім'ї, завжди має вибір учинити їй зазначений насильницький злочин чи ні. Також вона має чітко усвідомлювати, що відповідальність нестиме саме вона, а також до кінця життя буде жити з усвідомленням учинення насильства стосовно члена своєї сім'ї незалежно від того, чи це фізичне, чи психологічне насильство» [44, с. 7].

Водночас існують індивідуальні та глобальні фактори ризику для вчинення дій, характерних для домашнього насильства. Наприклад, дослідження показали,

що фізичне або психологічне сексуальне переслідування в дитинстві є одним з основних факторів ризику у вчиненні інтимного насильства партнером у майбутньому або вчиненні іншого виду домашнього злочину. На рівні розвитку нинішнього суспільства з його проблемами та прискореним темпом життя, урахувавши жорсткий гендерний дисбаланс, можна сказати, що для прояву домашньої агресії створено доволі сприятливі умови. Насильство в сім'ї може бути взагалі зведене до мінімуму за своїми показниками або просто бути невидимим (латентним). У суспільства виникає так зване «звикання до злочину», що слугує відсутністю реакції на вчинення наруги і, як результат, – відсутністю його фіксації, припинення та розкриття.

Насильство в сім'ї є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини. У більшості випадків протиправні дії проти когось із членів родини супроводжуються актами агресії, приниження й жорстокої поведінки. Як правило, найбільше страждають від сімейного знуцання жінки і діти. Головною проблемою насильства в сім'ях є те, що воно найчастіше не виходить за межі зачинених дверей, а відтак «правопорушник» залишається непокараним та продовжує знуцатися з рідних. Найчастіше сім'я, у якій живе кривдник, піддається психологічному тискові, а такий вид домашнього насильства виміряти та довести практично неможливо. Людина, яка зазнає насильства, постійно перебуває в пригніченому стані та боротись із «тираном» практично не має сили. Різні форми приниження й знуцання в родині відображаються на дітях, які й самі безпосередньо страждають або й переймають приклад агресивних дій. Серед причин того, що постраждалі не звертаються до правоохоронних органів, – страх помсти з боку «тирана», відчуття власної вини, страх зганьбити сім'ю, почуття сорому й приниженості, низька самооцінка, бажання створити образ ідеальної родини та щасливого подружжя перед іншими, самопожертва заради дітей, а також фінансова залежність.

Відтак насильство має і свої наслідки:

– утрата людських життів (убивства, смерть унаслідок отриманих травм, самогубство, доведення до самогубства в контексті домашнього злочину);

- набуття інвалідності, хронічних захворювань, хвороби внаслідок отриманих травм і психосоматично загострені захворювання;
- психічні розлади, оскільки жертви домашньої агресії піддаються колосальній і хронічній психологічній травматизації, унаслідок котрої часто страждають від психічних розладів;
- у постраждалих може зростати схильність до суїциду, депресії, тривожних розладів, розладів харчової поведінки, алкоголізму, наркоманії, бродяжництва, патологічного накопичення;
- міжпоколінне відтворення насильства. Діти і підлітки, що стали свідками домашнього насильства, переймають гендерну модель насильницької поведінки та відтворюють її в наступному поколінні;
- вторинна травматизація. Особи, емоційно залучені в спілкування з безпосередніми учасниками конфліктів, – друзі, рідні, сусіди, колеги, соціальні працівниці й працівники, лікарський склад, правоохоронці, адвокати, судді;
- державні витрати на реабілітацію постраждалих, судову систему, слідчі заходи, лікування інвалідизованого населення.

Проблема насильства в сім'ї існує давно і в усіх країнах та відображає дисгармонію й перекося, наявні у взаєминах у суспільстві. Гострота цієї проблеми свідчить про нездорову соціально-моральну обстановку. Для запобігання самому факту сімейного злочину треба змінити менталітет людини, створити умови, за яких будь-яке нехтування правами, зокрема й сім'ї, неприпустиме та засуджується суспільством. І тут основну роль повинні зіграти засоби масової інформації. Потрібні програми, спрямовані на підвищення правової грамотності, котрі навчають спілкуванню в родині, психології поведінки, запобігання конфлікту. необхідні публікації, які не просто засуджують факти сімейного насильства, а пропонують інші, ненасильницькі шляхи вирішення конфліктів. Потрібні новаторські підходи до питань попередження та стримування агресії в сім'ї. Проблему вдасться вирішити тільки спільними зусиллями та за умов прийняття відповідного закону. Варто усвідомити: побої, образи, погрози, примусові

сексуальні взаємини не стають менш шкідливими лише від того, що відбуваються не на вулицях, а в стінах власних квартир.

Репрезентувавши закордонні та вітчизняні механізми боротьби з домашнім насильством над жінками, доцільним вважаємо виокремлення досвіду, який може стати корисним для України. Кожна окрема людина має бути почутою та отримати допомогу в боротьбі із жорстокістю в сім'ї. Держава не повинна відвертатися від жертв домашнього насильства, а зобов'язана підтримувати як організації, які займаються вирішенням проблем домашнього насильства, так і кожную родину окремо. Основною проблемою осіб, які зазнали таких знущань, є саме страх залишитися наодинці в цій боротьбі за життя власне та своїх дітей. Адже завжди набагато легше не допустити вчинення злочину, ніж потім боротися з його наслідками. Доречним було б перейняти досвід провідних країн світу, зокрема США, у боротьбі з домашнім насильством та допомозі жертвам зазначених антисуспільних дій.

Таким чином, порівняльний аналіз закордонного і вітчизняного досвіду дає підстави стверджувати, що насильство є складним та історично стійким явищем, яке стосується приватних осіб, суспільства й держави загалом. Гендерне насильство пов'язане з існуванням гендерної асиметрії внаслідок усталених стереотипів різного ставлення до жінок і чоловіків у суспільстві. Воно є найбільш поширеним у світі, але досі маловизнаним порушенням прав людини і насамперед жінок, будучи крайньою формою соціостатевої нерівності. Це негативне явище надзвичайно шкодить усьому суспільству як з матеріальної, так і з моральної точок зору. Наша держава продовжує перебувати в перехідному періоді, для якого характерна політична, законодавча, фінансово-економічна нестабільність. Україна визнає існування проблеми домашнього насильства, протидія якому є одним із пріоритетних напрямів державної політики.

Висновки до першого розділу

За результатами теоретичного аналізу встановлено, що домашнє насильство є одним з найбільш розповсюджених протиправних дій в усіх країнах світу,

включно з Україною. У кожній країні є люди, які безпосередньо зіштовхнулися із цією проблемою та на собі відчули гніт і болісні у фізичному та моральному плані наслідки цього негативного соціального явища.

З'ясовано, що домашнє насильство – це випадки нанесення тяжких тілесних ушкоджень, убивство або зґвалтування. Однак насильство в сім'ї може бути не лише фізичним, а й психологічним. Останнє спрямоване на безпосереднє посягання на думки, учинки, життєві цінності жертви. Ці злочинні дії найчастіше залишаються латентними. Якщо брати за приклад середньостатистичну українську родину, то можна стверджувати, що у 80 % випадків психологічного насильства в таких сім'ях жертви навіть самі не розуміють, що таке діяння відносно них є протиправним і караним, не кажучи вже про повідомлення про такі випадки до органів внутрішніх справ. Це свідчить про відсутність правової обізнаності жертв домашнього насильства, страх не бути почутими та страх перед помстою свого кривдника.

Доведено, що насильство призводить до травмування й каліцтва жертв, але не завжди є фізичним. Тактична діяльність злочинців з такою негативною спрямованістю може проявлятися також у певних обмеженнях, які вони застосовують до своїх жертв. Серед таких психологічних або фізичних обмежень можна визначити такі: ізоляцію, економічні маніпуляції, примус, залякування і погрози, емоційне насильство, словесні образи, переслідування, фізичне насильство над діями особи, сексуальне насильство (зґвалтування), що надалі може призвести до суїциду жертви одного (або декількох) із зазначених обмежень.

Дослідження витоків проблеми насильства в сім'ї та його причин підтвердило необхідність урахувати їхній перелік і зміст. Домінуючими причинами означеного негативного явища є чинники соціального й індивідуально-психологічного характеру. До чинників соціального характеру належать структура родини в суспільстві із гендерно-рольовим розподілом у ній та соціокультурний аспект життєдіяльності суспільства з рівнем культури членів сім'ї, що визначає характер поведінки кожного, гармонію взаємин або рівень конфліктності, наявність різних соціальних типів у ній, зокрема потенційного агресора й жертви. До

чинників психологічного характеру належать прагнення домінування в родині: панувати за будь-яких обставин, відчувати перевагу над іншими. Часто така поведінка має садомазохістські нахили, пов'язана із психологічними відхиленнями або соціально-психологічними девіаціями (наркоманією, алкоголізмом).

Перелік чинників доцільно розглядати в сучасній родині як джерело прояву сімейного насильства в різних формах, коли об'єктами постають жінки. Ураховуючи зміст означених чинників під час розроблення заходів попередження й подолання цієї проблеми за допомогою професійної галузі соціальної допомоги в Україні, беручи до уваги потенціал як державних соціальних структур, так і недержавного неприбуткового сектору, представленого громадськими ініціативами й соціальними організаціями, можна забезпечити більш ефективно подолання проблеми насильства в сім'ї в нашому суспільстві.

Основні ідеї розділу висвітлені у наукових працях автора:

1. Рутьян Л. Г. Домашнє насильство жінок: психологічні та соціальні детермінанти явища. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Соціальна робота*. 2019. Випуск 1(5). С.52–54.
2. Рутьян Л. Г. Історія і розвиток домашнього насильства над жінками як наукового поняття». *Молодь і ринок*. 2021. №5-6 (191-192). С. 167–172.
3. Рутьян Л.Г. Зарубіжні підходи щодо визначення професійної компетентності соціального працівника. *Проблеми особистості у сучасній науці: результати та перспективи дослідження* : матеріали XXIII Міжнародної конференції молодих науковців (Київ, 22–23 квітня 2021). Київ, 2021. С. 247–251.
4. Рутьян Л.Г., Чернуха Н.М. Міжвідомча взаємодія у боротьбі з домашнім насильством. *Interdepartmental Interaction to Combating Against Domestic Violence*. Intellectual Archive. Toronto: Shiny Word.Corp. 2021. Vol. 10. №. 4. P. 220–229.
5. Рутьян Л.Г. Структура і ознаки домашнього насильства. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 1. С. С. 109–115.

6. Рутьян Л.Г. Законодавчі основи профілактики домашнього насильства над жінками. *Проблеми особистості у сучасній науці: результати та перспективи дослідження* : матеріали XXV Міжнародної конференції молодих науковців (Київ, 20–21 квітня 2023). Київ, 2023. С. 211–215.

РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НАД ЖІНКАМИ

У другому розділі здійснено моніторинг сучасного стану соціально-педагогічної роботи щодо профілактики домашнього насильства над жінками (проаналізовано діяльність центрів профілактики домашнього насильства та проєктів, програм, які вони реалізують).

Виокремлено характерні особливості профілактики домашнього насильства над жінками в ОТГ. Визначено неформальну освіту як спосіб профілактики домашнього насильства над жінками. Запропоновано й теоретично обґрунтовано соціально-педагогічну модель, організаційно-змістові умови профілактики домашнього насильства над жінками в соціально-педагогічній практиці.

2.1 Моніторинг сучасного стану соціально-педагогічної роботи щодо профілактики домашнього насильства над жінками

Соціально-педагогічний бік профілактики домашнього насильства над жінками розкривають такі наукові дослідження: основи соціальної роботи з неблагополучною сім'єю (І. Бичук [10]), психолого-педагогічні основи та особливості соціальної роботи з різними типами сімей (А. Марчук, О. Кузик [96]), робота соціального працівника з проблемними сім'ями (Л. Моргай [107], З. Кияниця, Ж. Петрочко [155], В. Петрович [156]), діяльність соціального педагога з попередження насильства в сім'ї (Я. Юрків [186]), підготовка кандидатів у патронатні вихователі до реабілітаційної діяльності (Л. Петушкова [117]).

Засвідчено, що домашнє насильство є однією з найбільш поширених форм порушення прав людини в усьому світі, оскільки в кожній країні є люди, які безпосередньо відчули на собі наслідки такої агресії. Точна кількість жінок, які постраждали чи зараз страждає від родинних знущань, невідома. Проте за 2020 рік в Україні за домашнє насильство засуджено 921 людину. Порівняно з 2019-м роком вироків було вчетверо менше – 225. Ці статистичні дані свідчать про те, що кривдники все частіше несуть юридичну відповідальність за свої протиправні (злочинні) дії. Тривожним фактом попри це є те, що 44 % українців знають про

домашнє насильство з власного досвіду (<https://ukr.segodnya.ua/ukraine/domashnee-nasilie-v-ukraine-kto-stanovitsyazhertvami-i-hto-grozit-obidchikam-1099013.html>).

Репрезентовані вище статистичні показники дають змогу констатувати, що державна політика щодо боротьби з домашнім насильством, зокрема прийняття 2016 року Закону України «Про протидію домашньому насильству», є наразі важливим сегментом розвитку українського суспільства та забезпечення якості життя кожного його члена. Наведені вище показники свідчать про те, що наявний державний механізм і чинна державна політика боротьби з насильством у сім'ї потребують оптимізації й подальшого вдосконалення, особливо на законодавчому рівні. Варто взяти до уваги, що Україна була однією з перших держав східноєвропейського регіону, яка розробила та прийняла спеціальний закон — «Про попередження насильства в сім'ї» (2002-2018 рр.). Цей важливий документ на той час був упевненим кроком до забезпечення захисту прав громадян та розвитку гендерної рівності.

Розглядаючи визначення понять, закріплених у ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», необхідно аналізувати їхню ефективність як через застосування на практиці, так і з огляду відповідності міжнародним стандартам у цій сфері. Зараз, на наш погляд, головний камінь спотикання, що існує у сфері термінології, – це її неузгодженість, відмінності як на законодавчому рівні, так і в аналітичних матеріалах, що відповідно впливає на правозастосовну практику.

Поняття «насильство щодо жінок», «насильство в сім'ї» розкриваються в міжнародно-правових актах зобов'язального й рекомендаційного характеру, що існують як на рівні ООН, так і Ради Європи. Так, ще 1992 р. Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок під час 11 сесії прийняв Загальну рекомендацію № 19 «Насильство щодо жінок», у якій чітко визначив, що «насильство стосовно жінок являє собою одну з форм дискримінації, що серйозно обмежує можливості жінок щодо користування правами та свободами на основі рівності з чоловіками» [199]. Відповідно до означеного документа насильство в сім'ї розглядається як прояв насильства щодо жінок, оскільки непропорційно

впливає на жінок і саме вони здебільшого страждають від цього порушення прав людини.

Декларація ООН (20 грудня 1993 р.) щодо викорінення насильства проти жінок надає засади для визначення гендерного насильства. Це означає «будь-який акт насильства, здійснений за ознакою статі, який завдає або може завдати фізичної, сексуальної чи психологічної шкоди або страждання жінкам, а також загрози здійснення таких актів, примус чи свавільне позбавлення волі як у громадському, так і в приватному житті» [42].

Стаття 2 Декларації визначає, що міжнародна спільнота визнає загальний характер форм насильства проти жінок. Визначення містить (але не обмежується цим) фізичне, сексуальне і психологічне насильство, яке трапляється в сім'ї й суспільстві, включно з побиттям, сексуальними зловживаннями проти дівчаток, пов'язаним з посагом, згвалтуванням у шлюбі; пошкодженням жіночих статевих органів та іншими традиційними практиками, що завдають шкоди жінкам; позашлюбним насильством; пов'язаним з експлуатацією.

Визначення гендерного насильства, яке дається Фондом народонаселення ООН, чітко встановлює соціальні виміри й глибинні причини агресії проти жінок і дівчат. Без такого розуміння проблеми не може бути сфокусованої й відповідальної політики і зусиль з подолання насильства.

Виокремимо міжнародні документи, підписані й ратифіковані Україною, а також ті, що мають рекомендаційний характер, зазначають ключові параметри таких понять, як насильство щодо жінок загалом і в сім'ї зокрема, проте формальний їхній переклад українською мовою не є запорукою розбудови ефективного інструментарію для його подолання. Це пов'язано із системою законодавства в Україні та його мовою. Тому часто визначення відповідності законодавства міжнародним стандартам стикається з проблемою його відповідної інтерпретації.

Наголосимо, що на національному рівні на користь терміна «домашнє насильство» висловлюються думки, що він є більш широким визначенням та включає до переліку осіб, на яких може поширюватися дія цього закону, і тих, хто

вже не перебуває в шлюбі, або інших осіб, які мешкають разом та не підпадають під визначення сім'ї згідно із Сімейним кодексом України. Ще одним аргументом на користь запровадження цього терміна в українському законодавстві є його все більш широке використання на міжнародному рівні.

Водночас інші думки (зокрема, з боку гендерних уповноважених секретаріатів комітетів Верховної Ради) стосуються того, що термін «домашнє насильство» незрозумілий і відсутній в українському законодавстві. Деякі вчені та практики висловлюють думку, що цей термін звужує поняття до насильства вдома. Домашнє – прикметник, який стосується дому, а в цьому аспекті предметом є відносини і юридичний статус осіб, які повніше описуються поняттям сім'ї. Це також говорить не на користь зміни терміна. Інші фахівці висловлюються на користь терміна «насильство в побуті», але тоді виникають питання, яким чином можна буде розмежувати насильницькі дії між близькими людьми та, наприклад, насильством, що виникло між сусідами на побутовому ґрунті. Можна також розширити або дати визначення поняттю «сімейні стосунки» – це може вирішити проблему без зміни терміна, який уже є сталим, відомим, а тому здається більш доцільним для застосування. Водночас необхідно розуміти, що головне в цій дискусії не назва, а коло взаємин і суб'єктів, які описуються цим терміном. Означені аспекти необхідно враховувати під час удосконалення законодавства України та його гармонізації з міжнародними стандартами, зокрема й нещодавно прийнятою, але ще не підписаною та не ратифікованою Україною Радою Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами.

Водночас сам термін «насильство в сім'ї» в нинішній редакції є таким, що загалом відповідає міжнародним стандартам. Так, у визначенні подаються форми такого насильства, серед яких фізичне, психологічне, сексуальне й економічне. До речі, остання форма є своєрідним «ноу-хау» українського законодавства, адже фактично міжнародні стандарти на рівні ООН та Ради Європи до останнього часу розглядали 3 основні форми — фізичне, сексуальне та психологічне насильство. Нова Конвенція Ради Європи містить усі чотири форми.

Що ж стосується визначення самих понять «фізичне насильство», «психологічне насильство», «сексуальне насильство» та «економічне насильство», то вони містять певні недоліки та потребують подальшого доопрацювання. Наприклад, термін «фізичне насильство» не включає в себе умисне позбавлення свободи, що є частим проявом саме фізичного насильства. Термін «сексуальне насильство» визначається через протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканність іншого. Але саме формулювання «протиправне посягання» є нелогічним, оскільки посягання саме по собі вже є протиправним актом. Оскільки предметом цього аналізу є стан виконання ст. 1 Закону «Про попередження насильства в сім'ї», а також визначення відповідності термінів міжнародним стандартам, то детальний аналіз термінів, їхніх недоліків є предметом окремого дослідження.

Зазначимо, що насильство є антитезою демократії – культури чуйності. На жаль, для багатьох наших співвітчизників найближчі люди стають джерелом небезпеки. Для того, щоб стало можливим вплинути на цей процес, треба усвідомити, як і чому відбувається насильство в родині, як воно впливає на причетних до нього людей і як можна опанувати корекційні методики впливу на агресивну поведінку людей. Хоча насильству з боку агресивних чоловіків піддаються переважно жінки і саме вони більше за все від нього страждають, ця проблема не може розглядатися лише як жіноча. Людина, яка гвалтує або б'є свою дружину, ображає всіх жінок і суспільство загалом. Це не особиста справа домашнього насильника, а проблема, що потребує загальної уваги й конкретної державної політики для її розв'язання. Страждає все суспільство, тому проблема сімейних злочинів повинна вирішуватися з урахуванням її багатовимірності, базуючись на реальній ситуації в країні. Громадськість і держава зобов'язані припинити порочну практику насильства над жінками та вжити заходів для зміни поведінки чоловіків, які чинять домашнє насильство. Це дуже важливо, тому що навіть у випадку розлучення з однією дружиною чоловік-насильник продовжує жорстоке поводження з іншою. Від домашнього знущання страждає і сам насильник через брак любові й підтримки від близьких.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» дає визначення поняття насильства в сім'ї загалом та окремих його видів: фізичного, сексуального, психологічного, економічного, а також іншої термінології, пов'язаної із цим явищем [129].

Хоча закон і дає визначення, але варто підкреслити, що тлумачення насильства в сім'ї залежить від точки зору тих, хто займається цією проблемою. Для юристів потрібне одне формулювання, для психологів – друге, для соціальних педагогів – третє. Є різні дефініції насильства в сім'ї залежно від кутів бачення, а саме: з точки зору права (юридична перспектива); з моральної точки зору (перспектива моральна); із суспільно-політичної точки зору (перспектива суспільно-політична).

З огляду психологічної допомоги жертвам агресії (тобто з третьої перспективи) насильство в родині можна визначити як діяльність чи бездіяльність одного із членів сім'ї, спрямована проти інших її родичів, використання наявної або створеної завдяки обставинам переваги сили чи влади, яка позбавляє членів родини особистих прав і свобод та стає загрозою для їхнього життя й здоров'я (фізичного і психічного), завдаючи страждань та ушкоджень. Американська Медична Асоціація визначає домашнє й подружнє насильство як тривалу образливу поведінку, що полягає у завданні фізичної, психологічної та (або) сексуальної шкоди людині, що підриває її фізичне й психічне здоров'я (<https://www.ama-assn.org/>).

Отже, домашнє насильство є явищем, що впливає з дій, поведінки однієї людини стосовно іншої. При цьому важливі такі аспекти, як поява, сенс, процес і результат самого злочину (див. рис. 2.6).

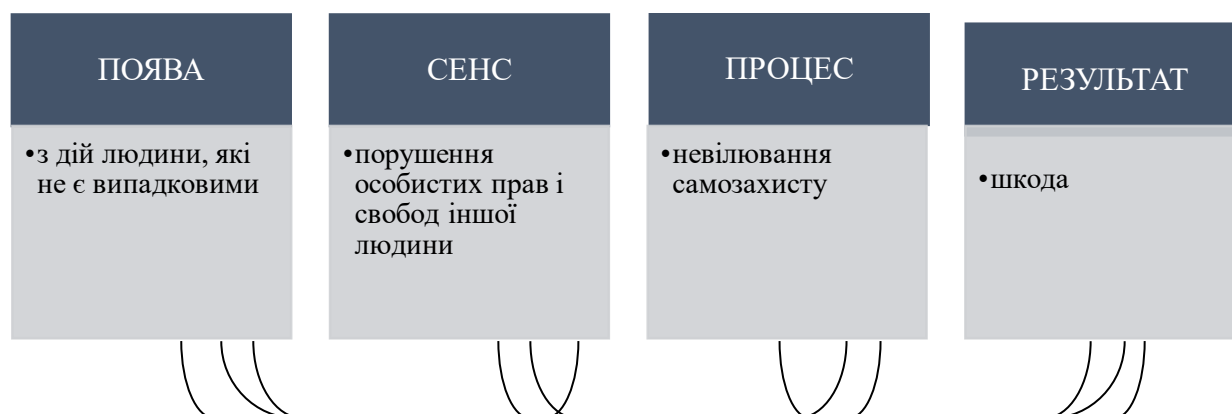

Рис. 2.6. Ієрархія процесу домашнього насильства
Джерело: розроблено автором

Відповідно до першого компоненту наголосимо на тому, що насильство виникає з дій людини, які не є випадковими та завжди здійснюється за попереднього наміру, тобто завжди буває інтенційним. Чоловік, що принижує або катує свою дружину, чинить це з наміром. Намагаючись виправдати свої дії, домашні кривдники декларують свої наміри як позитивні, але справжні їхні задуми зовсім інші.

По-друге, сенс насильства полягає в порушенні насамперед особистих прав і свобод конкретної людини. Кожна особа має права, але домашні кривдники диктують жертвам свою волю і правила.

По-третє, насильство є таким порушенням прав і свобод людини, яке унеможливорює її самозахист. Тобто для цієї дії характерна асиметрія сил, коли одна сторона має домінування над іншою. Коли є перевага – фізична, матеріальна, емоційна, і вона використовується проти іншого члена сім'ї – то маємо справу з домашнім насильством, яке призводить до поневолення людини, коли вона потрапляє в пастку, стає виконавицею чужої волі, сторонніх правил.

По-четверте, насильство обов'язково призводить до певної шкоди, яку довести буває досить складно. Якщо фізичні ушкодження помітні, то побачити психічні буває складно. Не можна довести проблеми із психікою або емоційні травми жертви.

Зважаючи на ці чотири аспекти, домашнє насильство можна визначити як діяльність одного із членів сім'ї, спрямовану проти іншого члена/інших членів родини, використання наявної або створеної завдяки обставинам переваги сили чи влади, яка позбавляє жертв особистих прав і свобод та стає загрозою для їхнього життя і здоров'я (фізичного та психічного), завдаючи страждань і ушкоджень.

Відповідно до вищезначеного закону *насильство в сім'ї* – це будь-які умисні дії фізичного, психологічного чи економічного спрямування одного члена родини відносно іншого, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи

члена сім'ї як людини й громадянина та завдають йому моральної шкоди, його фізичному чи психологічному здоров'ю (див. рис. 2.7)

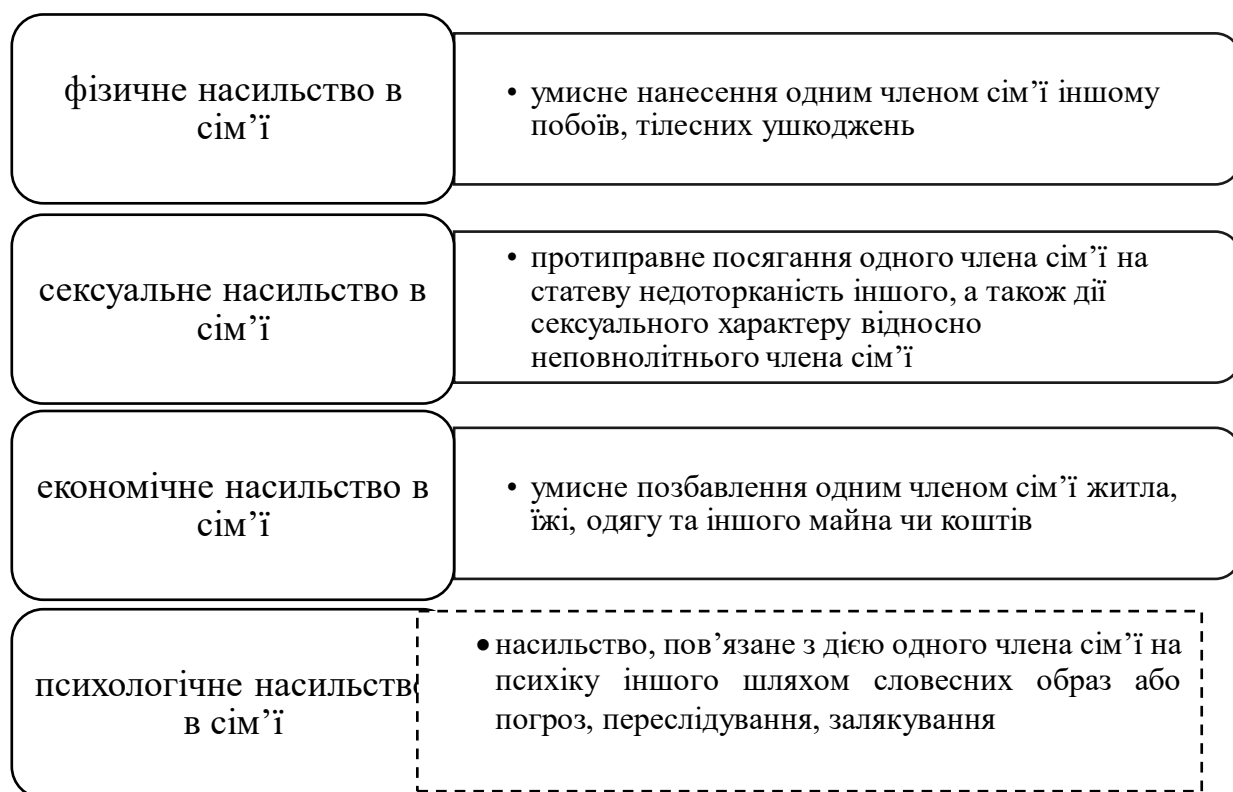

Рис. 2.7. Класифікація видів домашнього насильства

Джерело: розроблено автором

Уважаємо за необхідне виокремити те, що будь-який вид насильства завдає непоправної шкоди жетрві означеного процесу від емоційної шкоди до фізичної, що може призвести до тяжких наслідків або смерті.

Неможливо не визнати, що донині повної й реальної статистики про масштаби та частоту випадків насильства в сім'ї не існує, оскільки є фактори, які створюють перепони для звернення реальних чи потенційних жертв до структур, що здійснюють заходи з протидії насильству в сім'ї. Це – обґрунтована занепокоєність жертв, що злочинець не буде заарештований, недовіра до правової системи, небажання відкривати свою таємницю суспільству та багато іншого. Відтак більшість випадків насильства залишаються невідомими. Тобто можна стверджувати, що насильство в сім'ї характеризується високим ступенем латентності.

Україна є однією з небагатьох держав світу, у якій реалізуються корекційні програми для осіб, що здійснюють насильство в сім'ї. Робота з кривдниками

складає невід’ємну частину діяльності щодо протидії насильству, оскільки допомагає осмислити власну насильницьку поведінку, усвідомити її витoki та прояви. Довготривала корекція поведінки особи, яка вчинила злочин, приведе до зміни свідомості та допоможе їй налагодити гармонійне співжиття з дружиною, стосунки з дітьми.

Водночас, за даними, наданими Міністерством соціальної політики України, протягом 2019 року зафіксовано понад 130 тис. звернень громадян з приводу домашнього насильства, що на 15 відсотків більше порівняно з аналогічним періодом минулого року, з них 88% – від жінок, 10% – від чоловіків. Від дітей надійшло 1055 звернень. Міністр соціальної політики Ю. Соколовська, виступаючи на Міжнародному форумі UNFPA «Україна на шляху до подолання домашнього та гендерно зумовленого насильства», привернула увагу до масштабу проблеми домашнього насильства в Україні, а також навела статистичні дані: кожна 5 жінка в Україні стикалася з тією чи іншою формою насильства, страждають від цього і чоловіки. Утім, 90% постраждалих від насильства – саме жінки. «Формування «нульової толерантності» до насильства й готовності протидіяти його проявам – один із ключових пріоритетів Мінсоцполітики», - наголосила Ю. Соколовська (<https://www.msp.gov.ua/news/18311.html>).

Відтак реальний стан соціального контенту щодо насильства над особистістю в українському суспільстві зумовив активізацію державних органів, соціальних інституцій, громадськості щодо розроблення та просування довгоочікуваного *Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»*, який було прийнято Верховною Радою України 7 грудня 2017 року [128]. В означеному Законі запроваджуються додаткові заходи, спрямовані на створення запобіжних і захисних механізмів боротьби з усіма формами насильства за ознакою статі: домашнє насильство, сексуальне насильство, переслідування, сексуальні домагання, примусові шлюби, каліцтва жіночих геніталій, примусові аборти, примусова стерилізація.

Запроваджено правові норми, спрямовані на особливий захист дітей, які постраждали від домашнього насильства. Зокрема, статус такої дитини набуває не

лише та, стосовно якої вчинено правопорушення (коли агресія спрямована безпосередньо на дитину), а й свідок (очевидець) такого насильства.

Визначено повноваження щодо надання допомоги постраждалим від домашнього насильства широкому колу органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, а також державним і недержавним установам та організаціям.

Також передбачено залучення до здійснення профілактичних заходів підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, громадських об'єднань, іноземних неурядових організацій, фізичних осіб-підприємців, а також фізичних осіб, які надають соціальні послуги відповідно до законодавства.

Законом передбачається вдосконалення роботи служб підтримки потерпілих від насильства, зокрема державних телефонних «гарячих ліній», та збору впорядкованих за категоріями відповідних статистичних даних.

Надзвичайно важливою є норма про координацію під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству й за ознакою статі. Така інтеграція спрямована на забезпечення комплексного й узгодженого реагування на випадки домашнього насильства та здійснення відповідно до Закону повноважень у цій сфері. Водночас можна відзначити, що лише координація заходів у сфері боротьби з домашнім насильством та за ознакою статі дозволить забезпечити ефективні спільні й узгоджені дії всіх суб'єктів, що здійснюють заходи в цій сфері.

До того ж цим Законом унесені зміни до інших законодавчих актів, які відповідно до сфери регулювання містили норми, пов'язані із цими правовідносинами: Кодексу законів про працю України; Кодексу України про адміністративні правопорушення; Цивільно-процесуального кодексу України; Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; Закону України «Про охорону дитинства»; Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; Закону України «Про соціальні послуги»; Закону України «Про судовий збір»; Закон України «Про Національну поліцію».

6 грудня 2017 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою

реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [125].

Протягом 2018 року відповідно до цього Закону було прийнято низку *підзаконних актів*, які регулюють питання: організації взаємодії усіх суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі (*Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» від 22.08.2018р. №658*); зміст послуг, що надаються мобільними бригадами соціально-психологічної допомоги та притулками для осіб, які постраждали від насильства (*Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» від 22.08.2018р. №654 та «Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» від 22.08.2018р. №655*).

Так, Урядом урегульовано *порядок взаємодії державних органів та установ з питань запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі*.

Вищезазначеними документами передбачено запровадження дієвого механізму виявлення фактів учинення насильства та реагування на них місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, органами Національної поліції, закладами освіти й охорони здоров'я, службами для постраждалих осіб. Також заплановано здійснення інформаційного обміну між суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству й моніторинг реалізації таких заходів.

Основною метою запровадження порядку взаємодії є узгодження заходів реагування на випадки насильства та надання дієвої допомоги постраждалим особам, що реалізуються різними суб'єктами, розроблення та виконання програм для кривдників і постраждалих осіб.

Урядом прийнято рішення щодо впровадження *механізму екстреного реагування на випадки насильства*. Визначено, що мобільні бригади як спеціалізовані служби підтримки осіб, постраждалих від домашнього насильства, надаватимуть їм психологічну допомогу та фахові консультаційні послуги з виїздом у територіальні громади, а також у телефонному режимі.

Функціонування таких мобільних бригад сприяє підвищенню спроможності територіальних громад забезпечувати доступ їхніх мешканців до якісних соціальних і реабілітаційних послуг й екстрене реагування на випадки насильства суб'єктами, що реалізують заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

В Україні створюються *притулки для осіб, постраждалих від домашнього насильства*. Це місця безпечного тимчасового перебування й комплексної допомоги, з наданням психологічних, соціально-побутових, соціально-медичних, інформаційних, юридичних та інших послуг. Притулки створюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до потреб територіальної громади.

Реалізація прийнятої постанови сприяє впровадженню в національне законодавство міжнародних стандартів у сфері надання допомоги жертвам насильства, удосконаленню системи соціального захисту постраждалих від домашнього насильства та за ознакою статі, запровадженню в територіальних громадах нових послуг для таких осіб. Своєчасне отримання в притулках якісних соціальних і реабілітаційних послуг жертвами домашнього насильства сприяє відновленню їхніх соціальних функцій, морального, психічного й фізичного здоров'я.

10 жовтня 2018 року Розпорядженням Кабінету Міністрів України №728-р схвалено *Концепцію Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року* [130]. Метою програми є забезпечення розбудови системи запобігання та протидії домашньому насильству й за ознакою статі відповідно до міжнародних стандартів і Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в умовах

децентралізації та запровадження комплексних дій і заходів, спрямованих на зменшення масштабу такого явища.

Виконання Програми дає змогу знижувати рівень домашнього насильства, насильства за ознакою статі та забезпечувати захист прав постраждалих осіб через поліпшення системи запобігання й протидії такому насильству, удосконалення відповідної нормативно-правової бази, запровадження дієвого механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання й протидії домашньому насильству та за ознакою статі.

Зокрема, за результатами виконання Програми буде забезпечено:

- зростання довіри громадян до суб'єктів, що здійснюють заходи в зазначеній сфері, подолання психологічних та інших бар'єрів у прийнятті й реалізації рішень щодо звернення до цих суб'єктів з приводу такого насильства;
- доступність і якість надання необхідних соціальних послуг;
- зростання кількості притягнених до відповідальності кривдників;
- підвищення рівня обізнаності населення стосовно цих питань;
- спеціальну підготовку фахівців з кола суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання й протидії домашньому насильству та за ознакою статі тощо.

Актуальним також залишається спільний наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства освіти та науки України, Міністерства охорони здоров'я *«Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення»* від 19.08.2014 №564/836/945/577, яким затверджено механізм взаємодії суб'єктів у випадку жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення. А також – спільний наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України *«Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї»* від 07.09.2009 №3131/386.

Зазначені законодавчі акти вимагають від органів державної влади й місцевого самоврядування переосмислення своєї ролі в процесі забезпечення їхнього виконання та спрямування управлінських рішень на здійснення якісної профілактичної роботи із запобігання насильству; створення системи соціально-психологічних послуг і прийняття гендерно-інклюзивних програм на регіональному й місцевому рівнях.

Слід також зазначити, що згідно з п.3 статті 27 означеного Закону на Міністерство внутрішніх справ України було покладено обов'язок затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника, а згідно з п.4 Прикінцевих положень визначено строк для приведення підзаконних нормативно-правових актів з дня набуття чинності Законом. Проте наразі відповідна Інструкція Міністерства внутрішніх справ досі не прийнята.

Відповідно до вищевикладеного державні програми для подолання насильства в сім'ї повинні передбачати: нагляд за виконанням Законів України *«Про попередження насильства в сім'ї»*, *«Про рівні права і можливості жінок і чоловіків»*, інших законів, які захищають жінок від гендерного насильства; розширювати законодавчий супровід захисту прав жінок в Україні; забезпечувати компетентне реагування державних органів на потреби особи, яка постраждала, і реалізацію її прав; розробляти та виконувати спрощену процедуру подачі, розслідування й судового розгляду скарг у випадках насильства в сім'ї, а також систему покарань представників державних структур, які не дотримуються належного виконання або діють усупереч Закону України *«Про попередження насильства в сім'ї»*. Для всіх медичних працівників запровадити спеціальні форми/протоколи з метою визначення, документування й подачі інформації про випадки насильства в родині; проводити навчальні курси з проблем насильства в сім'ї для правоохоронців, юристів, представників соціальної й медичної сфери, освітян та ЗМІ; здійснювати навчання на тему виявлення випадків насильства в сім'ї та вирішення пов'язаних з ними проблем як складової частини фахової підготовки й професійних вимог для всіх правоохоронців і фахівців охорони

здоров'я; здійснювати медіа- й освітню кампанії, спрямовані на усвідомлення всіма членами суспільства насильства в родині як злочину, та роз'яснювальні просвітницькі заходи про неприпустимість насильства в сім'ї. Реалізовувати із жінками навчальні програми для ознайомлення їх зі своїми правами й системою захисту цих прав; створити спеціалізовані центри та притулки для надання комплексної допомоги постраждалим від насильства в родині з наданням юридичної, медичної і психологічної допомоги; створити законодавчу базу для вирішення питання тимчасового відселення агресивних домашніх кривдників. Залучати громадські організації до розроблення урядової політики й поліпшення законодавства, спрямованого на протидію насильству в сім'ї. Забезпечувати державну фінансову й технічну підтримку громадських організацій, які займаються протидією насильству в сім'ї та проводять превентивні й просвітницькі заходи.

Суспільні програми, які необхідні для розв'язання проблем насильства в сім'ї, також передбачають: проведення регулярних і глибоких соціологічних досліджень щодо проблеми насильства в родині та визначення заподіяної шкоди для суспільства; інформування широких кіл громадськості про проблеми насильства в сім'ї (також шляхом широкого залучення до неї ЗМІ та значимих осіб); цілеспрямоване проведення інформаційно-просвітницьких заходів для молоді; формування суспільної думки про неприпустимість насильства в родині; відкриття та забезпечення роботи спеціальних психологічних консультацій, кризових центрів і притулків для жінок, потерпілих від насильства; збільшення кількості фахівців (шляхом навчання), які мають знання та практичні навички, необхідні для успішного налагодження партнерських стосунків між різними фахівцями й секторами суспільства у сфері протидії і профілактики насильству в сім'ї; підключення важливих для суспільного життя осіб та інституцій до співпраці; створення системи тимчасового чи постійного відселення домашніх агресорів; створення програми просвіти, консультування і психокорекції постраждалих та інших членів родини включно з дітьми.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» *до органів та установ, на які покладається здійснення заходів з*

попередження насильства в сім'ї, відносяться: спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї; відповідні підрозділи органів внутрішніх справ, до яких віднесено службу дільничних інспекторів поліції та кримінальну поліцію у справах дітей; органи опіки і піклування; спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства, до яких належать: кризові центри для членів родин, у яких учинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення; центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

Варто взяти до уваги, що згідно із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», відповідно до наказу Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 р. № 3131/386 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» (zareєстровано в Мін'юсті 30.09.2009 р. за № 917/16933) за спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї закріплено низку *функцій*. У контексті роботи із чоловіками, які вчиняють насильство або належать до групи ризику, це означає, що управління (відділ) у справах сім'ї, молоді та спорту: організовує проходження корекційної програми особами, які вчинили насильство в сім'ї; здійснює контроль за організацією і діяльністю заснованих ним спеціалізованих установ, що здійснюють роботу із сім'ями, де вчиняється злочин; створює банк даних про місцеві державні та неурядові організації, установи й заклади, які працюють у сфері попередження насильства в родині, та послуги, які ними надаються; створює банк даних сімей, де зафіксовані випадки вчинення насильства або існує реальна загроза його заподіяння, крім того, терміново (протягом однієї доби) передає повідомлення в письмовій формі до служби в справах дітей, органів внутрішніх справ про випадок жорстокого поводження з дитиною чи реальну загрозу його вчинення; на підставі узагальненої інформації визначає потребу регіону у створенні спеціалізованих

установ для членів родин, де вчинено наругу, та вносить відповідні пропозиції на розгляд місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування; організовує надання психологічних, юридичних, соціально-педагогічних, інформаційних й інших послуг членам сімей, у яких було вчинено насильство.

З точки зору практики запровадження корекційних програм це означає, що управління (відділ) у справах сім'ї, молоді та спорту: ініціює та затверджує на місцевому рівні Програми протидії насильству в сім'ї та роботи з особами, які вчинили насильство в родині; приймає повідомлення про направлення особи для проходження корекційної програми та формує групу клієнтів для проведення групової й індивідуальної роботи; інформує особу, яка вчинила насильство, про наслідки невідвідання корекційної програми, надає інформацію щодо місця, часу й умов участі в програмі; приймає від фахівців кризових центрів повідомлення щодо непроходження та довідки про проходження особою корекційної програми; координує підготовку фахівців для подальшого впровадження корекційних програм і роботи із сім'ями, у яких вчинено насильство чи існує загроза його заподіяння; формує склад мультидисциплінарної команди фахівців для проведення корекційних програм відповідно до вікової категорії клієнтів; направляє фахівців мультидисциплінарної команди на навчання корекційній роботі за спеціальною програмою; залучає (за погодженням) до реалізації корекційних програм (з урахуванням наявних людських та організаційних ресурсів) фахівців: спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді та соціальних закладів, діяльність яких вони координують; працівників закладів освіти й охорони здоров'я; спеціалістів центрів медико-соціальної реабілітації, соціально-психологічної реабілітації дітей, центрів практичної психології та соціальної роботи, центрів практичної психології МВС, служби у справах дітей, притулків, працівників територіальних центрів допомоги самотнім непрацездатним громадянам і особам похилого віку; представників громадських організацій, інших осіб з достатньою кваліфікацією (психологів, соціальних педагогів, педагогів, медичних працівників тощо); забезпечує постійне приміщення для проведення корекційних програм з

урахуванням організаційних і матеріально-технічних можливостей місцевої громади; сприяє роботі кризового центру.

На часі є створення та впровадження в Україні єдиного стандарту щодо роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, який включав би в себе: організаційні аспекти програм; стандарти, критерії та способи оцінки ефективності програми; вимоги до кваліфікації фахівців; правила документування процесу роботи з кривдниками; стандарти посткорекційного соціального супроводу сім'ї кривдниками (див. рис. 2.8).

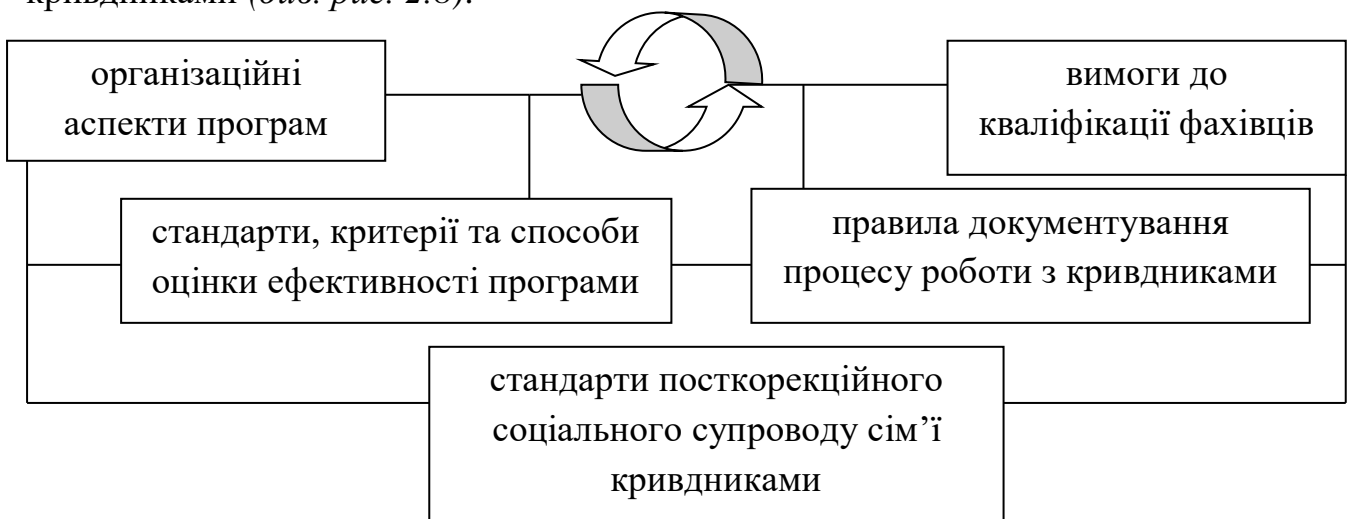

Рис. 2.8. Єдиний стандарт щодо роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї

Джерело: розроблено автором

Важливим аспектом реалізації корекційних заходів щодо кривдника є робота із членами його родини, яка є суттєвою умовою подолання негативної сімейної ситуації, а також ресурсом для виходу з небажаних обставин. Зважаючи на це, фахівці управлінських (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту залучають центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді до соціального інспектування такої родини, вивчення її життєдіяльності, оцінки наявного стану й ресурсного потенціалу, первинної діагностики особистості агресора та інших членів сім'ї тощо. Отримані відомості передаються, за необхідності, фахівцеві центру / структури / організації, який безпосередньо реалізує корекційну програму.

Загалом діяльність спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї щодо впровадження системи корекційних

програм на різних рівнях може бути представлена через систему заходів, спрямованих як на усунення причин та умов, припинення самого насильства, так і притягнення до відповідальності винних і реабілітацію жертв. Фактично цей термін містить у собі всі компоненти запобігання та протидії, що є більш комплексними поняттями. Оскільки попередження являє собою профілактику, на рівні Закону відбувається підміна понять. Ця прогалина повинна бути усунута, і система заходів з подолання насильства в сім'ї має охоплювати різні етапи циклу насильства, а також давати можливість залучити ширше коло організацій до його подолання.

Таким чином, здійснений у параграфі моніторинг поєднав правничий підхід із суто прагматичним. У межах його здійснення було перевірено практичне функціонування Законів України стосовно домашнього насильства, зокрема у контексті діяльності всіх суб'єктів владних повноважень. Проведено порівняльний аналіз передбачених Законом обов'язків, покладених на органи виконавчої влади різних рівнів і профільних закладів, та реальних дій і наданих ними послуг. Через недосконалість і недостатність дій цих органів постраждалі часто не отримують відповідної допомоги, а кривдники – не несуть належної відповідальності. На цьому ґрунті слід говорити про виняткову необхідність як удосконалення чинного національного законодавства, так і застосування міжнародних норм через ратифікацію міжнародних документів, котрі містять високі стандарти у сфері захисту постраждалих осіб та попередження насильства в сім'ї.

2.2 Особливості профілактики домашнього насильства над жінками в ОТГ

Свобода від насильства – основне право людини. Домашнє знуцання – один із найчастіших злочинів, які вчиняються щодня. І все ж соціальний тиск такий сильний, що багато жертв сприймають знуцання як невідворотне явище в житті та не повідомляють про нього. Інших потерпілих, які мають мужність звертатися по допомогу до органів влади, інколи відсилають назад, не сприймаючи їх серйозно. Інші не можуть знайти захист і справедливість через слабкість правової й політичної бази. Саме нова поліція може стати тим імпульсом, який сформує

нульову толерантність до насильства та своїм прикладом покаже, що кожна людина має право на гідне ставлення й захист. Упровадження гендерної рівності та протидія насильству над жінками – один з невід’ємних інструментів побудови безпечного й толерантного соціуму. Суспільства, яке базується на взаємній повазі, рівних правах і можливостях, де головну роль грає не стать, а рівень професіоналізму.

Вивчення особливостей профілактики домашнього насильства над жінками засвідчило певну розробленість означеного питання в дослідженнях науковців, зокрема досліджувалися такі проблеми: взаємодія суб’єктів протидії насильству в сім’ї (Н. Шамрук, А. Галай, С. Гречанюк [22], інновації соціальної роботи в громаді із сім’ями, що опинилися в складних життєвих обставинах (Г. Кучер [88], напрями і форми соціальної підтримки сімей, що забезпечуються фахівцями з соціальної роботи на рівні громади (І. Пеша [118]), роль громадськості у запобіганні злочинності в Україні (С. Шрамко [182], технології соціальної роботи із жінками, які постраждали від домашнього насильства (Т. Веретенко, Я. Климчук [20], апробація методики дослідження психологічного насильства над жінками в родині (І. Кочергіна [80]), притулок як спосіб організації безпечного простору для осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі (І. Демченко, Н. Ревнюк, К. Іващенко [43]) та ін.

На рівні держави відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.12.2010 №2154 «Про затвердження Плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2154-2010-%D1%80#Text>) та Рекомендацій щодо проведення щорічної Акції «16 днів проти насильства», затверджених наказом Мінсоцполітики від 17.09.2012 №581 (<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0581739-12#Text>), в Україні *проведено інформаційно-просвітницькі заходи* в межах Всеукраїнської акції «16 днів проти насильства» (далі – Акція), яка щорічно проводиться в Україні з 25 листопада до 10 грудня.

У межах Акції Мінсоцполітики за участю міжнародних і громадських організацій *проведено*:

- міжнародну конференцію «Протидія гендерно-обумовленому насильству: кращі міжнародні практики» спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні;

- прес-брифінг та відкриття артсталеяції в м. Києві з нагоди Міжнародного дня боротьби за скасування рабства спільно з Представництвом МОМ в Україні;

- всеукраїнську конференцію «Гендерна політика в контексті Європейської інтеграції та міжнародних зобов'язань України» спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні;

- рекламну кампанію в соціальних мережах «Насильство – це сміття, яке треба виносити з дому» за участю представників державних установ, міжнародних і громадських організацій з отриманням футболок з назвою заходу та доданим описом кампанії; фото у футболках та опублікування на фейсбук-сторінці кампанії (<https://www.facebook.com/16days.ua>) спільно з МБФ «Українська фундація громадського здоров'я»;

- розміщення на станціях метрополітену м. Києва сітілайтів «Насильство – це сміття, яке треба виносити з дому» та телефонів Національної «гарячої лінії» з питань попередження домашнього насильства спільно з МБФ «Українська фундація громадського здоров'я»;

- навчання в межах підвищення кваліфікації керівників і працівників підприємств, установ, організацій регіонів України, до компетенції яких належать питання реалізації державної політики стосовно сім'ї та дітей.

Крім того, надавалися консультації в прямому ефірі на радіо «Промінь»:

1. За участю заступника Міністра соціальної політики Н. Федорович:

- щорічна Акція «16 днів проти гендерного насильства в Україні»;
- люди з інвалідністю – нереалізований ресурс громади;
- проблеми домашнього насильства й жорстокого поводження з дітьми.

2. Про підсумки проведення Акції за участю представників міжнародних та громадських організацій.

Працівниками Мінсоцполітики надавалися консультації на Національній телефонній «гарячій лінії» з питань попередження домашнього насильства й

Національній дитячій «гарячій лінії» з питань жорстокого поводження з дітьми та інших порушень прав дитини.

У регіонах України інформаційно-просвітницькі заходи Акції «16 днів проти гендерного насильства в Україні» (далі – Акції) проводилися структурними підрозділами обласних і Київської міської державних адміністрацій, відповідальними за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, органами місцевого самоврядування, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, службами в справах дітей, правоохоронними органами, міжнародними й громадськими організаціями.

Заходи Акції проводилися з метою підвищення обізнаності населення щодо насильства в сім'ї та жорсткого поводження з дітьми, формування свідомості всіх верств населення щодо нетерпимого ставлення до означеного явища, створення в конкретному регіоні або окремій державі соціального простору, вільного від домашніх нападів.

Реалізація заходів Акції в областях здійснювалася відповідно до плану заходів, затверджених розпорядженнями голів облдержадміністрацій, рішеннями сесій обласних рад, зокрема:

– у Миколаївській області реалізація заходів проводилася згідно з розпорядженням голови облдержадміністрації №6-р від 17.01.2011 «Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству», Соціальної комплексної програми підтримки сім'ї та дітей, забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків Миколаївської області, затвердженої рішенням Миколаївської обласної ради від 25.03.2011 №10;

– у Тернопільській області прийнято розпорядження голови облдержадміністрації від 31.12.2010 № 1107 «Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству»;

– у Хмельницькій області прийнято розпорядження голови облдержадміністрації «Про невідкладні заходи з попередження насильства в сім'ї» від 19.10 2006 № 388/2006, а сесією обласної ради 6 скликання від 18 травня 2011 року № 19-4/2011 затверджено обласну «Програму підтримки сім'ї та

демографічного розвитку», якою затверджено заходи щодо попередження насильства в сім'ї;

– у Чернігівській області затверджено розпорядження голови облдержадміністрації від 15.03.2011 № 793 про виконання Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини»;

– у Житомирській області рішенням сесії обласної ради від 15.12.2011 № 327 затверджено обласну комплексну програму «Молодь і родина Житомирщини»;

– у Запорізькій області сесією обласної ради від 24.11.11 № 8 прийнято рішення «Про Комплексну обласну програму з оздоровлення та відпочинку дітей, підтримки сім'ї, молоді, гендерного паритету та протидії торгівлі людьми».

У Вінницькій, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Миколаївській, Харківській та Чернівецькій областях проведено засідання координаційних рад з питань попередження насильства в сім'ї, забезпечення рівних можливостей жінок і чоловіків та протидії торгівлі людьми. На засіданнях, зокрема, обговорювалися питання забезпечення реалізації державної політики у сфері протидії насильству в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми.

Проведення Акції в областях здійснювалося відповідно до плану заходів, затверджених наказами структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї.

В областях та м. Києві проведено спільні заходи структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служб у справах дітей і правоохоронних органів.

Здійснювалися профілактичні рейди в сім'ї, під час яких було зафіксовано випадки насильства або реальну загрозу його вчинення, складалися акти обстеження житлово-побутових умов та захисту житлових і майнових прав дітей.

У регіонах кримінальною поліцією у справах дітей спільно з дільничними інспекторами, відділами освіти, службами в справах дітей та сім'ї, центрами

соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в районах і містах проводилися профілактичні рейди з відвідування неблагополучних родин, у яких проживають діти.

З метою обстеження умов проживання сімей з дітьми та проведення профілактичної роботи з дорослими особами, схильними до вчинення насильства в районах, зокрема в сільській місцевості, проводилися зустрічі із сільськими головами з метою вжиття заходів із своєчасного виявлення родин, які неспроможні або не бажають виконувати свої обов'язки щодо дітей та застосовують до них жорстокість.

Також дільничними інспекторами поліції проведено комплекс профілактичних заходів із сім'ями, котрі перебувають у складних життєвих обставинах, у яких проживають діти. За виявленими фактами невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей та вчиняють насильство в родині, правопорушників притягнуто до адміністративної відповідальності.

Так, у Закарпатській області проведено круглий стіл за участю представників соціальних служб, управління освіти, молоді та спорту, а також правоохоронних органів «Зміни життя – зупини насильство». У засіданні взяли участь старшокласники ЗОШ №1, № 8 та Виноградівської гімназії. Під час засідання за «круглим столом» переглянуто відеоролики «Насильство у сім'ї – глобальна проблема XXI століття», «Стоп насильству», «Я мрію про щасливу родину». Усі запрошені отримали соціально-інформаційні матеріали з відповідною тематикою.

На Львівщині спільно з представниками Буського РВ УМВС України у Львівській області, районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, відділу освіти, центральної районної лікарні, служби у справах дітей райдержадміністрації проведено круглий стіл «Стоп насильству: діємо разом». Під час проведення заходу обговорено проблемні питання міжвідомчої взаємодії, профілактики сімейного неблагополуччя, попередження насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми.

У Жовківському районі області також проведено круглий стіл із представниками органів УМВС України у Львівській області, центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, відділу освіти, охорони здоров'я, медіа, служби у справах дітей щодо обговорення проблемних питань з попередження насильства в родині.

На Миколаївщині правоохоронними органами проведено такі заходи:

– оперативно-профілактичний захід «Побут», спрямований на покращення стану проведення індивідуально-профілактичної роботи з громадянами, які перебувають на обліку органів внутрішніх справ у зв'язку з винесенням їм офіційних попереджень про неприпустимість учинення насильства, зниження криміналізації підліткового й молодіжного середовища, привернення уваги громадськості до актуальних для українського суспільства проблем подолання насильства в родині;

– оперативно-профілактичний захід «Підліток», спрямований на виявлення й попередження правопорушень, що вчиняються дітьми.

У Полтавській області проведено круглий стіл «Роль державних органів влади, суспільних і громадських організацій в рішенні проблем насильства» за участю представників громадських організацій і структурних підрозділів облдержадміністрації. На засіданні круглого столу обговорено основні аспекти співпраці органів виконавчої влади та громадських організацій щодо виконання Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї.

У Сумській області проведено круглий стіл «Мобілізація зусиль місцевої влади та громадськості у подоланні проблеми забезпечення захисту жінок, що потерпають від насильства» за участю державних установ, правоохоронних органів і громадських організацій.

У Черкаській області проведено круглий стіл щодо припинення в сучасному суспільстві всіх форм насильства, його попередження та мінімізації негативних наслідків спільно з правоохоронними органами, волонтерами та громадськими організаціями.

У м. Києві (КМЦС «Родинний дім») проведено круглий стіл «Алгоритм взаємодії структур в рамках реалізації соціально-корекційної роботи для осіб, які скоїли насильство в сім'ї».

Метою круглих столів, семінарів, тренінгів, брифінгів, конференцій, лекцій, що проводилися органами й установами, зокрема Вінницької, Волинської, Житомирської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Львівської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Харківської та Хмельницької областей, було привернення уваги громадськості до проблем гендерного насильства та протидії насильству в сім'ї.

Зазначені заходи проводилися структурними підрозділами, відповідальними за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в родині, службами у справах дітей спільно з органами місцевого самоврядування, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, підрозділами кримінальної поліції у справах дітей, підприємствами, установами, громадськими організаціями за участю представників засобів масової інформації.

У межах Акції на Вінниччині відбулася пресконференція щодо проведення в області заходів з питань протидії насильству, торгівлі людьми та жорстокого поводження з дітьми. У заході взяли участь представники облдержадміністрації, Координатора проєктів ОБСЄ в Україні та громадської організації «Прогресивні жінки». Під час означеного заходу репрезентовано проєкт «Поширення національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми».

Також в області проведено обласну науково-практичну конференцію для педіатрів і лікарів загальної практики сімейної медицини, лікарів-терапевтів, лікарів-терапевтів підліткових щодо попередження насильства в сім'ї щодо дітей, раннього виявлення його ознак та надання відповідної допомоги.

На Волині в межах проєкту «Посилення впливу громадськості на проблему домашнього насильства» за підтримки програмної ініціативи «Права людини та правосуддя» міжнародного фонду «Відродження» проведено круглий стіл та обговорено проблеми захисту жінок, дітей і чоловіків від домашнього насильства.

У Житомирській області проведено тренінговий курс «Упровадження корекційних програм для осіб, які вчинили насильство в сім'ї та для осіб, які впроваджують корекційні програми на районному й місцевому рівнях»; презентацію проєкту «Поширення національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми».

На Запоріжжі проведено інформаційно-просвітницьку акцію «За вільний світ без рабства». У межах акції проведено тренінг для студентів старших курсів закладів вищої освіти «Не стань жертвою!». У процесі тренінгу розповсюджено промодукцію «Правила безпечної подорожі», диски «Станція призначення життя» та значки «Скажи стоп торгівлі людьми».

У Івано-Франківській області проведено низку інтерактивних бесід, семінарів, конкурсів, акцій. Серед найбільш масових заходів, спрямованих на ознайомлення населення з тематикою насильства в сім'ї, стало поширення матеріалів через засоби масової інформації. Зокрема в м. Івано-Франківську було проведено інтерактивне заняття «Звір у будинку: міфи та правда про домашнє насильство», яке також висвітлено в місцевих засобах масової інформації.

У Кіровоградській області в межах Акції на базі обласної бібліотеки для юнацтва ім. Бойченка відбувся круглий стіл «Я хочу жити у світі без насильства!». Пройшло обговорення проблеми насильства та його протидії з фахівцями соціальних служб, психологами, представниками Української православної церкви та громадськості.

Під час реалізації проєкту Ради Європи «Запобігання та боротьба з насильством щодо жінок та домашнім насильством в Україні» у Жовківському та Перемишлянському районах Львівщини проведено круглі столи «Запобігання та боротьба з насильством щодо жінок та домашнім насильством в Україні».

Також у Львівській області фахівці Ради Європи в м. Знам'янка зустрілися з людьми, які постраждали від насильства в сім'ї. Згаданим особам була надана психологічна й інформаційна допомога, така ж зустріч відбулася в Олександрівському районі.

На Рівненщині проведено семінари, тренінги, засідання круглих столів: «Стоп насильству!», «Дитинство без насильства»; відеолекторії «Насильство над жінками», «Зупинимо насильство в молодіжному середовищі»; бесіди, індивідуальні консультації «Насильство – це злочин», «Стоп насильству!».

У Сумській області в Тростянецькій районній бібліотеці відбулося засідання у форматі круглого столу «Тоталітарна сім'я як джерело домашнього насилля» за участю фахівців управління соціального захисту населення, районного центру соціальних служб сім'ї, дітей та молоді, палацу дітей та юнацтва, районного відділу управління внутрішніх справ, районного методичного центру, відділу культури, місцевої преси. Учасниками заходу обговорювалися психологічні аспекти проблеми насильства та було переглянуто відеопрезентацію «Ні» насильству в сім'ї».

На Тернопільщині проведено навчальний семінар для соціальних працівників: «Знати сьогодні, щоб жити завтра. Стоп насильству!» та інформаційний дайджест «Я проти насильства!».

У Зачепилівському районі Харківської області відбувся круглий стіл «Соціально-психологічні проблеми сучасної української сім'ї» за участю представників служби у справах дітей, центру соціальних служб для сім'ї дітей та молоді, відділу освіти, молодіжної організації «Зачепилівський ресурсний центр «Світ дитинства».

У районах та містах Хмельницької області проведено засідання круглих столів з питань профілактики насильства, гендерної рівності за участі правоохоронних органів, соціального захисту населення, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служб у справах дітей, охорони здоров'я, освіти та науки.

У регіонах під час реалізації Акції проведено інші інформаційно-просвітницькі й профілактичні заходи з формування гендерної культури населення, запобігання та протидії насильству в усіх його проявах.

Обласними, міськими й районними центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді області проведено бесіди в учнівських колективах, на батьківських

зборах за участю представників органів освіти, внутрішніх справ та громадських організацій.

Надано методичні й інформаційно-просвітницькі консультації, забезпечено користувачів послуг методичними підручниками, інформаційними буклетами, пам'ятками, листівками й матеріалами в друкованому вигляді та на електронних носіях з відповідної тематики.

На Івано-Франківщині в Калуській центральній бібліотеці імені Т. Шевченка з учнями Вищого професійного училища № 7 проведено інтерактивну бесіду «Насилля живиться покірністю, як вогонь соломою». Під час заходу дітям роздано інформаційні буклети «Сім'я без насильства». У Калуському політехнічному коледжі із студентами проведено бесіду «Сім'я – простір без насильства» із широким використанням інформаційно-просвітницьких матеріалів.

У Київській області в комунальному закладі «Клуб за місцем проживання «Прометей» Білоцерківської міської ради відбувся музичний марафон «Контакт» до Всесвітнього дня боротьби із СНІДом. У заході взяли участь діти, які відвідують дитячо-юнацькі клуби за місцем проживання.

На базі Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету гендерним центром «Коло» та обласною молодіжною громадською організацією «Пробудження» організовано школу самооборони для дівчат «Захисти себе сама». Під час заходу учасники поспілкувалися з психологами-волонтерами громадської організації «Українська асоціація фахівців з подолання наслідків психотравмуючих подій» та Центру реабілітації «Ком-Пас» щодо проблем гендерного насильства, шляхів його подолання та набуття навичок надання першої медичної допомоги військовим лікарем, різних прийомів з техніки самозахисту.

У Миколаївській області працівниками сектору кримінальної поліції у справах дітей проведено бесіди з учнями загальноосвітніх шкіл та шкіл-інтернатів щодо роз'яснень їхніх прав під час звернень до відповідних органів та установ у випадку намагання батьків чи родичів скоїти щодо них насильство або вчинити інші протиправні дії.

На Полтавщині обласною спілкою молодіжних і дитячих громадських організацій «Молодіжний парламент Полтавщини» та обласним центром підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій проведено навчання спеціалістів райдержадміністрацій і міськвиконкомів, які впроваджуватимуть програму «Підготовка молоді до сімейного життя як один з методів попередження насильства в сім'ї».

У закладах освіти Харківської області організовано та проведено єдиний правовий день з питань профілактики насильства в сім'ї для учнів 9-11 класів «Права, свободи та обов'язки дитини»; єдиний урок «Протидії торгівлі людьми» до Міжнародного дня боротьби за скасування рабства та перегляд тематичних фільмів «Станція призначення життя».

У комунальному закладі Херсонської обласної ради «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей» організовано тематичні уроки-бесіди з питань виховання гендерної культури та запобігання всім формам насильства в сім'ї «Як не стати жертвою злочину»; ознайомлення з основними положеннями «Декларації принципів толерантності»; проведення заняття «В ім'я загального добра»; тренінг «Гармонія і різноманітність»; виготовлення колажу «Толерантність очима дітей»; круглі столи «Толерантність рятує світ», «Роль сім'ї у вихованні дітей»; свято «Толерантність у нашому житті».

У Чернівецькій області за участю представників органів державної влади, міжнародних і громадських організацій проведено форум жінок Буковини.

У м. Києві проведено захід: «Від миру в родині до миру в Україні!» з тематичним флешмобом у межах культурно-мистецької акції «Київські родини за Мир!».

У закладах вищої та загальної середньої освіти, культури, зокрема Вінницької, Закарпатської, Київської, Кіровоградської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Черкаської, Хмельницької областей та м. Києва, було проведено низку тематичних заходів інформаційного, освітнього й виховного характеру (лекції, бесіди, семінари,

тренінги, зустрічі за круглим столом, батьківські всеобучі, виховні години, загально-шкільні лінійки, відкриті уроки, конкурси) для учнів, учителів, батьківської громади щодо проблем домашнього насильства, попередження жорстокого поводження з дітьми.

На Вінниччині в закладах освіти області проведено години спілкування, класні години: «У злагоді народжується єдність», «Захисти людство від насильства», «Конфлікти та їх розв'язання», «Зігрій добром серця тих, хто тебе оточує», «Права людини та попередження насильства», «Заповіді людяності».

У Закарпатській області для учнів закладів загальної середньої освіти у Виноградівському районному центрі позашкільної роботи з дітьми проведено круглий стіл «Попередження насильства: подолання стереотипів та формування правил безпечної поведінки»; спеціалістами Виноградівської служби у справах дітей проведено лекції серед учнів ЗОШ № 1, ЗОШ № 2 «Викорінення насильства щодо дітей».

На Київщині управлінням освіти і науки Білоцерківської міської ради проведено семінар для соціальних педагогів закладів загальної середньої освіти міста «Збереження психічного здоров'я учнів, педагогів, батьків та попередження насильства», а також навчальний тренінг для практичних психологів «Використання настільних ігор у профілактичній роботі».

На Кіровоградщині відбувся молодіжний форум «Протидія насильству», а також семінар-тренінг, під час якого учасники ознайомилися зі світовою практикою запровадження в суспільстві принципів толерантності, поважного ставлення до інших громадян за релігійними, расовими, культурними й іншими ознаками.

У Золочівському районі Львівської області в закладах загальної середньої освіти та професійно-технічних організовано проведення просвітницько-профілактичних заходів із протидії проявів насильства й жорстокого поводження з дітьми, зокрема заняття з елементами тренінгу «Толерантність врятує світ», «Торгівля людьми – проблема сьогодення»; проведено анкетування.

Також у Пустомитівському районі Львівщини проведено лекції та бесіди в закладах освіти району, сільських радах: «Знаємо та реалізуємо свої права», «Проблеми домашнього насильства», «Безпека дітей в інтернеті», «Міжнародний день боротьби з насильством щодо жінок», «Торгівля людьми».

У Миколаївській області педагогічними працівниками проведено семінар-практикум для заступників директорів з виховної роботи «Профілактика насильства та жорстокості – шлях до формування школи як моделі правового суспільства» (Миколаївська загальноосвітня школа № 3); тренінг «Дитинство без насильства» (Южноукраїнська гімназія № 1); лекцію з елементами тренінгу для учнів 11 класу «Рабство і торгівля людьми» (Южноукраїнська загальноосвітня школа № 3).

У закладах освіти Одеської області проведено виховні заходи серед учнівської та студентської молоді із залученням працівників психологічної служби, служби у справах дітей, сім'ї та молоді, органів внутрішніх справ «Мій світ без жорстокості та насильства». З метою профілактики насильницької поведінки в сім'ї у школах області проведено батьківські збори «Модель поведінки батьків у сім'ї – модель поведінки дитини у школі».

На Полтавщині з метою проведення інформаційно-просвітницької роботи з питань ліквідації всіх форм дискримінації за ознакою статі, подолання стереотипів щодо ролі жінок і чоловіків у сім'ї та суспільстві, забезпечення гендерного паритету в духовній сфері серед учнівської та студентської молоді проведено інтелектуально-спортивний квест «Гендерний вимір» за участю команд студентів закладів вищої освіти.

У Сумській області учасниками молодіжної акції «Підліток і сучасне суспільство: права і відповідальність» стали учні 9-х класів школи № 18 м. Суми, які ознайомилися з основними правами й свободами, що гарантують Загальна декларація прав людини та Конвенція про права дитини. Учасниками заходу переглянуто відеофільм «Історія прав людини». Представниками кримінальної поліції у справах дітей УМВС України в Сумській області поінформовано присутніх про права молоді, правопорушення, відповідальність перед законом та

протидію насильству в молодіжному середовищі. Серед молодіжної аудиторії проведено анкетування «Чи знаєш ти свої права?».

У Тернопільській області в школах відбулися тематичні години: «Поважаймо один одного», «Не ображаймо ні тваринку, ні людину», «Стоп насильству!»; бесіди: «Захист прав дітей у нашій державі», «Ми – проти насильства»; вікторини: «Конституційні права, свободи й обов'язки громадян»; батьківські збори: «Закон про насильство в сім'ї і роль батьків у його виконанні»; тренінги: «Ми – проти насильства», «Ти і твої права».

На Херсонщині в закладах загальної середньої і професійної (професійно-технічної) освіти для дітей та молоді проведено профілактичні лекції, диспути, тренінги, акції, тренінги-семінари, відеолекції, правові абетки, спрямовані на інформування здобувачів освіти про можливі негативні наслідки таких небезпечних явищ, як наркоманія, алкоголізм, тютюнопаління, насильство.

Крім того, в області для батьків під час занять педагогічного всеобучу організовано: круглі столи: «Виховний вплив як профілактика проявів агресивності дітей», «Батьки – головні вихователі»; зустрічі батьків з психологами: «Психологічні аспекти виховання і заохочення до навчання дітей молодшого шкільного віку», «Моральний ідеал і його місце в житті людини».

На Харківщині за участю закладів вищої освіти за підтримки Ради Європи проведено обласну науково-практичну конференцію з нагоди початку проведення Акції.

У Хмельницькій області в закладах загальної середньої освіти області проведено оперативні тематичні наради для педагогічних працівників і єдиний день інформування про проведення Акції. Спільно з кримінальною поліцією у справах дітей проведено просвітницько-профілактичні заходи для учнівської та студентської молоді з питань попередження насильства в сім'ї, з роз'яснення вимог чинного законодавства про відповідальність дітей за скоєння злочинів і правопорушень, відповідальність батьків за їхнє виховання, уживання дітьми алкогольних, тютюнових і наркотичних речовин.

У закладах загальної середньої і професійної (професійно-технічної) освіти Черкаської області відбулися методичні засідання класних керівників, круглі столи «Соціально-правові і психологічні аспекти гендерного підходу в роботі з педагогічними кадрами». Серед учнівської молоді в школах проведено диспути «Жінка і лідерство».

У м. Києві на батьківських зборах закладів загальної середньої освіти «Шляхи вирішення проблеми попередження насильства» розглянуто питання, які стосуються державної політики щодо сім'ї, демографічної ситуації, гендерної рівності.

На базі обласних, районних і міських бібліотек для юнацтва, закладів загальної середньої освіти, зокрема Вінницької, Закарпатської, Київської, Миколаївської, Сумської, Харківської, Херсонської та Хмельницької областей, було організовано роботу тематичних виставок літератури «Світ без насильства», «Насильство в сім'ї», «Дитинство без насильства», які спрямовані на профілактику насильства в родині та жорсткого поводження з дітьми, гендерної дискримінації й торгівлі людьми. Оформлено стенди та тематичні полиці.

Так, у шкільних бібліотеках Вінниччини організовано тематичні виставки матеріалів з питань запобігання насильству в сім'ї, а також серед дітей та підлітків.

У бібліотечних закладах м. Берегове Закарпатської області організовано виставки книжок. Проведено профілактичну й роз'яснювальну роботу з батьками та особами, що їх замінюють, іншими членами сімей, де існують випадки насильства щодо дітей або реальна його загроза. У школах міста проведено тематичний тиждень «Насильству – ні», конкурс малюнків «Моє щасливе дитинство». Також відбулася зустріч із працівниками адвокатури та суду учнів 9-11 класів.

У Київській області в бібліотеках закладів культури, освітніх закладів організовано тематичні книжкові виставки, презентації видань про права людини, з питань профілактики насильства в сім'ї. У містах Ржищеві, Ірпені, Василькові, Броварах та Борисполі проводилися тематичні виставки, де на стендах, дошках оголошень, інформаційних куточках розміщувалася інформація, брошури, інша

література, що стосується попередження насильства, наслідків жорстокого поводження з дітьми.

У Володарському районі Київщини було проведено уроки гендерної рівності серед учнів 5-11 класів. У центральній районній бібліотеці, районній дитячій бібліотеці, у сільських і шкільних бібліотеках організовано книжкові виставки, тематичні полички, присвячені проведенню Акції.

У Миколаївській області в обласній бібліотеці для дітей ім. В. О. Лягіна відбувся диспут «Мій улюблений світ – без жорстокості і зла» та експонування книжкової виставки «Обернися – небезпека поряд».

На Сумщині у закладах культури області оформлено книжкові виставки «Права людини починаються з прав дитини»; готувалися огляди літератури «Як запобігти насиллю?»; проводилися бесіди, уроки й години застереження: «Насилля в сім'ї – справжнє лихо», «Рівні права чоловіків і жінок», «Торгівля людьми – сучасне обличчя», «За дитинство без насилля», «Моя сім'я, моя родина» (бібліотеки м. Суми, Білопільського, Лебединського районів, Путивльської, Охтирської міської та районних ЦБС).

На Харківщині проведено виставку-конкурс творчих робіт студентів закладів вищої освіти «Від миру в родині – до миру в Україні» та представлено більше 100 робіт у різних жанрах. Урочиста церемонія переможців і дипломантів відбулася на базі комунального закладу вищої освіти «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

На Херсонщині організовано тематичні виставки інформаційно-просвітницької літератури, конкурси малюнків, вікторини, проведено роз'яснювальну роботу з різними категоріями отримувачів послуг (під час здійснення заходів в процесі супроводу) щодо профілактики насильства в сім'ї. Охоплено родини, які опинились у складних життєвих обставинах та перебувають під соціальним супроводом.

У Хмельницькій області в бібліотеках міст і районів організовано роботу тематичних виставок літератури «Світ без насильства» та проведено зустрічі із читачами «Насилля. Як себе захистити?».

У дитячо-юнацьких клубах і закладах загальної середньої освіти Вінницької, Закарпатської, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Львівської, Рівненської, Харківської, Херсонської та Хмельницької областей проведено конкурси й виставки малюнків і фоторобіт з відповідної тематики, які використовувалися для виготовлення настінних, перекидних та кишенькових календарів і плакатів.

На Вінниччині в шкільних бібліотеках організовано фотовиставки, виставки дитячих малюнків, колажів: «Щасливе дитинство», «Родина без насильства», «Я проти насильства», «Дитяче мистецтво проти насильства», «Сім'я без насильства – щаслива сім'я». Поновлено інформаційні стенди й куточки «Дитина повинна знати», «Скринька довіри», «Шкільний адвокат», на яких розміщено матеріали з правами та обов'язками учнів, телефонами довіри та всіх зацікавлених служб, що займаються питаннями дітей.

На Запоріжжі проведено обласний дитячий конкурс малюнків та фоторобіт «Світ без насилля», яким охоплено учні закладів загальної середньої освіти області.

У Київській області проведено: конкурс творчих робіт «Насильство – це сміття, яке треба виносити з дому», «Я проти насильства» (для учнів 6-9 класів); конкурс творчих робіт «Насильство – слабкість! Кохання – сила!» серед учнів 10-11 класів; обласний дитячий конкурс малюнків і фоторобіт «Світ без насилля» в обласному будинку молоді.

На Кіровоградщині проведено обласний фотоконкурс «Моя родина без насильства». За результатами конкурсу фоторобіт переможців районних і міських рівнів було представлено широкому колу глядачів на тематичній виставці, що проводилася на базі обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д. І. Чижевського.

У Львівській області в закладах освіти Буського району проведено конкурси малюнків «Ні! Насильству в сім'ї!», «Світ без насильства», «Щасливий світ очима дітей», «Коло дружної родини», «Дитинство – країна мрій».

На Рівненщині у закладах загальної середньої та позашкільної освіти проведено конкурси творів з попередження насильства та протидії торгівлі

жінками «Яким я уявляю світ без насильства»; виставки малюнків та плакатів «Мій вибір – життя без насильства», «Молодь України – проти насильства», «Коло дружньої родини», «Світ без насилля – очима дітей».

У закладах освіти Херсонської області проведено конкурси малюнків і плакатів «Ні насильству в сім'ї», які було представлено на шкільних виставках-конкурсах: «Моя сім'я – найкраща!», «Світ без насильства», «Я проти насильства», «Ми живемо без насильства».

На Харківщині відбулися конкурси малюнків дитячої творчості з профілактики насильства, шкільні виставки дитячих малюнків «Діти проти насильства!», проведено анкетування серед учнів «Обізнаність щодо проявів насильства» та інші заходи, спрямовані на попередження насильства в сім'ї.

У закладах загальної середньої освіти Хмельницької області проведено конкурси: малюнків «Зупинимо насилля разом», «Ми проти насильства»; плакатів «Почути один одного», «Світ без насильства»; конкурс емблем «Ні насильству!»; настінних газет «Щоб від насильства звільнили світ»; тематичні виставки в бібліотеках і кімнатах самоврядування «Ти і закон», «Ні насильству».

З метою підвищення рівня правової культури громадян у Закарпатській, Кіровоградській, Рівненській, Сумській, Херсонській, Черкаській областях та м. Києві здійснювалися вуличні акції, профілактичні рейди, зокрема анкетування, опитування серед населення «Насильство. Чи стосується це Вас?», у процесі яких надавалися соціальні послуги, розповсюджувалися інформаційні матеріали, проводилося анкетування серед жінок.

На Закарпатті в закладах загальної середньої освіти Ужгородського району проведено анкетування: «Як ти відчуваєшся у суспільстві», «Моє ставлення до насилля», «Молодь і протиправна поведінка».

У Кіровоградській області проведено анкетування «Моя сім'я», «Ваш сімейний мікроклімат», «Право людини на життя, свободу та недоторканість», «Моє життя в сім'ї та школі», «Чим сильна, сильна стать?»; години спілкування: «Негативний лідер – хто він?», «Як подолати агресивність?», «Злочин і людська совість».

На Рівненщині в палаці культури відокремленого підрозділу «Рівненська атомна електростанція» (м. Кузнецовськ) проведено благодійну мистецьку акцію «Відкрий своє серце» та тематичну розважальну програму «Вечір при свічках» для молодих людей з вадами здоров'я.

У Сумській області відбулася вулична акція «Відкрийте очі на жорстокість!», організаторами якої стали ВБО «Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ/СНІД» та волонтери «Клініки, дружньої до молоді» Сумської міської дитячої клінічної лікарні.

На Херсонщині службами у справах дітей області спільно з підрозділами УМВС України в області й іншими структурними підрозділами, відповідальними за попередження насильства в сім'ї, проведено спільні рейди «Діти вулиці», «Вокзал». Під час рейдів частина дітей, вилучених з несприятливого оточення, була влаштована до комунального закладу Херсонської обласної ради «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей», Чаплінського центру соціальної реабілітації для дітей; деякі з дітей поверталися в сім'ї, до закладів освіти чи поміщені до закладів охорони здоров'я. Також в області організовано та проведено акції на центральних площах міст і районів, під час яких надавалися індивідуальні консультації, розповсюджувалися листівки, буклети, плакати.

У Черкаській області (м. Умань) проведено соціальну вуличну акцію «Ні – насильству!», до проведення якої долучилися волонтерські служби закладів вищої освіти міста. Під час проведення заходу волонтерами розповсюджено інформаційні буклети, флаєри з означеної тематики.

У регіонах України під час проведення Акції розроблено, видано та розповсюджено інформаційно-просвітницькі матеріали з питань попередження насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення, гендерної рівності, жорсткого поводження й торгівлі людьми, зокрема рекламні проспекти, листівки, плакати, брошури, буклети і браслети «Ні насиллю», «Стоп насильству», «Залишайся людиною», мініфлайери та іншу друковану продукцію

Так, у Вінницькій області видано й розповсюджено інформаційні листи «Насильство над дітьми» та «Сексуальна травма». У лікувально-профілактичних

зкладах усіх рівнів надання медичної допомоги опрацьовано інформаційні листи, оформлено стенди, випущено санітарні бюлетені з висвітленням питань: «Запобігання та протидія насильству в сім'ї», «Зупинимо насильство в сім'ї», «Ми – проти насильства!».

У Закарпатській області соціальну рекламу (плакати, брошури, буклети) розповсюджено серед відповідних категорій населення та розміщено на інформаційних стендах установ, шкіл і бібліотек Рахівського району, а статтю «Насильство в сім'ї як соціальна проблема в Україні» розміщено в тижневику «Зоря Рахівщини».

На Івано-Франківщині в закладах освіти, сільських, селищних і міських радах розміщено соціальну рекламу щодо протидії насильству в сім'ї. Лідерами й активістами громадських молодіжних організацій розповсюджувалися буклети, інформаційно-просвітницькі листівки з попередження насильства та протидії торгівлі людьми.

У Київській області в громадських місцях відпочину, нічних закладах «Кантрі», «Парадіз», «Калина» розповсюджено інформаційно-просвітницькі матеріали: «У майбутнє – без СНІДу», «Скажи «Ні» наркотикам, скажи «Так» життю», «СНІД – проти тебе, захисти себе та своїх близьких», «Ми – різні, але ми – рівні» та роздано червоні стрічки, які символізують Всесвітній День боротьби зі СНІДом.

На Кіровоградщині виготовлено й розповсюджено інформаційні буклети на тему «Сім'я – простір без насильства», «Питання сімейних узаємин. Насильство в сім'ї», «Попередження насильства в сім'ї. Мовчати не треба!», «Зміни життя – зупини насильство», «Стоп агресії».

На Рівненщині протягом тривання Акції поширювалися інформаційно-просвітницькі матеріали з питань запобігання насильства щодо дітей і жінок у громадських місцях, на зупинках громадського автотранспорту, на залізничних та автовокзалах, місцях масового скупчення людей.

У Сумській області обласним центром здоров'я розроблено й направлено в лікувально-профілактичні заклади області пам'ятка «Нові виклики щодо насильства та торгівлі людьми».

У Тернопільській області з метою проведення інформаційно-просвітницької діяльності з питань профілактики насильства в сім'ї в Тернопільському педагогічному університеті забезпечено інформаційний дайджест «Я – проти насильства!». Крім того, протягом Акції в області розповсюджувалися буклети, плакати та відеоролики з актуалізованої тематики.

У Харківській області розповсюджено буклети, плакати, іншу друковану продукцію. Заходами охоплено дітей, осіб молодіжного віку та родини з дітьми, які опинились у складних життєвих обставинах.

На Хмельниччині серед учнівської та студентської молоді поширено буклети з питань попередження насильства в сім'ї: «Ти не продаєшся», «Правила безпечної подорожі», «Твій безпечний шлях до мети», «Торгівля людьми – розпізнай небезпеку вчасно», «Насильство в сім'ї неприйнятне! Декілька роздумів до тебе». Крім того, друковану інформаційну продукцію розміщено в місцях громадського скупчення.

За сприяння Державного комітету України з питань телебачення і радіомовлення проведення щорічної Акції в регіонах України широко висвітлювалося в засобах масової інформації. Повідомлення про проведення інформаційно-просвітницьких заходів надавалося на національному радіо та каналі «ЦК» (Київська державна телерадіокомпанія), на якому протягом Акції розміщувався логотип «Стоп насильству».

У регіонах України здійснювався постійний медіасупровід заходів телерадіокомпаніями, велися рубрики на сторінках газет. Організовано трансляцію заходів і відеороликів соціальної спрямованості в програмах телерадіомовлення в областях України та м. Києва.

Так, у Вінницькій області обласна державна телерадіокомпанія «Вінтера» кілька разів на день транслювала соціальні ролики з відповідної тематики. Крім того, демонструвався документальний фільм «Життя на продаж». Неодноразово

проводилися прямі ефіри. Тематичну інформацію розміщено в друкованих засобах масової інформації.

У Дніпропетровській області на телеканалах демонструвалися документальні фільми з тематикою попередження насильства, зокрема програма «Актуальне інтерв'ю» на 51 каналі, тема «Насильство в сім'ї». Проведено моніторинг інформаційної кампанії на телеканалах ОДТРК. Спільно з громадськими організаціями проведено інформаційно-просвітницькі заходи з висвітленням у друкованих засобах масової інформації.

У Запорізькій області на телеканалі «Запоріжжя» в ефірі програми «По суті» до Міжнародному дню боротьби за скасування рабства взяли участь представники органів державної влади, державних закладів і громадських організацій. Інформацію про проведення Акції було розміщено на телеканалах: «Тв-5», «Апекс», «Запорожжє». Також безкоштовно розміщено відеоролики соціальної реклами відповідного спрямування.

На Київщині Білоцерківською ТРК «Крокус 1» у постійному режимі протягом Акції транслювалися відео- та аудіоролики: «Зупинимо домашнє насильство», «Ласкаво просимо в країну татусів», «Почуй дитину – дитина не іграшка», «Зірки проти насильства», «Почуй дитину», відеоблок соціальної реклами.

У Миколаївській області було забезпечено активний інформаційний супровід населення щодо проведення заходів Акції. Так, розміщено матеріали в комунальних друкованих засобах масової інформації: «Вечерний Николаев» – статтю «Стоп насилію!»; «Южная правда» – статтю «Акція против насилія»; «Вісті Вознесенщини» – статтю «В Україні стартувала акція «16 днів проти насильства»; «Сланецький вісник» – статтю «Насильство в сім'ї: куди звернутися за допомогою?»; «Вісник Врадіївщини» – статтю «16 днів проти насильства».

На Рівненщині в місцевих газетах надруковано статті «Попередження насильства і торгівлі людьми» (газета «Володимирецький вісник»); «Про правові основи запобігання та протидії насильства в сім'ї» (газета «Вісті Кореччини»);

«Насильства в сім'ї – проблема цілого суспільства» (газета «Полісся»); «16 днів проти насильства»(газета «Надслучанський вісник»).

Також в області в ефірі місцевих телерадіокомпаній прозвучали радіопередачі: «Захисти себе від насильства. Перший крок до захисту інших», «Любов – найкращий спосіб виховання», розміщено соціальні відеоролики щодо запобігання насильству та протидії торгівлі людьми.

На Сумщині обласною державною телерадіокомпанією в межах щорічної Акції розміщено сюжет у програмі «На часі. Новини».

У Харківській області (обласна ДТРК) у телепередачі «Про закон» висвітлена проблема протидії домашньому насильству. Загалом інформацію про проведені заходи було розміщено в друкованих засобах масової інформації та телекомпанією АТН, телеканалі «Медіагрупа об'єктив».

У Хмельницькій області проведено інформаційно-роз'яснювальну кампанію щодо попередження насильства в сім'ї. Заходи Акції висвітлювалися на телеканалах ТРК «Місто», «TV 7+», «Ексклюзив», «33 канал», «Поділля – Центр», на радіо в рубриці «Психолог біля мікрофону»: «Домашнє насильство», «Насильство над жінками» та «Насильство в сім'ї». Також тематичні матеріали щодо протидії насильству було розміщено в місцевих друкованих засобах масової інформації.

Чернівецькою обласною державною телерадіокомпанією «Буковина» впродовж терміну дії Акції розміщувався логотип «Стоп насильству» під логотипом компанії.

Позитивним також є те, що інформація щодо проведення Акції розміщувалася на офіційних вебсайтах Міністерства соціальної політики, місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування.

Ураховуючи вищевикладене, зазначаємо, що організацію та проведення заходів щорічної Акції «16 днів проти насильства» в Україні проведено на належному рівні.

Під час виокремлення *особливостей профілактики домашнього насильства над жінками в ОТГ* дійшли висновку про те, що метою має слугувати поліпшення

ставлення соціально активних мешканців громади до проблеми домашнього насильства та за ознакою статі, визначення рівня знань про це явище, а також ступеня зацікавленості мешканців громад у підвищенні обізнаності й вирішення зазначеної проблеми.

Члени ОТГ одноголосно виокремлюють *причини* виникнення досліджуваного явища: низький рівень знань жителів громади про домашнє насильство та за ознакою статі; міфологізоване й стереотипне уявлення про насильство і можливості постраждалих захищати свої права на безпеку та недоторканність («б'є, значить, любить», «не виносити сміття з хати», «мені ніхто не допоможе», «на мене будуть указувати пальцем», «я не зможу жити незалежно й самостійно» тощо); недостатній рівень знань про можливості психологічної допомоги як постраждалим, так і людям, які здійснюють насильство; низький рівень матеріального забезпечення населення; відсутність або втрата роботи; нарко-, алкозалежність; проблеми зайнятості молоді; низька якість управління життєдіяльністю громади тощо.

Виокремимо найбільш уразливі до насильства в громаді категорії мешканців і основні причини їхньої вразливості: одинокі матері (низький матеріальний рівень, стигматизація, недостатнє забезпечення соціально-психологічною допомогою в громаді); безробітні жінки й чоловіки (відсутність робочих місць у громаді); жінки-домогосподарки віком 18-50 років, які проживають у сільській місцевості (схильність до стереотипів – не виносити сміття з хати, матеріальна залежність від чоловіка, неготовність державних і недержавних організацій, представлених у громаді, надавати допомогу постраждалим); діти (низький рівень самозахисту, залежність від дорослого); жінки-державні службовці (неповажне ставлення старших за рангом керівників до жінки; залежність від настрою керівника та прийнятих ним рішень, примус до виконання доручень і завдань, що не входять у посадові обов'язки тощо); внутрішньо переміщені особи (розірвані сімейні зв'язки, втрата постійного житла й роботи; недовіра до влади); люди похилого віку (низький рівень самозахисту, залежність від дорослих дітей); люди з особливими потребами (низький рівень самозахисту, потреби в особливому

догляді); люди з поведінковими та емоційними розладами (не усвідомлюють проблему насильства, вважають свою поведінку нормальною).

Особливо цінним є розгляд досліджуваного явища громадою переселенців. Причиною вразливості мешканців громади вважають вплив війни. Пояснюють члени ОТГ це таким чином: більшість сімей живуть по різні сторони військового конфлікту та не можуть виховувати дітей разом, родини розпадаються; велике скупчення чоловіків-військовослужбовців, які мають ознаки посттравматичного стресового розладу та перебувають далеко від своїх родин; зростання рівня насильства, жорстокості з використанням зброї; телевізійні трансляції про поранених, загиблих під час бойових дій; віддалені від лінії фронту населені пункти теж страждають від грабіжницьких нападів і викрадення людей, заволодіння транспортними засобами «невідомими в масках, зі зброєю»; застосування грубих знущань над жителями громади «невідомими в масках, зі зброєю» (тортури, залякування, вторгнення в особисті володіння людей тощо).

Профілактика боротьби з домашнім насильством в ОТГ є гострою, при цьому залишається потреба людей в отриманні кваліфікованих інформаційних, соціально-психологічних, медичних послуг у громаді; формуванні та зміцненні довіри до органів влади, поліції.

Загалом члени об'єднаної територіальної громади розуміють насильство тільки як нанесення фізичних травм. Однак розуміння насильства у вигляді психологічного впливу відзначили більшість жінок, тоді як чоловіки здебільшого не вважають його насильством (наприклад, контроль за приватним життям жінки, перевірка телефону, електронної пошти, контроль за фінансовим витратами тощо).

Всупереч розумінню насильства тільки як фізичного його прояву, саме насильство – це неприпустиме явище, що його здійснюють здебільшого чоловіки щодо жінок і дітей, рівень довіри до поліції низький, і, якщо люди стають свідками насильства, намагаються вплинути на ситуацію самотійно без залучення працівників поліції.

Важливим аспектом є процес децентралізації, який зараз проходять громади, і його вплив на досліджуване явище. На нашу думку, процес

децентралізації може посприяти запобіганню та протидії явищам домашнього насильства і за ознакою статі. Це дозволить вирішувати питання запобігання та протидії насильству на місцевому рівні; посилять контроль місцевих органів влади та громадянського суспільства за цим явищем; створити відповідну структуру в складі виконавчого комітету громади, до компетенції якої буде входити вирішення питань домашнього насильства та за ознакою статі; надасть можливість підготувати професійні кадри (управлінців, психологів, фахівців із соціальної роботи, медиків, юристів); знайти фінансування на заходи із запобігання та протидії насильству, організації підтримання членів громади, які постраждали від домашнього насильства та за ознакою статі.

Для організації й налагодження системи роботи із запобігання та протидії домашньому насильству і за ознакою статі важливим є розуміння того, наскільки спроможною є громада для забезпечення такої діяльності.

Зазначимо, спроможною територіальною громадою є така, яка після добровільного об'єднання здатна самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Спроможною в організації й налагодженні системи роботи із запобігання та протидії домашньому насильству і за ознакою статі громадою можна назвати таку, у якій наявні та забезпечені в достатньому обсязі такі *складові*: мотиваційна, організаційна, кадрова, фінансова.

Мотиваційна складова – наявність політичної волі керівників громади, організацій, служб і прагнення фахівців удосконалювати свої професійні компетенції для організації та забезпечення якісної діяльності в роботі з насильством.

Організаційна складова – налагодження міжвідомчої координації, а також процесу взаємоінформування та взаємодії між суб'єктами, що працюють у сфері запобігання та протидії насильству, щодо виявлення, екстреного реагування на

випадки насильства в громаді; забезпечення системного надання соціальних послуг постраждалим, а також особам, які вчиняють насильство; створення матеріально-технічних умов для якісного виконання професійних обов'язків фахівцями, які працюють у сфері запобігання та протидії насильству.

Кадрова складова – забезпеченість відповідними соціальними службами й організаціями, які є комунальними установами громади, а також професійними кадрами соціальних служб, територіальних відділів поліції, фахівцями місцевих недержавних громадських організацій, які працюють у сфері надання послуг постраждалим від насильства та особам, які його вчиняють, а також фахівцями, які ведуть незалежну професійну діяльність у зазначеному напрямі.

Фінансова складова – наявність місцевих програм розвитку громади у сфері соціального захисту громадян, зокрема щодо запобігання та протидії насильству, і відповідно забезпеченість коштами діяльності, затвердженої в ній (просвітницькі, інформаційно-роз'яснювальні заходи; створення нових соціальних послуг для постраждалих та осіб, які вчиняють насильство); закупівля коштом місцевого бюджету професійних послуг для постраждалих та осіб, які вчинили насильство, у місцевих громадських організацій соціального спрямування на умовах соціального замовлення або в інших органах місцевого самоврядування на умовах муніципального співробітництва; залучення зовнішніх ресурсів на підтримку роботи з насильством через проектну діяльність місцевих недержавних організацій.

Усі вищезазначені складові є важливими й узаємодоповнюваними, але особливої уваги вимагає забезпечення фінансової складової як основи для створення гендерно-орієнтованих програм і бюджетів громади.

Виокремимо, що кадрова складова відіграє велику роль у протидії ОТГ сімейному насильству, адже потребує залучення провідних фахівців цієї галузі, яке може відбуватися трьома шляхами: укладенням довгострокового договору з повною зайнятістю фахівців; довгострокового договору із частковою зайнятістю фахівців; укладенням короткострокового договору (за умови повної зайнятості або сумісництва фахівців).

Укладення довгострокового договору з повною зайнятістю фахівців передбачає уведення штатних одиниць фахівців із соціальної роботи до центру надання соціальних послуг/центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді зі збереженням заробітної платні на постійній основі. Організаційно це може виглядати так: створення сектору з питань запобігання та протидії домашньому насильству у відділі соціальної роботи; формування штату працівників центрів для сім'ї, дітей та молоді; формування мобільної бригади соціально-психологічної допомоги; створення притулку для жертв насильства в ОТГ (див рис. 2.9).

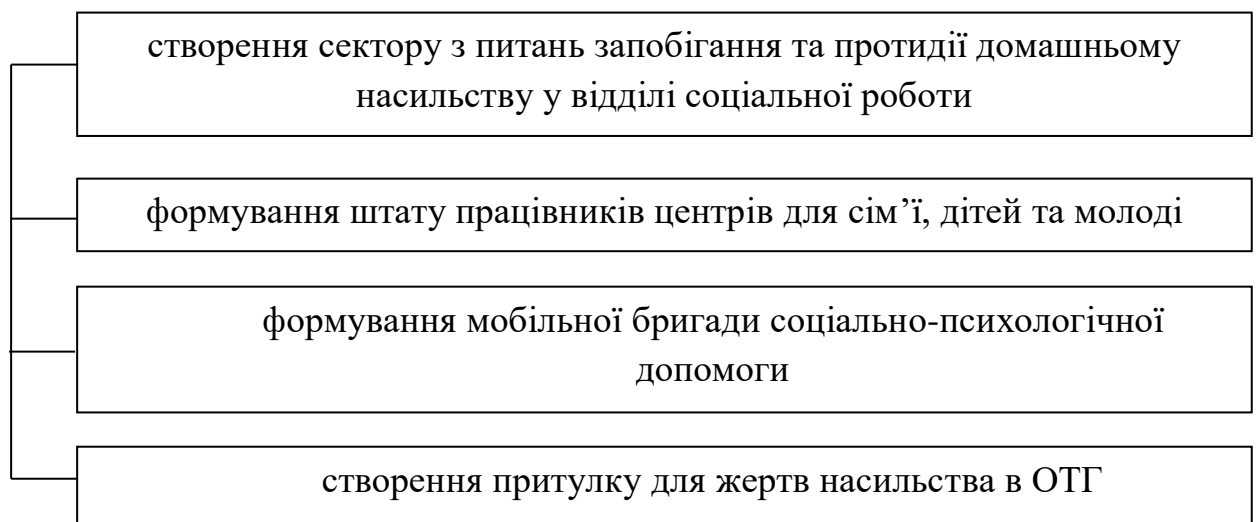

Рис. 2.9. Укладення довгострокового договору з повною зайнятістю фахівців

Джерело: розроблено автором

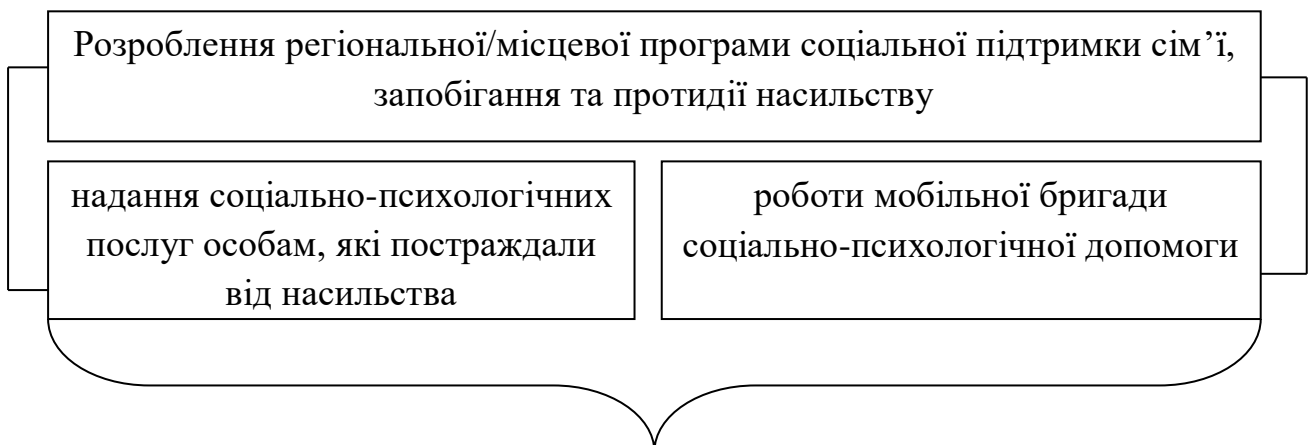
Укладення довгострокового договору з повною зайнятістю фахівців передбачає внесення змін і доповнень до структури центру надання соціальних послуг/центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а саме: створення сектору з питань запобігання та протидії домашньому насильству у відділі соціальної роботи.

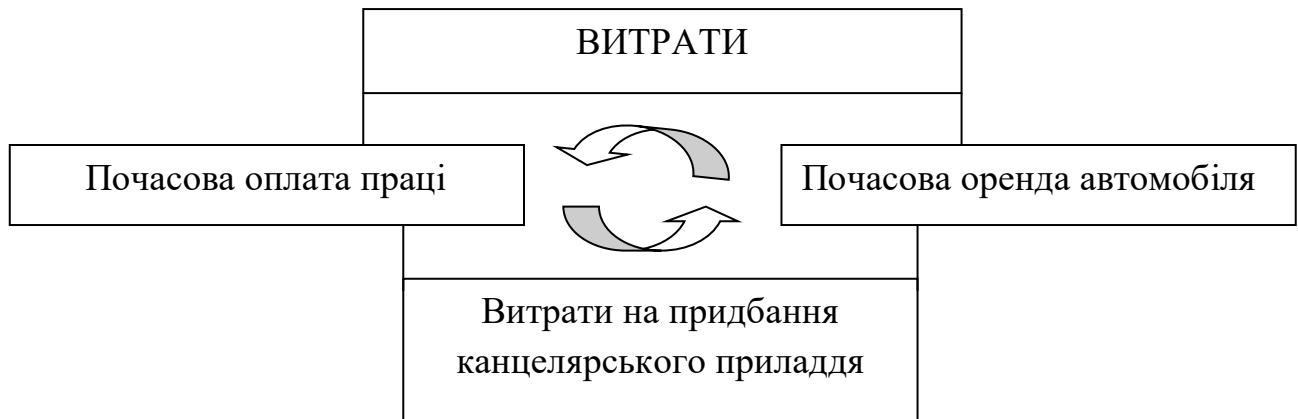
До складу сектору може входити мобільна бригада соціально-психологічної допомоги. Приведення штату працівників центрів для сім'ї, дітей та молоді (там, де вони збереглися) відповідно до Типової структури та штатів у межах і до граничної чисельності працівників, затверджених Міністерством соціальної політики України. У разі створення притулку для осіб, постраждалих від

насильства, у громаді необхідно внести до структури закладу сектор із запобігання та протидії домашньому насильству та за ознакою статі, увівши мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги. Створена мобільна бригада у складі сектору із запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі в Центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді/Центрі надання соціальних послуг або притулку для осіб, постраждалих від насильства, міської/селищної/сільської Ради (ОТГ) надає платні послуги (за замовленням) з обслуговування громадян, постраждалих від насильства, відповідної громади, на умовах міжбюджетних трансфертів (субвенції). Бригада може базуватись у районі, але обслуговуватиме і місто, і ОТГ тощо, чи навпаки база – ОТГ, зона обслуговування – місто й район.

Можлива купівля послуг мобільної бригади та притулку для осіб, постраждалих від насильства, за кошт місцевого бюджету в місцевій громадській організації соціального спрямування на умовах соціального замовлення з урахуванням усіх витрат із надання послуг мобільною бригадою або утримання клієнта в притулку згідно із Стандартом надання таких послуг.

Довгостроковий договір із частковою зайнятістю фахівців містить передбачення видатків місцевого бюджету на підтримання діяльності фахівців, які надають послуги особам, постраждалим від насильства, та тим, які його вчиняють. Це можуть бути фахівці, які працюють за сумісництвом або на умовах залучення за цивільно-правовою угодою чи договору надання послуг (фахівці недержавних організацій соціального спрямування, професіонали, які проводять незалежну професійну діяльність, фізичні особи-підприємці). Організаційно це можна забезпечити таким чином (див. рис. 2.10).

*Рис. 2.10. Довгостроковий договір із частковою зайнятістю фахівців
Джерело: розроблено автором*

Відтак у процес розроблення регіональної/місцевої програми соціального підтримання сім'ї, запобігання та протидії насильству або внесення змін і доповнень до наявних варто включити окремим розділом/рядками пункт про *підтримання*:

- надання соціально-психологічних послуг особам, постраждалим від насильства, та тим, які його вчиняють;
- роботи мобільної бригади соціально-психологічної допомоги в разі, якщо цю послугу в громаді надає недержавна організація соціального спрямування.

Виокремимо, що термін «мобільна бригада соціально-психологічної допомоги» розуміємо як спеціалізовану службу підтримання осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Метою діяльності мобільної бригади є надання соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, зокрема соціальних послуг з консультування, кризового та екстреного втручання, соціальної профілактики відповідно до їхніх потреб.

З урахуванням сторін означеного договору доцільним є передбачити статті певних витрат на реалізацію заходів із протидії насильству:

- почасова оплата праці залучених фахівців з навантаженням, затвердженим Стандартом надання соціально-психологічних послуг та діяльності мобільної бригади соціально-психологічної допомоги згідно з тарифним розрядом та категоріями фахівців, ураховуючи вартість індивідуальної та групової роботи;

- витрати на почасову оренду автомобіля на умовах замовлення послуги в місцевих автотранспортних підприємств або фізичних осіб-підприємців, які надають транспортні послуги (без забезпечення заробітної платні водія) або придбання палива для автомобіля (у разі, якщо на балансі Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді/Центру надання соціальних послуг наявний автомобіль);
- витрати на придбання канцелярського приладдя для проведення групових заходів з отримувачами послуг.

Короткостроковий договір (за умови повної зайнятості фахівців або сумісництва) передбачає підтримання місцевих ініціатив громадян і професійних об'єднань. Організаційно це може виглядати так (див. рис. 2.11):

*Рис. 2.11. Короткостроковий договір
Джерело: розроблено автором*

Виділення в регіональному/місцевих бюджетах коштів на проведення конкурсів проєктів соціальних ініціатив. Мета проєктних пропозиції – підтримання надання соціальних послуг населенню, діяльності мобільної бригади (наприклад, проведення корекційних занять з особами, які вчинили насильство; здійснення інформаційних заходів для населення, акцій, тренінгів з питань запобігання та протидії насильству тощо).

Виділення в регіональному/місцевих бюджетах коштів на підтримання діяльності місцевих громадських організацій соціального спрямування (за Законом України «Про місцеве самоврядування»). Мета – підтримання надання соціальних послуг населенню, діяльності мобільної бригади (наприклад, проведення корекційних занять з особами, які вчинили насильство; проведення інформаційних

заходів для населення, акцій, тренінгів з питань запобігання та протидії насильству тощо).

Місцева громадська організація соціального спрямування надає соціально-психологічні послуги населенню й утримує мобільну бригаду через власну проєктну діяльність (бере участь у конкурсах, оголошених міжнародними й національними організаціями). Із місцевою владою така діяльність узгоджується на основі підписаних меморандумів про співпрацю.

Вищеназвані варіанти можуть комбінуватися з огляду на потреби й можливості регіонального/місцевих бюджетів, умови домовленостей між усіма зацікавленими в соціально-психологічних послугах постраждалим від насильства та особам, які його вчиняють, сторонами (регіональний/міський/районний бюджети, бюджет ОТГ, донорські внески, співфінансування з міжнародними й національними організаціями тощо).

Зважаючи на вищеозначене, варто констатувати, що налагодження роботи із запобігання та протидії домашньому насильству та за ознакою статі в громаді цілком залежить від актуальних потреб і політичної волі її керівників. Забезпечення фінансової складової завжди буде можливим у разі наявності мотивованого, творчого підходу фахівців і дружнього ставлення до мешканців громади в подоланні домашнього насильства та за ознакою статі.

Для профілактики сімейного насильства в ОТГ необхідно досягти високої якості послуг громади: інформаційні послуги із запобігання домашньому насильству та за ознакою статі, орієнтовані на різні вікові категорії жителів; психологічні та психотерапевтичні послуги для потерпілих від насильства та тих, що вчиняють його; адміністративні й управлінські послуги (організація, мотивація, планування, координація, контроль, моніторинг, процес прийняття рішень з питань запобігання та протидії домашньому насильству в громаді/районі/місті); правові послуги; правоохоронні послуги, особливо у віддалених населених пунктах; послуги мобільної групи швидкого реагування громади із числа фахівців, що працюють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; стаціонарні послуги соціальних притулків для осіб, які постраждали від насильства тощо.

Отже, поряд із вирішенням базових, матеріально-побутових питань об'єднаної територіальної громади/міста/району (ремонт будівель, доріг, установлення освітлення тощо) провідними, які вимагають особливої уваги й відповідальності керівництва громади і мешканців, є *питання організації безпеки, захисту прав жінок і чоловіків, сприяння розвитку їхніх рівних прав і можливостей та створення для цього відповідних умов у громаді.*

Таким чином, очевидним є розуміння того, що проблема насильства турбує громадян. Тож в умовах децентралізації залишається актуальним усвідомлення керівниками органів державної влади та місцевого самоврядування проблеми домашнього насильства і за ознакою статі та налагодження систематичної роботи (просвітницької роботи й розвитку системи послуг) у цьому напрямі на рівні громади.

Нині працювати над змінами в правоохоронній системі без урахування гендерної перспективи означає відкочуватися назад до того «міліцейського середньовіччя», з якого ми так довго намагалися вибратися. Насильство може спинити лише небайдужість і професіоналізм. Зацікавленість об'єднала мільйони українців у прагненні нового життя. Саме вона була й залишається рушійною силою змін в економіці, соціальній сфері, культурі тощо. Тож у цей час, коли ми створюємо ефективний інструмент боротьби з правопорушеннями, так важливо бути небайдужим.

2.3 Профілактика домашнього насильства над жінками засобами неформальної освіти

ОБСЄ визнає насильство над жінками й дівчатами (ННЖД, або англійською – VAWG) загрозою для особистості, а також приводом для серйозного занепокоєння щодо безпеки, і тому запобігання такому злочину й боротьбу з ним ця інституція вважає одним із пріоритетних напрямів своєї діяльності. Насильство над жінками й дівчатами – це постійне порушення прав людини, яке загрожує безпеці й захисту великої кількості жінок і дівчат усього світу. Таке знущання впливає не тільки на їхнє буття, перешкоджаючи повній і рівноправній участі в

житті суспільства, але й на близьких їм людей. Зрештою, воно має тривалий вплив на їхнє здоров'я, добробут, їхніх дітей і громади та суспільство загалом.

Гендерна нерівність – це першоджерело гендерного насильства (ГН, або англійською – GBV) над жінками й дівчатами. ОБСЄ відіграє ключову роль у роботі із зацікавленими сторонами на національному рівні, щоб зміцнити їхні можливості в запобіганні гендерному насильству та захисту постраждалих. Своїм гаслом «Забезпечимо безпеку вдома» ОБСЄ підкреслила, що жінки й дівчата повинні бути в безпеці як у громадських місцях, так і вдома. У таких умовах вони зможуть повністю розкрити свій потенціал та сприяти політичному, економічному й соціальному розвитку.

Загалом діяльність спеціально уповноваженого органу виконавчої влади України з питань попередження насильства в сім'ї щодо впровадження системи корекційних програм на різних рівнях може бути представлена таким чином: національний, регіональний і місцевий. Здійснений аналіз репрезентуємо в таблиці (див. таб.2.3).

Усі вищезазначені рівні передбачають створення певних умов для профілактики домашнього насильства над жінками засобами неформальної освіти: організацію патронатного виховання із залученням соціальних служб; підвищення кількості жінок, які відвідують центри психологічної підтримки; створення в суспільстві безпечного і сприятливого середовища для реабілітації постраждалих від домашнього насильства жінок; підвищення обізнаності жінок про сексуальне насильство та способи захисту від нього; навчання соціальним і життєвим навичкам; програми для жінок з профілактики насильства з боку статевого партнера.

Підвищення рівня обізнаності серед жінок шляхом неформальної освіти повинно оберігати їх від участі в деяких видах насильницьких дій у ролі жертви або винуватця. До таких видів насильницьких дій відносяться сексуальне насильство в будь-якоу віці, наруга з боку партнера або в шлюбі. Неформальна освіта відіграє велику роль, оскільки вчителі та вихователі мають можливість

отримати й надати інформацію про форми просоціальної поведінки, що згодом зможе допомогти в запобіганні насильству в місцевій спільноті.

Програми формування життєвих навичок здатні запобігати насильству щодо жінок за рахунок поліпшення їхніх комунікативних здібностей і вміння знаходити вихід з конфліктних ситуацій та вирішувати актуальні проблеми, а також за рахунок сприяння в побудові позитивних взаємин у суспільстві.

Таблиця 2.3

Діяльність спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї

Рівень	Опис діяльності
Національний	<ul style="list-style-type: none"> - Створення національної програми з протидії домашньому насильству. Застосування технологій активізації громади до роботи з протидії домашньому насильству. - Розроблення загальнонаціонального механізму корекційної роботи з особами, які вчиняють насильство в сім'ї. - Координація розроблення, подальшого затвердження та впровадження програм навчання за спеціальною програмою для фахівців у галузі психології, психотерапії, соціальної роботи, педагогіки, соціальної педагогіки для реалізації корекційних програм у місцевих громадах. - Створення та адміністрування регіональних навчальних центрів з підготовки фахівців із проведення корекційних програм. Узасвідія з науково-дослідними установами, міжнародними й українськими громадськими організаціями й експертами у сфері протидії насильству в сім'ї.
Регіональний	<ul style="list-style-type: none"> - Створення регіональних програм з протидії насильству в сім'ї. - Розроблення методичних рекомендацій; навчання спеціалістів; інформаційне забезпечення з протидії домашньому насильству тощо. - Упровадження та поширення в територіальних громадах моделей корекційних програм для осіб, які вчинили насильство, та інших заходів із протидії насильству в сім'ї. - Узасвідія з питань залучення та підготовки фахівців із протидії насильству в сім'ї з науковцями, науково-дослідними установами й закладами вищої освіти, громадськими організаціями й активістами громадського руху. - Проведення оцінювання потреб громади обласного рівня з метою вироблення подальших рекомендацій для роботи з попередження насильства.

Місцевий	<ul style="list-style-type: none"> - Упровадження програм з протидії насильству в сім'ї. - Відповідальність за роботу суб'єктів соціальної роботи й місцевої громади щодо протидії домашньому насильству. - Упровадження корекційних програм для осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. - Створення кризового центру або підтримання центрів, структур, що надають допомогу сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах, формування мультидисциплінарної команди фахівців для проведення корекційних програм з особами, які вчинили насильство в сім'ї. - Соціальні послуги в громаді (надання послуг з протидії насильству в сім'ї). Проведення оцінки потреб місцевої громади. Застосування технологій активізації громади, залучення громадських організацій та активістів.
----------	--

Джерело: розроблено автором

Незважаючи на те, що неформальна освіта залишається особливо важливими майданчиками для розгортання програм формування життєвих навичок, які реалізуються в місцевих дозвільних центрах психологічної підтримки жертв домашнього насильства, такі програми, як правило, розраховані на кілька років, і в них може входити 20-150 аудиторних занять. Багато програм містять окремі модулі для різних вікових груп.

Метою неформальної освіти є істотне збільшення чисельності жінок, що володіють затребуваними навичками, зокрема й професійно-технічними, для працевлаштування, отримання гідної роботи й занять підприємницькою діяльністю. Результат неформальної освіти в профілактиці насильства над жінками – здобуття знань і навичок, необхідних для сприяння сталому розвитку, зокрема за допомогою навчання з питань прав людини, гендерної рівності, пропаганди культури світу й ненасильства, громадянства світу й усвідомлення цінності культурного розмаїття та вкладу культури в стійкий розвиток. Завданнями неформальної освіти в досліджуваному питанні є створення та вдосконалення способів опанування новим знанням, що враховують інтереси жінок, особливі потреби інвалідів і гендерні аспекти, а також забезпечення безпечного, вільного від насильства й соціальних бар'єрів та ефективного середовища навчання для всіх. Важливим аспектом є повсюдне ліквідування всіх форм дискримінації щодо жінок.

Підвищення рівня обізнаності жінок і дівчат про способи захисту від сексуального насильства шляхом неформальної освіти спрямоване на зростання

ступеня їхньої обізнаності про те, як захиститися від сексуального насильства. Це може бути реалізоване на будь-яких майданчиках, більшість програм цього типу реалізуються в центрах допомоги та розповідають жінкам і дівчатам про право людини розпоряджатися своїм тілом, різницю між хорошими і поганими дотиками, а також про те, як розпізнати ситуацію, котра загрожує насильством, як навчитися говорити «ні» і як розповісти про насильство, що трапилося, дорослій людині, яка заслуговує довіри.

Судячи з результатів значної кількості оглядових досліджень, присвячених оцінці такого роду програм, вони ефективно підсилюють захисні фактори, які протидіють цьому типу насильства, зокрема поінформованість про сексуальне насильство й захисні поведінкові прийоми. Необхідні, однак, додаткові дослідження, щоб зрозуміти, чи дійсно ці програми знижують рівень сексуального насильства.

Аналіз літератури дозволив нам констатувати, що існує необхідність визнання ролі гендерних і соціальних норм в актах сексуального насильства, які відбуваються, і на обов'язковість застосування комплексного підходу, що враховує вплив усіх факторів середовища. Такий підхід передбачає наявність у психологічних центрах реабілітації, заснованої на відсутності будь-якої дискримінації та принципах справедливості, відповідних протоколів, участь керівництва центру в проведенні цієї політики, а також розроблення програм і методик реабілітації, які враховують соціальні й гендерні норми і проблеми нерівності.

Розглянемо, наприклад, програму IMpower, що реалізується в Найробі (Кенія) організацією No Means No Worldwide, сприяє розширенню можливостей дівчат-підлітків за рахунок підвищення їхньої самооцінки й навчання способам самозахисту для зниження ризику сексуального насильства. Аналіз цієї програми виявив значне (на 34%) збільшення ймовірності оприлюднення обставин сексуального насильства в групі втручання, а також зниження кількості злочинів сексуального характеру за рік на 38% [160, 161]. Для адаптації цієї програми до

інших умов необхідні надійні методи оцінювання, що дозволяють переконатися в безпеці й ефективності внесених у програму змін [170].

Навчання соціальним і життєвим навичкам шляхом неформальної освіти жінок, які стали жертвами домашнього насильства, має відбуватися з використанням програм, присвячених формуванню життєвих навичок і соціального й емоційного розвитку. Створення такого роду програм повинне стати основою для оцінювання поведінки на схильність до агресії та деструкції (бійки, побиття, цькування, словесних конфліктів і вандалізму). Розроблення й упровадження таких програм в українську практику повинно знизити рівень домашнього насильства над жінками.

Неформальна освіта жінок, які постраждали від домашнього насильства, повинна навчити їх основних шляхів профілактики цього процесу та боротьби з наслідками насильства. У дисертації буде розглянуто 5 основних шляхів (див. рис. 2.12) та деталізовано представлено їхню суть.

Рис. 2.12. П'ять шляхів подолання насильства
Джерело: розроблено автором

Шлях перший – не мовчати! На цьому етапі слід розуміти те, що: «І кривдник, і мовчазний спостерігач – обидва створюють небезпечне суспільство». Ці слова належать першому президенту ПАР Н. Манделі. Але не лише вони сприяють тому, що винні не несуть покарання й продовжують учиняти злочини. Соціальний тиск настільки сильний, що багато жертв сприймають насильство як невідворотне явище та просто тримають його в таємниці. Їхня мовчанка – це сигнал для кривдника, який «легалізує» злочин та вказує на його безкарність. Чомусь інколи нам простіше заплющити очі та зробити вигляд, що нічого не відбувається, що все це нас не стосується і сімейна сварка – це нормально. І що потреба в тому,

щоб сховати жінку з дитиною в безпечне місце, надати їм необхідну медичну, психологічну й правову допомогу – це завжди виняток із правил, а не загальна тенденція.

Шлях другий – знати власні права. Обізнаність особи зі своїми правами є сучасною необхідністю, а оперування ними – вимушеністю. Дієвим способом запобігання домашньому насильству над жінками шляхом неформальної освіти є інформування жінки про її право на вільне від насильства життя, невідворотність покарання за будь-яке насильство з моменту повідомлення про нього, неприпустимість самоствердження через насильство над слабшими, неприйнятність насильства над жінкою лише через те, що вона жінка, недоцільність замовчування насильства. Для жінок, які потерпають від домашнього знуцання, у кожній конкретній ситуації алгоритм дій може бути різним, і він залежить від багатьох факторів, зокрема від того, наскільки ризикованою є ситуація для жінки та її дітей, від віку дітей, місця проживання тощо. Але в будь-якому випадку є декілька *основних дій*, які жінка може вчинити для захисту від насильства:

1. Забезпечити за можливості собі й дитині безпечне місце перебування, наприклад, залишити житло, покликати сусідів чи родичів, закритися в кімнаті тощо. Після чого викликати поліцію.

2. Повідомити поліцію про вчинення насильства щодо себе, а також дітей, якщо вони були свідками насильства. Це інформування може бути зроблене через виклик поліції безпосередньо в момент учинення насильства або після того, коли ви знайдете безпечне місце та зможете викликати поліцію. Можна написати заяву безпосередньо у відділенні поліції чи письмову заяву надіслати поштою.

3. Зазначити за наявності тілесних ушкоджень (синці, подряпини та ін.), навіть якщо били по голові й видимих тілесних ушкоджень немає, про це у своїй заяві та одразу ж у цей день або на наступний, не чекаючи скерування поліції, звертатися у травмпункт та повідомити, що вас побив чоловік. Після написання заяви в поліцію призначається слідчий. Від нього можна отримати скерування на

проходження експертизи з метою визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.

4. Затримати кривдника за наявності для цього підстав поліція, приїхавши на виклик, може максимум на 3 години, тому за цей час подбати про власну та безпеку своїх дітей. Наприклад, можна покинути житло, якщо є така можливість, або вжити заходів, щоб не допустити кривдника до житла.

5. Зателефонувати на 102 і повідомити про зґвалтування у випадку вчинення сексуального насильства. Важливо дочекатися поліції, не митися та нічого не рухати у квартирі до моменту прибуття поліції, оскільки необхідно буде пройти медичну експертизу.

6. Написати заяву в службу у справах дітей, якщо насильство відбувалося в присутності дітей або щодо них, зокрема якщо це психологічне насильство, а саме: образи, приниження, погрози, звинувачення тощо.

7. Звернутися до юриста з метою визначення подальших кроків, якщо прийнято рішення розлучитися та припинити будь-які взаємини із кривдником. Наприклад, подання заяви про розірвання шлюбу, стягнення аліментів на утримання дітей, визначення місця проживання дітей, поділ майна тощо.

8. Не давати кривдникові бачитися та спілкуватися з дітьми, поки рішенням суду не буде визначеного способу участі батька у вихованні дітей та призначено дні, години та визначено умови побачень. Незважаючи на те, що в ситуації домашнього насильства найчастіше страждають діти, відповідно до Сімейного кодексу України батько і мати мають рівні права щодо спілкування з дітьми, побачення з ними та проживання. Тому, якщо насильство в сім'ї відбувалося в присутності дітей, унаслідок чого діти мають психологічні травми, відповідно до статті 159 Сімейного кодексу України суд має право вирішити, що побачення з дітьми може відбуватися лише в присутності третіх осіб, зокрема психолога, соціального працівника тощо. Якщо є потреба захистити себе та дитину, то необхідно повідомляти про факти насильства щодо себе й дитини, оскільки надалі під час вирішення вищезазначених питань судом це враховується.

9. Звертайтеся за допомогою до Центрив безоплатної правової допомоги, які є у ваших містах. Працівники й працівниці Центрив обізнані з проблемами домашнього насильства та повинні вам допомогти. Також можна звернутися до Центрив соціальних служб для сімї, дітей та молоді, які мають психологів і відповідних фахівців та володіють інформацією про наявність притулків для жінок у вашій області, або розглянути можливість тимчасового перебування в Центрах соціально-психологічного допомоги.

Шлях третій – профілактика насильницьких дій. Інформаційно-просвітницька, профілактична й методична робота щодо формування ненасильницьких моделей поведінки є надзвичайно важливою. Для результативності цього процесу необхідне розроблення й поширення превентивних заходів щодо попередження домашнього насильства; професійна підготовка фахівців, які працюють із жінками за програмами, що стосуються питань домашнього насильства; посилення захисту й підтримання жінок, які стали свідками насильства або його жертвами; вивчення масштабів домашньої агресії; зміцнення знань про ефективні засоби запобігання домашньому знуцанню.

Шлях четвертий – упровадження кримінальної відповідальності. Забезпечити виконання Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», зокрема через покарання злочинця – громадські роботи 150-240 годин або арешт до півроку, або обмеження волі до 5 років, або позбавлення волі до 2 років. Будь-які насильницькі дії сексуального характеру, не пов'язані з проникненням у тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілого (сексуальне насильство) передбачають покарання у вигляді позбавлення волі до 5 років. Щодо особи молодше 14 років – 5-10 років тюрми.

Шлях п'ятий – зусилля місцевої влади та свідків насильства. Органи місцевого самоврядування повинні організовувати соціальні послуги, можуть їх замовляти, брати участь у підготовці фахівців, які будуть боротися з домашнім

насильством та визначати, які спецслужби з підтримання постраждалих потрібні регіону, забезпечувати їхнє створення й роботу.

Медики повинні повідомляти місцевій владі та Нацполіції про ушкодження, які пацієнт міг отримати через домашнє насильство. Якщо медик виявив ушкодження «кримінального характеру», він повинен скерувати постраждалу особу на медобстеження; у разі виявлення секс-ушкоджень – на ВІЛ-тестування.

Таким чином, аналізуючи вищезазначене, зробимо висновок про те, що одним з найважливіших напрямів профілактичної діяльності, спрямованої на протидію насильству, є неформальна освіта. Серед заходів профілактики насильства значущим є формування в жінок умінь і навичок розвитку й підтримання здорових міжособистісних взаємин. Для цього необхідно скористатися програмами, які навчають жінок навичкам керування своєю поведінкою, шанобливого ставлення до себе й оточення, конструктивного вирішення конфліктів, самостійного прийняття рішень. Важливо, щоб у межах таких програм також обговорювалися питання, пов'язані із сексуальним і репродуктивним здоров'ям та поведінкою. Подібні програми допомагають засвоювати загальнолюдські цінності, навчатися поважати права й гідність людини, гендерну рівність і різноманіття, формуватися як особистість, підвищувати самоповагу та підвищувати самооцінку.

Підсумуємо, що основними результатами профілактики домашнього насильства серед жінок через неформальну освіту повинні стати: потенційний вплив підвищення рівня освіти та набуття життєвих навичок на зниження рівня насильства щодо жінок; підвищення самовпевненості й успішності; скорочення чисельності жертв, які не можуть дати відсіч; скорочення поширеності сексуального насильства; зменшення випадків віктимізації й сексуального насильства з боку статевого партнера; підвищення спроможності жінок розпізнавати загрозу насильства з боку статевого партнера та захищатися від нього; скорочення випадків агресивної й насильницької поведінки; зниження рівня вживання наркотиків і зловживання алкоголем; зменшення випадків цькування.

2.4 Теоретичне обґрунтування соціально-педагогічної моделі профілактики домашнього насильства над жінками

Рівень домашнього насильства зростає у всьому світі. Третина жінок на планеті в тій чи іншій формі переживали насильство. Тепер тільки домашнього примусу стало ще більше. Україна не стала винятком: кількість звернень на національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми й гендерної дискримінації зросла приблизно в півтора рази. Такі випадки стали ще гострішими, жорстокішими й частішими. Здебільшого скарги надходять від жінок.

Одна з причин агресії – це невпевненість і незреалізованість, яку людина компенсує психологічним або фізичним насильством над іншою особою. За твердженням психологів, якщо чоловік відчуває, що він не є авторитетом, жінка його не слухає і він не має жодних важелів впливу, може проявляти агресію. Те ж стосується й батьків, які піднімають руку на дітей. Найчастіше це трапляється тому, що батьки відчувають слабкість свого впливу на дитину, і єдине, що в них несвідомо виринає, – це вдарити чи накричати. В умовах економічної кризи й суспільних негараздів чоловіки часто не витримують кризи та можуть вдаватися до зловживання алкоголем, наркотиками, у них можуть з'являтися думки про суїцид, а також агресія.

Одна з головних проблем – це толерування насильства на соціально-культурному рівні. Переконавання, що домашнє насильство – це «нормально», тому що так було з нашими мамами, бабусями, це невидиме страждання, передусім емоційне і психологічне, а не тільки фізичне. Жертвою домашнього тирана може стати будь-яка жінка незалежно від зовнішнього вигляду, соціального статусу чи рівня матеріального забезпечення.

Крім спеціальних нормативно-правових актів, спрямованих на подолання насильства в сім'ї, нормативно-правова база України налічує цілу низку інших документів, що стосуються захисту прав жінок, зокрема й від знущання, а також проведення відповідної роботи за цими напрямками. Наприклад, Закон України «Про соціальні послуги» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>) визначає, що насильство, зневажливе ставлення й негативні стосунки в родині є складними життєвими обставинами, тобто такими, що об'єктивно порушують нормальну

життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самостійно. Відповідно особи, які постраждали від насильства в сім'ї, згідно зі ст. 6 цього Закону мають право на отримання соціальних послуг. Причому в Законі вказано, що, окрім громадян України, які опинились у складних життєвих обставинах, право отримувати соціальні послуги мають іноземці й особи без громадянства, зокрема біженці, які проживають в Україні на законних підставах.

Ураховуючи вищезначене, вважаємо за необхідне розробити *соціально-педагогічну модель профілактики домашнього насильства над жінками*. Її метою є зменшення кількості випадків домашнього насильства, його попередження через проведення тренінгів для жінок, а також створення й розповсюдження соціально-профілактичних матеріалів, які висвітлюють проблеми домашнього насильства (*див. рис. 2.13*).

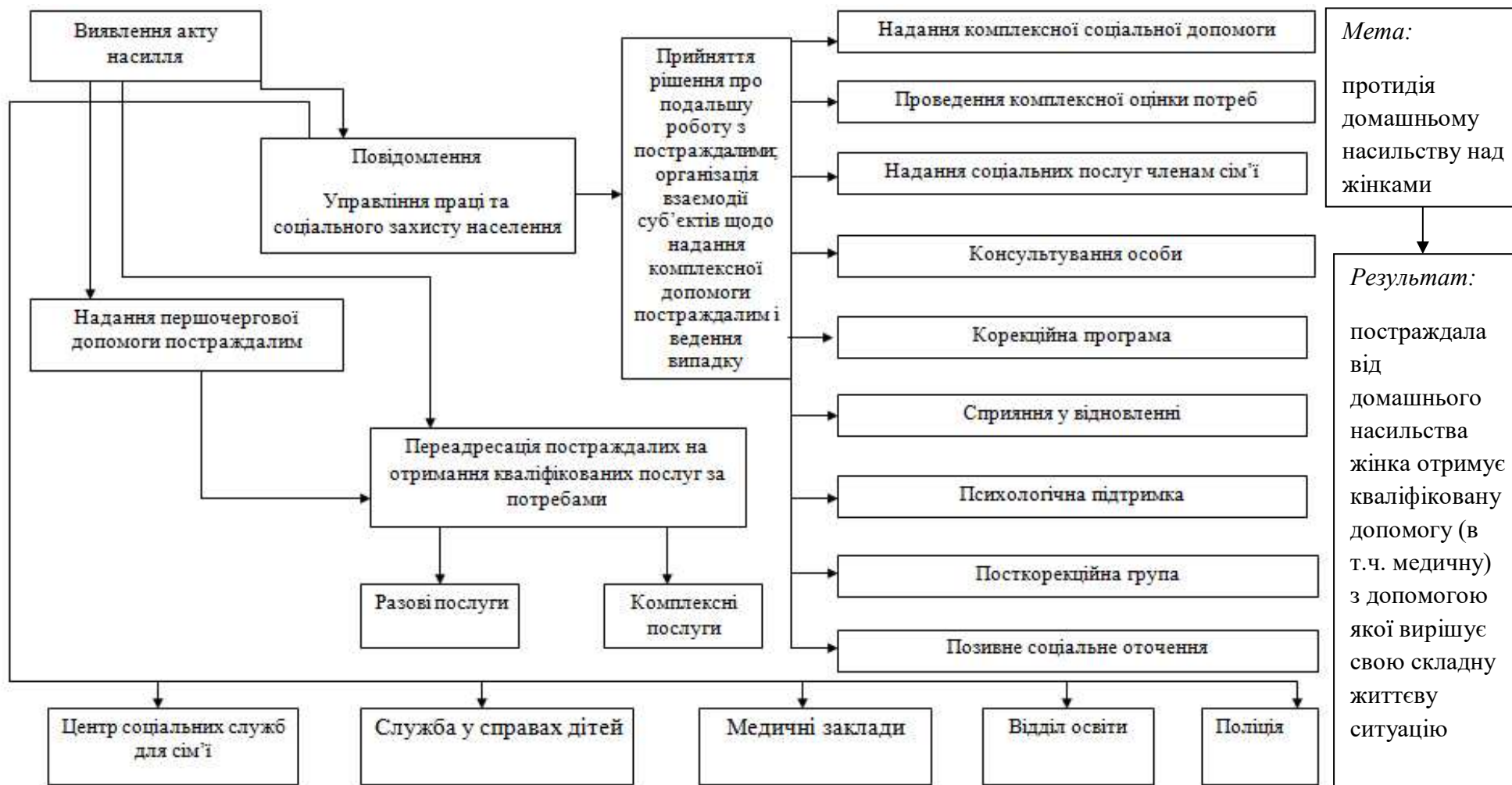

Рис. 2.13. Соціально-педагогічна модель профілактики домашнього насильства над жінками
Джерело: розроблено автором

Репрезентована модель демонструє шляхи профілактики домашнього насильства над жінками. Після виявлення акту насильства відбувається етап повідомлення в органи управління праці та соціального захисту населення й надання першочергової допомоги постраждалим. Послуги для постраждалих від домашнього насильства і за ознакою статі включають: медичні послуги; кабінет медико-анонімної допомоги жінкам, постраждалим від насильства; послуги медіації; інформаційне консультування; соціальний супровід сім'ї.

Зазначимо, що наразі потребують розвитку послуги: психологічні через недостатність кваліфікованих психологів; мобільної бригади (соціально-психологічної допомоги); корекційна робота з особами, які вчинили насильство.

Особливо важливою є наявність у громаді місцевих громадських організацій, які працюють у сфері запобігання й протидії домашньому насильству і за ознакою статі, жіночих громадських організацій щодо профілактики та боротьби із жорстоким поводженням з дітьми, наприклад, «Євсуг діє» (с. Євсуг) – ініціативні групи громадян.

Зростає роль Програм (підтримання сім'ї, конкурсів соціальних проєктів – бюджет участі; соціального замовлення; підтримання рівних прав і можливостей чоловіків та жінок; запобігання й протидії насильству) та їхнє змістове наповнення, обсяги фінансування заходів із запобігання та протидії насильству в зазначених програмах. Отримане повідомлення перенаправляється в соціальні служби. Загалом працівник центру соціальних служб аналізує звернення та проводить початкову оцінку життєдіяльності сім'ї, уточнює (за потреби) інформацію про неї в інших дотичних відомствах, визначає доцільність і можливість подальшої роботи із сім'єю та її членами в межах компетенції Центру.

У загальному вигляді схема комплексної соціальної допомоги Центрів сім'ям, у яких зафіксовано випадки насильства, має такий вигляд: надання комплексної соціальної допомоги, позивне соціальне оточення, надання соціальних послуг членам сім'ї, консультування особи, корекційна програма, сприяння у відновленні, психологічна підтримка, посткорекційна група, проведення комплексної оцінки потреб.

Проаналізуємо більш детально *схему комплексної соціальної допомоги*:

- надання комплексної соціальної допомоги через здійснення соціального супроводу особи, яка вчинила насильство в сім'ї, та її членів;
- проведення комплексної оцінки потреб родини, у якій вчинено насильство чи реальна загроза його вчинення або існують факти жорстокого поводження з дітьми;
- розроблення індивідуального плану супроводу;
- надання соціальних послуг членам сім'ї (зокрема особі, яка вчинила насильство) щодо вирішення соціально-економічних, соціально-медичних (у разі потреби сприяння в проходженні медичного огляду, отримання консультації лікарів тощо), юридичних, психологічних, соціально-педагогічних проблем;
- консультування особи, яка вчинила насильство, та членів родини щодо можливих шляхів самостійного вирішення життєвих проблем. Направлення (у разі потреби) особи, яка вчинила насильство, до центрів/структур/організацій для проходження корекційної програми;
- сприяння у відновленні позитивних емоційних стосунків між особою, яка вчинила насильство в сім'ї, та членами її родини (родичами);
- надання психологічної підтримки членам родини особи, яка вчинила насильство, у період проходження нею корекційної програми;
- залучення особи, яка вчинила насильство, до роботи в посткорекційній групі взаємодопомоги;
- робота з позитивним соціальним оточенням особи, яка вчинила насильство, залучення членів цього оточення до сприяння у вирішенні проблем особи, яка вчинила насильство, та членів її родини;
- сприяння в проведенні сімейних групових нарад.

Повідомлення про вчинений акт насильства над жінкою, яке отримують правоохоронні органи держави, підлягають такому алгоритму розгляду.

Органи внутрішніх справ (ОВС) у своїй діяльності щодо попередження насильства в сім'ї керуються Конституцією України, Законами України «Про

попередження насильства в сім'ї», відповідними наказами МВС України, іншими нормативно-правовими актами.

Працівники органів внутрішніх справ приймають та розглядають заяви (повідомлення) про вчинення насильства в сім'ї або загрозу його вчинення, а за отримання заяви, повідомлення чи іншої інформації про факт вчинення злочину в родині вживають передбачених законом заходів щодо припинення правопорушення, а саме:

- у разі необхідності надають потерпілому або правопорушнику першу медичну допомогу, викликають бригаду швидкої медичної допомоги;

- за безпосередньої загрози життю та здоров'ю членів сім'ї, які постраждали від насильства, вживають заходів щодо ліквідації цієї загрози та надають необхідну допомогу у вилученні їх із родини та направленні до спеціалізованих установ, що надають допомогу особам, які опинилися в складних життєвих обставинах;

- протягом трьох днів інформують відповідне управління (відділ).

У разі встановлення в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину рішення приймається відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України, а у випадку встановлення ознак адміністративного правопорушення, відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення, виносять офіційні попередження про неприпустимість вчинення насильства в родині та ставлять кривдника на профілактичний облік. За повторного протягом року вчинення насильства в сім'ї під розписку видають такій особі направлення для проходження корекційної програми (якщо вона не перебуває на диспансерному обліку з приводу наявності психічного розладу).

Важливим інструментом ОВС є «зелені кімнати», у яких відбувається робота з підлітками, що перебувають у конфлікті із законом, особливо з тими, що вчинили насильство в сім'ї; направляють осіб, які вчинили насильство в родині, до центрів\організацій\структур для проходження корекційної програми; у триденний термін надсилають до закладу чи установи, у яких проводять корекційні програми, повідомлення про направлення особи для проходження корекційної програми.

Якщо до ОВС надходить інформація щодо невіддання особою корекційної програми, вони вживають заходів, передбачених ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення; проводять роз'яснювальну роботу в сім'ях, де вчинено насильство (існує загроза його вчинення), повідомляють членів родини про права, заходи й послуги, якими вони можуть скористатися, передбачену законодавством відповідальність; уживають заходів, спрямованих на своєчасне виявлення осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї й інформують про цих осіб у відповідні інстанції; забезпечують у межах своєї компетенції першочерговий розгляд заяв про випадки насильства в сім'ї в управліннях і відділах внутрішніх справ за поданням працівників центру; здійснюють первинне дослідження поведінки, проблем і особистості жінки, а також кривдника, засудженого до покарань у вигляді громадських робіт, виправних робіт, звільнених від відбування покарання з випробуванням, та їхніх родин і передають матеріали до центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і кримінально-виконавчої інспекції; збирають та узагальнюють інформацію про осіб, які втягують жінок у злочинну діяльність; здійснюють контроль за неповнолітніми, які перебувають на обліку кримінальної поліції у справах дітей; узаємодіють зі спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, з органами та спеціалізованими установами для осіб, які вчинили насильство, та його жертв у питаннях попередження насильства в родині; надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів; здійснюють інші повноваження щодо попередження злочинів у родині, передбачені чинним законодавством.

Прийняття рішення про подальшу роботу з постраждалими; організація взаємодії суб'єктів щодо надання комплексної допомоги постраждалим і ведення випадку в разі вчинення особою насильства в сім'ї після отримання нею офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї призводять до того, що ця особа направляється до кризового центру для проходження корекційної програми, а також щодо неї у випадках і в порядку, передбачених чинним

законодавством, може бути винесено захисний припис. Проходження корекційної програми для такої особи є обов'язковим.

Кризові центри створюються місцевими державними адміністраціями за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї відповідно до соціальних потреб регіону. Означені структури можуть також створюватися органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, благодійними фондами, об'єднаннями громадян і окремими громадянами за погодженням зі спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї та реєструються в порядку, визначеному чинним законодавством.

Кризові центри є неприбутковими організаціями, користуються правами юридичної особи, мають власні бланки, печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням. У контексті запровадження корекційних програм працівники кризових центрів:

- здійснюють прийом осіб, які вчинили насильство в сім'ї, для проходження корекційної програми;
- розробляють корекційні програми та організують їхнє проходження особами, які вчинили насильство в родині;
- повідомляють членів сім'ї, де виникає реальна загроза заподіяння насильства або де було вчинено злочин, про права, заходи й послуги, якими вони можуть скористатися;
- повідомляють службу дільничних інспекторів поліції чи кримінальну поліцію у справах дітей про виявлені факти реальної загрози застосування насильства в сім'ї або про факти вчинення такого насильства;
- вивчають та узагальнюють причини й умови конкретних проявів насильства в сім'ї;
- надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів;

- забезпечують збереження конфіденційної інформації щодо осіб, які звернулися до кризового центру по допомогу;
- взаємодіють із засобами масової інформації, громадськими організаціями в проведенні просвітницької й виховної роботи з питань попередження насильства в сім'ї.

Кризові центри є важливою інституцією у сфері протидії насильству в сім'ї, адже саме на їхній базі мають реалізовуватися корекційні програми для кривдників.

Слід зазначити, що моніторинг виконання положень Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» засвідчив, що саме кризових центрів для членів сімей, у яких заподіяно насильство або існує реальна загроза його вчинення, в Україні протягом 2010-2011 років не існувало. Є коло установ, які серед основних функцій надають допомогу й особам, постраждалим від насильства в сім'ї, а також деякою мірою працюють із кривдниками. За вдосконалення законодавства України у сфері попередження насильства в сім'ї функції кризового центру, зокрема в частині реалізації корекційних програм, можуть бути передані центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, іншим установам і закладам (спеціально створеним для роботи з кривдниками та підготовки фахівців із проведення корекційних програм), громадським організаціям тощо.

Уважаємо за необхідне розкрити пріоритетні вектори соціально-педагогічної моделі профілактики домашнього насильства над жінками (*див. таб. 2.4*).

З огляду на вищезначене варто констатувати, що налагодження роботи із запобігання та протидії домашньому насильству і за ознакою статі в громаді цілком залежить від актуальних потреб і політичної волі керівників громади. Забезпечення фінансової складової завжди буде можливим у разі наявності мотивованого, творчого підходу фахівців і дружнього ставлення до мешканців громади в подоланні домашнього насильства і за ознакою статі.

**Пріоритетні вектори соціально-педагогічної моделі профілактики
домашнього насильства над жінками**

Пріоритетні вектори	Зони розвитку
<ul style="list-style-type: none"> – адекватне ставлення керівництва ОТГ до проблеми; – збережена інфраструктура служб під час об'єднання; – достатня забезпеченість кадрами служб; – наявність фахівців із соціальної роботи, які працюють у селі; – налагоджена міжвідомча взаємодія з усіма наявними в ОТГ суб'єктами, що здійснюють заходи із запобігання та протидії насильству; – кабінет медико-анонімної допомоги жінкам, постраждалим від насильства; – наявний досвід співпраці ОТГ з міжнародними організаціями; – ОТГ є учасником проєкту Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) «Впровадження моделі надання інтегрованих соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах»; – наявна місцева програма «Родина», яка фінансується з місцевого бюджету. 	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення професійної компетентності фахівців щодо роботи з випадками насильства; – створення координаційної ради з питань гендерної рівності та протидії насильству; – створення мобільної бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим від насильства при ЦСССДМ; – організація корекційної роботи для осіб, які вчинили насильство, у громаді; – розроблення цільової програми із запобігання та протидії домашньому насильству і за однакою статі, у якій врахувати витрати на діяльність з розвитку системи послуг постраждалим від насильства (мобільна бригада соціально-психологічної допомоги), а також забезпечення корекційної роботи з особами, які вчинили насильство, та забезпечення її фінансування; – залучення місцевих ініціативних груп, громадських організацій до розвитку послуг для постраждалих від насильства через проєктну діяльність.

Джерело: розроблено автором

По-перше, система профілактичних заходів (зокрема й корекція агресивної й жорстокої поведінки кривдника) забезпечує зниження рівня насильства та захист інтересів особи, а через це й інтересів громади в такий спосіб:

- запобігає проявам жорстокості, усуваючи їхні ймовірні причини та обставини, що можуть спонукати агресорів чинити протиправні дії (проактивний підхід);

- передбачає активну участь громади в підтриманні осіб, що потерпають від насильства;
- створює умови для того, щоб члени громади взяли на себе відповідальність за власні вчинки.

По-друге, модель протидії насильницькій поведінці в родині враховує особливості психічного й фізичного стану людини.

По-третє, пропонована модель ґрунтується на засадах поваги до суспільних цінностей та орієнтована на формування в дітей і дорослих (зокрема і кривдників) шанобливого ставлення до загальнолюдських моральних цінностей, поваги до особистості, гендерних, етнічних, культурних та інших відмінностей.

Головна особливість моделі – у здатності реалізувати потребу громади об'єднати свої ресурси для профілактики насильства, залучати представників правоохоронної системи, органів місцевої влади, соціальних служб і неурядових організацій до вивчення життєдіяльності сім'ї та надання їй підтримки за необхідності. Усі вони складають мультидисциплінарну команду, яка відіграє важливу роль у наданні допомоги в кожному конкретному випадку та забезпечує реальну взаємодію суб'єктів під час надання клієнтові комплексу соціальних послуг. Ця взаємодія є суттєвою з метою ефективного впровадження програм психологічної корекції; вона стає основою для організації процесу всебічної реінтеграції кривдника (наприклад, через подолання залежностей, соціальної роботи з його найближчим оточенням тощо). Соціальні дії, що спрямовуються безпосередньо на агресорів, мають на меті проведення відповідних запобіжних або каральних заходів, реалізацію програм психологічної корекції, переорієнтацію поведінки агресора на виявлення поваги до особистості інших членів сім'ї, людської гідності як такої та загальнолюдських цінностей. Обов'язковою умовою ефективної корекції поведінки агресора є робота з постраждалими, їхня реабілітація й інтеграція в громаду. Для цього залучаються ресурси ОТГ та створюється середовище підтримання й супроводу за участі фахівців центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби в справах дітей, кризового центру, громадських організацій та ін.

Корекційно-реабілітаційна функція з особами, які вчинили насильство в сім'ї, полягає в проведенні роботи, спрямованої на зміну й удосконалення особистісних, фізичних якостей цієї особи, особливостей її життєдіяльності та створення умов для розвитку потенційних можливостей. Аналіз практики соціальної роботи свідчить про найбільш ефективний рівень реалізації корекційної функції – програмний, який забезпечує задоволення потреб отримувача послуг за спеціальною моделлю, що передбачає: ідентифікацію особи, яка вчинила насильство в сім'ї та взяття на облік, діагностику, планування й контрахтування, корекцію, контроль і спостереження в післякризовий період.

Діяльність соціального працівника на етапі ідентифікації передбачає збір первинної інформації та включає основні формальні відомості (ім'я, адресу, стать, вік) і контактну інформацію (телефон і реальне місце проживання). Ці дані можуть бути отримані як у результаті прямого інтерв'ю, так і на підставі спостережень чи звернення у відповідні служби. Оскільки навіть для ідентифікації потрібен певний ступінь довіри між особою, яка вчинила насильство в сім'ї, та спеціалістом, інформація може доповнюватися за результатами наступних зустрічей.

Діагностика передбачає розуміння, яка саме допомога насамперед необхідна жертві, та усвідомлення не покладатися на те, що один набір прийомів можна застосувати до кожного «типового» випадку. Якщо соціальний працівник зробить висновок, що його компетенції для розв'язання проблеми особи, яка вчинила насильство в сім'ї, буде недостатньо, він повинен залучити додаткових спеціалістів. Для вирішення цього завдання та підвищення ефективності діяльності соціального працівника розроблена тактика ведення інтерв'ю-розслідування, під час якого створюється спокійна й розслаблювальна атмосфера. Дуже важливим аспектом є оцінка ситуації, соціальних обставин, у яких опинилася особа, що вчинила насильство, з метою з'ясування повного спектра проблемних питань сім'ї. Важливо, щоб спеціаліст, який упроваджує програму, мав змогу хоча б у телефонному режимі поспілкуватися із членами родини особи, яка вчинила насильство, та скласти власну думку, професійно оцінити психологічний клімат і психологічні якості інших членів сім'ї, причини напруги непсихологічного

характеру (відсутність роботи, низький матеріальний рівень, проживання в скрутних житлових умовах, наявність тяжкої фізичної хвороби, інвалідності в когонебудь із членів родини та ін.).

На відміну від ідентифікації, психосоціальну оцінку (діагностування) проводять у формі напівструктурованого інтерв'ю, для якого пропонують приблизні питання чи теми для обговорення без стандартних варіантів відповідей. Психосоціальну оцінку слід проводити в діалоговій формі. Вона може передбачати збір делікатної інформації, тому особа, яка вчинила насильство в сім'ї, повинна бути повністю впевнена щодо конфіденційності наданої інформації. Не варто (у деяких випадках) заповнювати форму в присутності особи, що вчинила насильство в сім'ї, оскільки це може викликати підозру або недовіру. Найліпше зафіксувати отриману інформацію відразу після розмови. Коли вже встановлено довіру з особою, яка вчинила насильство в сім'ї, у його присутності можна заповнювати різні форми. Серед іншої інформації в психосоціальній оцінці може бути інформація про рівень освіти, ризиковані форми поведінки, стан здоров'я, ціннісні орієнтири, ставлення до роботи/навчання, найгостріші проблеми на час проведення оцінки, найактуальніший запит особи, яка вчинила насильство (у наданні якої саме допомоги зацікавлений/а найбільше), інша важлива інформація, наприклад, психологічні особливості особи, яка вчинила насильство в родині.

Планування й контракування розраховане на обов'язкове підписання угоди. У разі відмови від підписання угоди (або за умов невиконання її положень без поважних причин) особа, направлена органами внутрішніх справ, вважається такою, що не пройшла корекційну програму, інформація щодо цього передається до відповідних органів і служб. Якщо особа звернулася щодо проходження Програми добровільно, їй пропонується не лише проведення психологічної корекції, а й здійснення соціального супроводу центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Умови й обсяг надання допомоги, права та обов'язки надавача й отримувача викладаються в договорі, який підписується обома сторонами.

Етап корекції передбачає втручання в ситуацію, і для впливу на неї можуть використовуватися різні методи й організаційні форми. Психологічна корекція передбачає оптимізацію окремих психологічних функцій, які забезпечують поведінку, та спрямована на стабілізацію емоційного стану людини; підвищення самооцінки й упевненості в собі; відновлення та розвиток комунікативних навичок; вироблення адекватних форм поведінки. Завдяки проведеній психологічній корекції в особи формується конструктивна мотивація (позитивні цінності, орієнтація на виконання соціальних вимог, самозбереження); інтеграція індивідуального досвіду; самовдосконалення саморегуляції; підвищення стресостійкості й розширення ресурсів особистості; формування життєво важливих вмінь; усунення або зменшення проявів дезадаптованої поведінки; підвищення рівня соціальної адаптації; розвиток властивостей розслаблятися.

Головними *принципами корекції*, незалежно від форми та умов проведення, є об'єктивність, поведінкова оцінка (проведення функціонального аналізу поведінки особи, яка вчинила насильство в сім'ї), системність і співробітництво.

Поведінкова оцінка проводиться на початку корекційної роботи, а також згодом для оцінки ефективності роботи або зміни тактики поведінки. Вона може проводитися за критеріями: стимули та ситуації (що передувало поведінці); поведінкові реакції особистості (як реагувала особистість); результати й наслідки цих реакцій (що було зразу за поведінкою). Рекомендовано фіксувати прояви агресивної поведінки кожного разу з позначкою про форму, силу й тривалість. Також робляться примітки про кожну конкретну ситуацію та стимули (час, навколишнє середовище, фраза, яка викликала агресію).

Під час здійснення поведінкової оцінки використовують пряме спостереження, медичну інформацію, результати анкетування й тестування, експертні оцінки. Проведена робота допомагає визначити, у чому суть проблеми. У результаті здійснення поведінкового аналізу формуються цілі допомоги, а також засоби контролю її ефективності. Оскільки в осіб, які вчинили насильство в сім'ї, буває кілька проблемних питань, необхідно виявити ступінь небезпеки кожного і, ґрунтуючись на цьому, планувати послідовність проведення роботи. Успішність

упровадження корекційної роботи залежить від системності й послідовності занять, що сприяє прискоренню процесу саморозуміння, зняття емоційної напруги.

На заключному етапі треба здійснити контроль, оцінку завершення роботи; оцінку впливу наданих послуг, закриття контракту, тобто допомогти людині прийняти рішення про доцільність використання постійної системи підтримки. Необхідно підбити підсумки, дати оцінку досягнутим результатам.

За результатами впровадження Програми можливе проведення вихідного анкетування, у якому особи, які вчинили насильство в родині, зможуть не лише оцінити вплив реалізації Програми на їхнє життя, але й зазначити низку коментарів, побажань, пропозицій і зауважень. Зі свого боку тренери, які впроваджували Програму, зможуть оцінити реакцію групи, засвоєння знань, умінь та навичок на виході.

Для завершення роботи за Договором слід провести окрему зустріч, про що учасника Програми інформують заздалегідь. На початку зустрічі йдеться про її мету («завершення роботи», «прощання»). Ретроспективно розглядають усі етапи впровадження Програми – від перших зустрічей і до останньої. Важливо підбити підсумки, надаючи перевагу висловам особи, яка вчинила насильство в сім'ї, запропонувати їй порівняти свою поведінку до початку впровадження Програми і наприкінці, висловити думки щодо проведеної роботи, проаналізувати власні успіхи й невдачі. Найважливішим моментом завершення роботи є з'ясування того, яким особа, що вчинила насильство в родині, бачить своє майбутнє.

Наприкінці варто обговорити, за яких обставин особа, яка вчинила насильство в сім'ї, може знову почати отримувати комплексну допомогу.

Спостереження в післякризовий період як окрема фаза іноді застосовується найчастіше в ситуаціях, коли існує теоретична ймовірність рецидиву. Посткорекційний супровід особи, яка вчинила насильство в сім'ї, здійснюється органами внутрішніх справ, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (у межах соціального супроводу сім'ї), а також за необхідності фахівцем, який упроваджував Програму. Важливою є також активізація громади для запобігання насильству в сім'ї.

Таким чином, теоретично обґрунтована соціально-педагогічна модель є одним із способів профілактики домашнього насильства над жінками.

Висновки до другого розділу

На основі проведеного дослідження з'ясовано, що домашнє насильство – це загальна проблема, а також одна з найбільш розповсюджених у світі форм порушення прав людини. Сімейні злочини вважаються серйозною проблемою в кожній країні, де вивчається це питання.

У країнах, де ведеться систематичний статистичний облік, зафіксована кількість жінок, які страждають від побиття їхніми чоловіками або партнерами, сягає від 40 % до 80 %. Такого насильства зазнають жінки всіх вікових і соціально-економічних груп. Більшість людей і не підозрює, що знущання має безліч облич. Воно не тільки носить фізичний характер, але й може бути моральним, психологічним, економічним і сексуальним.

Установлено, що на захисті сім'ї від насильства стоїть України «Про попередження насильства в сім'ї». Згідно з юридичним визначенням цього офіційного правового документа, насильство в сім'ї – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного й економічного спрямування одного члена сім'ї стосовно іншого, якщо вони порушують конституційні права і свободи члена родини як людини й громадянина та вчиняють йому моральну шкоду, фізичному чи психічному здоров'ю.

Виявлено, що насильство в сім'ї, що загрожує життю та здоров'ю особи, може виражатися й у вчиненні злочинів, пов'язаних із залученням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів, що тягне за собою відповідальність за ст. 314 та 315 ККУ. 1 жовтня 2008 р. до Кримінального кодексу було внесено зміни щодо посилення відповідальності за злочини проти сім'ї та дітей, а саме у ст. 323 ККУ України «Спонування неповнолітніх до застосування допінгу» як кваліфікуючу обставину було передбачено вчинення таких дій батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником або особою, на

яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього, його тренером і деякими іншими особами.

Злочини проти особистої волі як прояв фізичного насильства в сім'ї можуть траплятися у вигляді незаконного позбавлення волі одного члена сім'ї іншим (ст. 146 ККУ), а також у торгівлі людьми або іншій незаконній угоді щодо передачі людини (ст. 149 ККУ).

Окрім вимоги криміналізації всіх видів домашнього насильства, міжнародні стандарти вказують на необхідність установа ефективних і значущих санкцій для правопорушників. Так, Конвенція Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством установає, що всі означені акти мають каратися ефективними, пропорційними санкціями з урахуванням серйозності порушень. Окрім позбавлення волі, до правопорушників можуть бути застосовані такі заходи, як контроль або нагляд та позбавлення батьківських прав, якщо інтереси дитини, що можуть включати в себе безпеку жертви, не можуть бути гарантовані жодним іншим чином (ст. 45). Водночас Конвенцією накладено заборону на обов'язкові альтернативні процедури врегулювання спорів, зокрема й посередництво та примирення, стосовно всіх форм насильства щодо жінок і домашнього насильства. Крім того, за встановлення вимоги щодо сплати штрафу належним чином має бути врахована спроможність кривдника брати на себе фінансові зобов'язання стосовно жертви (ст. 48).

Визначено, що існування лише спеціальної адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї не відповідає міжнародним стандартам у сфері подолання домашнього насильства. При цьому необхідно обережно ставитися до питання криміналізації насильства в сім'ї та формулювати означену відповідальність таким чином, щоб це не призвело до маніпулювання владою з боку правоохоронних органів та не створило умов для подальшого порушення прав людини з боку органів влади.

Розроблена соціально-педагогічна модель профілактики домашнього насильства над жінками як комплексна модель роботи з агресорами. Створення моделі зумовлене передусім потребою в новій, більш ефективній системі

реагування на насильство в сім'ї. Нове розуміння підходів ґрунтується на рекомендаціях Європейського Союзу, документах ООН, передовому міжнародному досвіді з протидії насильству в родині.

З'ясовано, що для забезпечення міжвідомчої співпраці щодо реалізації державної політики у сфері запобігання й протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі на місцевому рівні, узгодженості заходів у цій сфері, підвищення їхньої ефективності, координації проведення інформаційно-просвітницьких заходів, розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування районними, районними в містах держадміністраціями, виконавчими органами рад об'єднаних територіальних громад, міських, районних у містах (у разі їхнього утворення) рад *утворюються дорадчі органи* – місцеві координаційні ради. До їхнього складу входять уповноважені представники місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, прокуратури й суду, громадських об'єднань, релігійних організацій, міжнародних та іноземних неурядових організацій (за згодою). Ініціювати засідання координаційної ради та вносити питання на розгляд можуть як координатори, уповноважені особи, так і вищезазначені суб'єкти взаємодії й постраждалі особи/їхні законні представники. Як засвідчує практика, під час засідань координаційних рад розглядаються питання, що стосуються заяв постраждалих осіб, проєктів Програм забезпечення реалізації Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та планів заходів до них, результати виконання схвалених планів заходів, забезпечення впровадження «Програми для кривдників» та інші питання.

Основні ідеї розділу висвітлені в наукових працях автора:

1. Рутьян Л.Г. Особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми-жертвами насилля. *Дитина у тривожному середовищі: розвивальні та відновлювальні практики*: збірник тез III Всеукраїнського форуму за міжнародної участі (Київ, 31 травня – 1 червня 2019). Київ, 2019. С. 63–66.

2. Рутьян Л.Г. Соціально-педагогічні умови впровадження неформальної освіти в освітнє середовище закладів вищої освіти. *Молодь і ринок*. №10 (177). 2019. С. 162–166.
3. Рутьян Л.Г. Деякі аспекти формування культури професійної діяльності сучасного фахівця. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 31 січня – 1 лютого 2020). Київ, 2020. Ч.1. С. 102–104.
4. Рутьян Л.Г. Соціально-педагогічні умови впровадження неформальної освіти в освітнє середовище закладів вищої освіти. *Неформальна та інформальна освіта як ресурс розвитку особистості* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22 травня 2020). Київ. 2020. С. 52–55.
5. Рутьян Л. Г. Формування правової компетентності постраждалих від домашнього насильства жінок засобами неформальної освіти. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8. №. 4. P. 481–493.
6. Чернуха Н.М., Рутьян Л.Г. Соціально-реабілітаційні практики в інклюзивному освітньому середовищі. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Київ 12 – 13 березня 2021). Київ, 2021. С. 203–206.

РОЗДІЛ ІІІ. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НАД ЖІНКАМИ В СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ

У третьому розділі дисертації здійснено аналіз запровадження в практику соціальної роботи соціальної моделі профілактики домашнього насильства над жінками.

Розроблено та запропоновано рекомендації й пропозиції щодо посилення ефективності профілактичної роботи з постраждалими від домашнього насильства жінками.

3.1 Запровадження в практику соціальної роботи соціальної моделі профілактики домашнього насильства над жінками

Упродовж 2018-2021 рр. було впроваджено розроблену соціально-педагогічну модель профілактики домашнього насильства над жінками.

Перша частина експериментальної роботи передбачала вирішення таких завдань:

- 1) виявити ставлення представників суспільства до проявів домашнього насильства над жінками;
- 2) з'ясувати обізнаність жінок щодо сутнісної характеристики досліджуваного феномена;
- 3) визначити наявність мотивації стосовно боротьби з домашнім насильством;
- 4) діагностувати реальний стан сформованості фахових знань і умінь, способів профілактики домашнього насильства над жінками.

Для досягнення означених завдань було проведено анкетування жінок у Київському міському центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (47 осіб); Білогородській ОТГ Святомихайлівського старостинського округу Києво-Святошинського району Київської області (29 осіб); Центрі для сім'ї, дітей та молоді м. Слов'янська (42 особи); Центрі для сім'ї дітей та молоді Білокуракинського району

Луганської області (23 особи). На різних етапах емпіричного дослідження було діагностовано 141 особу.

На першому етапі жінкам було запропоновано пройти тестування. Наголошувалося на тому, що наявність мотиваційної цілеспрямованості створювала стійку мотивацію до формування свідомого ставлення до домашнього насильства над жінками, а сформованість основних компонентів системи профілактики домашнього насильства над жінками (організаційного, процесуального, реабілітаційного) є свідченням інформативності щодо специфіки фахової діяльності соціального працівника. Запропоновані тести допомогли жінкам краще пізнати себе, зрозуміти, наскільки вони вмотивовані, обізнані, спроможні грамотно й успішно взаємодіяти з іншими, досягати взаєморозуміння та цілей для профілактики домашнього насильства над жінками. Відзначимо, що під час анкетування гарантувалася повна конфіденційність респондентам, що дало змогу жінкам відповісти на запропоновані запитання порівняно чесно.

Діагностику стану домашнього насильства над жінками було здійснено на основі виокремлених *компонентів*: організаційного, процесуального, реабілітаційного; *критеріїв*: управлінського, діяльнісного, профілактичного; відповідних *показників* кожного з критеріїв (див. таблицю 3.5).

Таблиця 3.5

Структура системи профілактики домашнього насильства над жінками

Компонент	Критерій	Показники
Організаційний	Управлінський	- виявлення акту насильства; - повідомлення до правоохоронних органів; - повідомлення до Управління праці й соціального захисту населення; - прийняття рішень про подальшу діяльність.
Процесуальний	Діяльнісний	- надання першочергової допомоги; - переадресація постраждалих на отримання кваліфікаційних послуг; - робота з кривдниками.
Реабілітаційний	Профілактичний	- формування правової компетентності; - формування рефлексії; - робота із психологом; - робота із соціальним працівником.

Джерело: розроблено автором

Для визначення рівня насильства над жінками відповідно до встановлених компонентів, критеріїв і показників використано діагностичні методики, адаптовані до теми дослідження: метод діагностики міжособистісних взаємин ДМВ (адаптований тест Лірі), що дозволяє виявити стиль міжособистісної поведінки й суб'єктивну самооцінку досліджуваного в зіставленні з ідеальним образом «Я»; тест руки Вагнера для діагностики агресивних тенденцій; інструкцію з оцінки ризику домашнього насильства (розроблену для суддів штату Мінесота); методику діагностики рівня рефлексивності О. Карпова (Карпов, 2002); тест Д. Леонтьєва «Диференціальний тип рефлексії»; тест-опитувальник для визначення самоставлення особистості (В. Столін, С. Пантилєєв); опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» (В. Моросанова); тест Будассі на самооцінку.

Перейдемо до більш детальної репрезентації результатів проведеного дослідження діагностики стану домашнього насильства над жінками за виділеними й обґрунтованими компонентами, критеріями й показниками.

Під час діагностики рівнів сформованості організаційного компонента моделі профілактики домашнього насильства над жінками за управлінським критерієм (див. таблицю 3.6) нами було враховано показники:

- виявлення акту насильства;
- повідомлення до правоохоронних органів;
- повідомлення до Управління праці й соціального захисту населення;
- прийняття рішень про подальшу діяльність.

Бали всієї вибірки опитуваних, що брали участь в експерименті, можемо ранжувати та віднести до однієї контрастної групи. Після закінчення тестування було отримано такі дані: 15% респондентів виявляли акт домашнього насильства над жінками, при цьому 8,9% повідомили до правоохоронних органів і лише 1,2% опитуваних повідомили до Управління праці і соціального захисту населення. Отримані статистичні дані є досить негативними через те, що 63,2% осіб утрималися від відповіді щодо заподіяного насильства у власних сім'ях. Це пояснюється сформованим симптомом «жертви», вищеописаним у роботі.

Таблиця 3.6

Діагностування організаційного компонента моделі профілактики
домашнього насильства над жінками

Джерело: розроблено автором

Організаційний компонент	Показники	Діагностичні методики	Рівні у відсотковому відношенні
	виявлення акту насильства	- анкета А. Касс для виявлення емоційного насильства у взаєминах; - «Шкала інтимного правосуддя» за Б. Джорі; - інструкція з оцінки ризику домашнього насильства.	15%
	повідомлення до правоохоронних органів		8,9%
	повідомлення до Управління праці і соціального захисту населення		1,2%
	прийняття рішень про подальшу діяльність		0,9%

Під час аналізу рівня сформованості процесуального компонента моделі профілактики домашнього насильства над жінками за діяльнісним критерієм нами було враховано такі показники: надання першочергової допомоги; переадресація постраждалих на отримання кваліфікаційних послуг; робота з кривдниками. Отримані в процесі аналізу процесуального компонента моделі профілактики домашнього насильства над жінками дані представлені в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Діагностування процесуального компоненту моделі профілактики
домашнього насильства над жінками

Джерело: розроблено автором

Процесуальний компонент	Показники	Діагностичні методики	Рівні у відсотковому співвідношенні
	надання першочергової допомоги	- тест руки Вагнера для діагностування агресивних тенденцій; - метод діагностування міжособистісних взаємин ДМВ (адаптований тест Лірі)	32,6%
	переадресація постраждалих на отримання кваліфікаційних послуг		9,8%
	робота з кривдниками		14,3%

Статистичні дані, отримані під час вивчення процесуального компонента моделі профілактики домашнього насильства над жінками, *репрезентували роботу* соціального працівника під час виконання ним професійних обов'язків. Надання

першочергової допомоги постраждалим склало 32,6 %, переадресація постраждалих на отримання кваліфікаційних послуг – 9,8 %. Низький відсоток наступного показника пояснюється відмовою постраждалих жінок від подальшої допомоги. На жаль, роботою з кривдниками займаються лише 14,3 % співробітників соціальних служб. Найчастіше це пояснюється відмовою жертв розповіді про кривдника.

Під час аналізу реабілітаційного компонента моделі профілактики домашнього насильства над жінками за профілактичним критерієм було враховано такі показники: формування правової компетентності; формування рефлексії; робота із психологом; робота із соціальним працівником.

Отримані в процесі аналізу реабілітаційного компонента моделі профілактики домашнього насильства над жінками дані представлені в таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

Діагностування реабілітаційного компоненту моделі профілактики домашнього насильства над жінками

Джерело: розроблено автором

Процесуальний компонент	Показники	Діагностичні методики	Рівні у відсотковому співвідношенні
	формування правової компетентності	- методика діагностики рівня рефлексивності О. Карпова (Карпов, 2002); - тест Д. Леонтєва «Диференціальний тип рефлексії»; - тест-опитувальник для визначення самоставлення особистості (В. Столін, С. Пантїлєєв); - опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» (В. Моросанова); - тест Будассі на самооцінку.	26,8%
	формування рефлексії		13,8%
	робота із психологом		18,6%
	робота із соціальним працівником		19,2%

Отримані в результаті аналізу реабілітаційного компонента моделі профілактики домашнього насильства над жінками статистичні дані дають підстави констатувати, що основним завданням процесуального компонента є ліквідування наслідків домашнього насильства. Робота з профілактики домашнього насильства над жінками в розрізі означеного компонента повинна спрямовуватися

на формування бажання до саморозвитку, прагнення змінити власну позицію або діяльність, розвиток комунікативних і аналітичних здібностей.

Для більшої ефективності соціально-педагогічної моделі профілактики домашнього насильства над жінками в процесі здійснення дослідження виокремлено організаційно-змістові умови профілактики домашнього насильства над жінками. До них належать: інформаційно-роз'яснювальна соціально-педагогічна робота з кривдниками; міжвідомча взаємодія в соціально-педагогічній роботі з постраждалими від домашнього насильства жінками; актуалізація правової компетентності постраждалих від домашнього насильства жінок через неформальну освіту. Деталізуємо сутність та окреслимо можливості реалізації кожної з них.

Перша організаційно-змістова умова – інформаційно-роз'яснювальна соціально-педагогічна робота з кривдниками. Вона передбачає застосування комплексу заходів, спрямованих на зміну насильницької поведінки кривдника та формування в нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки, відповідального ставлення до своїх вчинків та їхніх наслідків, зокрема до виховання дітей, на ліквідацію дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків. Участь у заходах або програмі ефективної корекції поведінки агресора можлива як за рішенням суду, так і за власним бажанням. Корекція поведінки кривдника допомагає не лише налагодити гармонійне життя в родині, а й поліпшує майбутнє життя свідків домашнього насильства (дітей, сусідів, знайомих). Примусове проходження програми корекції поведінки постійно контролюється працівниками уповноважених підрозділів Національної поліції.

Організаційно-змістова умова (інформаційно-роз'яснювальна соціально-педагогічна робота з кривдниками) передбачала не лише програму корекції поведінки кривдника, а й деякі інші способи роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, а саме: терміновий заборонний припис, обмежувальний припис, профілактичну роботу та взяття кривдника на облік.

Терміновий заборонний припис зобов'язує кривдника негайно залишити житло постраждалої особи. Забороняє заходити та перебувати там, а також

контактувати із жертвою насильства. Рішення про терміновий заборонний припис вносить Нацполіція за заявою постраждалої особи або з ініціативи своїх працівників за оцінкою ризиків дій кривдника на термін до 10 діб.

Обмежувальний припис забороняє кривдникові перебувати в місці проживання постраждалої особи, наближатися на визначену відстань до місця її перебування. Крім того, забороняє розшукувати й переслідувати постраждалу особу. Не дозволяє в будь-який спосіб спілкуватися з нею та її дитиною особисто або через третіх осіб. Термін дії припису — від 1 до 6 місяців (за потреби його можуть продовжити ще на 6 місяців).

Профілактичною роботою та взяттям кривдника на облік займається спеціально уповноважений підрозділ поліції, який ставить кривдника на облік та проводить із ним профілактичну роботу. Після того, як завершився термін профілактичного обліку, Нацполіція може зняти кривдника з обліку.

Друга організаційно-змістова умова – міжвідомча взаємодія в соціально-педагогічній роботі з постраждалими від домашнього насильства жінками – передбачає роботу із жертвами насильства в спеціалізованих закладах. Одним з таких закладів є створені притулки для постраждалих від домашнього насильства жінок. Тимчасовий прихисток жертвам домашнього насильства можуть надавати соціальні служби і спеціалізовані громадські організації. Деякі з них навіть сприяють отриманню професії та працевлаштуванню. Інформація про притулки в регіоні можна дізнатися за номерами «гарячих ліній».

У притулку для осіб, які постраждали від домашнього насильства за ознакою статі, можна отримати комплекс соціально-педагогічних і психологічних послуг, направлений на стабілізацію психоемоційного стану та соціальну реабілітацію. Вищезазначені послуги можуть отримати повнолітні постраждалі особи; особи, яка не досягли повноліття, але перебувають (перебували) у зареєстрованому шлюбі; дитина за умови її прийняття до притулку разом з матір'ю або особою, яка її замінює.

Комплекс соціально-педагогічних і психологічних послуг передбачає медичну допомогу (якщо за фактом насильства викликали поліцію, працівники

можуть самостійно викликати карету швидкої. В інших випадках потрібно звернутися до закладів охорони здоров'я. Медичну допомогу також можуть надавати центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді); психологічну допомогу (постраждала особа може отримати безкоштовну консультацію психолога на «гарячій лінії» або пройти безоплатний курс реабілітації в громадських організаціях і центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді); правову допомогу (консультації професійного юриста щодо процедури розлучення, оформлення аліментів, повернення майна та іншого можна отримати у спеціальних центрах безоплатної правової допомоги. Інформація про такі центри – за номером «гарячої лінії»).

Упровадження означеної організаційно-змістової умови передбачало подолання прямих наслідків акту насильства. Вплив домашнього насильства на фізичне та психічне здоров'я жертви є руйнівним і здатним спричинити людські жертви. Воно також спроможне призвести до економічної залежності постраждалих осіб, яка може впливати на здатність залишити партнера, що вчиняє насильство, або на вихід, перебування чи прогрес на ринку праці. Наприклад, продуктивність працівників може зменшуватися через фізичний та емоційний вплив домашнього насильства. До того ж, якщо постраждалі особи беруть відпустку, щоб отримати медичну допомогу або відвідати судові засідання, їхня здатність до роботи може бути поставлена під сумнів.

Зазначимо, що домашнє насильство посилює гендерну нерівність щодо участі на ринку праці та може сприяти розширенню розриву між рівнем заробітку чоловіків і жінок.

Реалізація вищезазначеної організаційно-змістової умови можлива за міжвідомчої взаємодії, яка стосується належної уваги з боку державних органів, необхідності забезпечення безпеки жертв, покращення для них доступу до правосуддя та відповідальності кривдників. Сторони розуміють недоліки наявної законодавчої бази та знають про необхідність забезпечення навчання фахівців, які займаються випадками насильства.

Для виконання вищеописаної організаційно-змістової умови також важливо опиратися на базові принципи, як-от: необхідно запровадити чіткий підхід, спрямований на жертв і заснований на гендерному розумінні; варто скоординувати систему дій та враховувати різні сфери, такі як запобігання та захист постраждалих від домашнього насильства жінок і їхніх дітей, а також відповідальність кривдника.

З метою врегулювання означеного питання на рівні держави необхідно провести законодавчу реформу у сфері боротьби з насильством стосовно жінок і домашніми злочинами. Такого роду реформа має враховувати територіальний розділ держави та має проводитися вкрай обережно з огляду на економію ресурсів соціальних служб та наявних практик і моделей співробітництва.

Усі міжвідомчі організації, які залучені до боротьби з домашнім насильством, повинні усвідомлювати роль кожного з багатьох задіяних органів. Зазначимо, що в процесі дослідження завдань кожної інституції дійшли висновку про можливість об'єднання деяких органів (де це доречно) зі збереженням наявних напрацювань і професійного досвіду. Наприклад, вважаємо доцільним залучення фахівців зі сфери охорони здоров'я до галузі профілактики домашнього насильства.

Для ефективної міжвідомчої взаємодії необхідно затвердити протоколи такого співробітництва з метою налагодження системи співпраці на регіональному й місцевому рівнях. Це дозволить, окрім інших позитивних результатів, забезпечити невідкладний захист у випадках загрози життю, фізичній або психологічній недоторканості, а також за інших серйозних порушень прав людини; міжвідомчі конференції на основі певних прецедентів мають створити додаткові інструменти для більш інтенсивної підтримки жертв в особливих ситуаціях, пов'язаних з високим рівнем ризику; для надання підтримки постраждалим від домашнього насильства жінкам та їхнім дітям необхідно створити систему направлень і тісного співробітництва зі спеціалізованими центрами.

Тож реалізація другої організаційно-змістової умови стосується процесу й результатів об'єднання різних установ, які працюють над проблемою домашнього насильства щодо жінок та їхніх дітей, задля підвищення загальної ефективності завдяки такій спільній роботі. Сенсом цієї умови є наявність однакових прав, хоча

вони, звичайно, різняться за розміром, повноваженнями, статусом, структурою, ресурсами й обов'язками. Відтак слід наголосити на важливості розуміння відмінностей кожної установи для урівноваження прав та врахування впливу цих розбіжностей на їхню спільну роботу.

Міжвідомча взаємодія, відповідно до розробленої моделі, у боротьбі з домашнім насильством буде реалізовуватися на всіх можливих рівнях. Наприклад, на місцевому рівні повинна відбуватися координація інформаційно-просвітницьких заходів засобами неформальної освіти. Актуалізується розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування місцевими координаційними радами, до складу яких повинні входити представники різних сфер суспільства, а саме: представники органів місцевого самоврядування, прокуратури, суду, громадських об'єднань, релігійних організацій, міжнародних та іноземних неурядових організацій тощо.

Результатом міжвідомчої взаємодії стане формування дієвої, ефективної системи невідкладної допомоги й захисту жертв домашнього насильства. Саме міжвідомча взаємодія надасть змогу створити ефективну систему профілактики домашнього насильства, що зведе нанівець негативний вплив і наслідки сімейних злочинів. Міжвідомча взаємодія в процесі ліквідування домашнього насильства визначає необхідні потреби жертв та розробляє, упроваджує виконання індивідуальних програм реабілітації жертв.

Для реалізації третьої організаційно-змістової умови – актуалізація правової компетентності в постраждалих від домашнього насильства жінок через неформальну освіту – необхідно обґрунтувати потребу сформованості правової компетентності в жертв сімейних злочинів.

Термін «правова компетентність» ототожнюють із рівнем правосвідомості особи та її правової активності; комплексом знань, ідей, ціннісних уявлень, обґрунтованою законом поведінкою людини; здатністю ефективно здійснювати професійну діяльність за фінансово-економічної самостійності

Науковець І. Огороднійчук дає таке тлумачення означеному поняттю: «...правова компетентність – це система правових знань, переконань, навичок,

досвіду, механізму дії права й правових технологій, які дозволяють особистості орієнтуватись у правовому полі, юридично грамотно знаходити в ньому вирішення завдань, що виникають, а також впливати на наявну в суспільстві юридично-правову й законодавчу системи, стимулювати дію механізму соціального захисту особистості, що потребує наявності професійних якостей, високого рівня спеціалізації в певній галузі виробничої діяльності, правової культури і грамотності, високого рівня громадянської зрілості, широкої ерудиції й навичок використання сучасних технологій» [112, с. 217].

У дослідженні під правовою компетентністю жертв насильства будемо розглядати певну систему правових знань чинного законодавства; усвідомлення сутності права й механізмів його дії; доречного використання набутих правових знань у особистому й сімейному житті, досягнення ефективного результату нормативно-правовим способом.

Жертви домашнього насильства не замислюються над можливостями неформальної освіти через наявний страх стати причиною нового спалаху агресії. Наголосимо на тому, що неформальна освіта – це освіта, яка не регламентована місцем, терміном і формою навчання та не передбачає отримання документів про освіту державного зразка.

Формування правової компетентності в жертв домашнього насильства відбувається шляхом індивідуальних занять, що допомагає сформувати систему поглядів, переконань, настанов особистості в галузі права, її внутрішні позиції, які будуть передбачати правову поведінку в майбутньому житті. Сертифікатні програми, тренінги, короткотермінові курси, літні школи тощо під керівництвом тренерів, репетиторів та інших фахівців матимуть практичну довгострокову ціль – оволодіння особистістю сукупністю знань і норм чинного законодавства та вмінь доцільно їх використовувати для свого захисту.

Вважаємо за необхідне виокремити структуру правової компетентності постраждалих від домашнього насильства жінок під час здобуття ними неформальної освіти, яка, на нашу думку, включатиме мотиваційно-ціннісний, змістовий та діяльнісний компоненти (див. рис. 3.13).

Рис. 3.13. Структура правової компетентності постраждалих від домашнього насильства жінок

Джерело: розроблено автором

Необхідно розглянути більш детально кожен з компонентів. Перший виокремлений нами компонент – мотиваційно-ціннісний. Мотивація для формування правової компетентності в жертв домашнього насильства наявна завжди, але цей процес потребує допомоги в позбавленні наявного страху. Мотиваційно-ціннісний компонент правової компетентності передбачає формування настанови на дотримання законності в діяльності й громадському житті; переконання в необхідності правомірної поведінки й дотримання законності; почуття відповідальності за дотримання правових норм; нетерпимість до правопорушень; здатність орієнтуватись у законодавчих документах.

Змістовий компонент структури правової компетентності жертв насильства передбачає розуміння й володіння основними юридичними поняттями й термінологією; розвинене правове мислення; знання ознак і видів протизаконних дій, які порушують права людини; знання законодавчих норм, вимог тощо.

Третім компонентом структури правової компетентності було виокремлено діяльнісний. Він спрямований на формування комунікативних здібностей, уміння доступно, правильно й логічно висловлювати думки, сперечатися, дискутувати; уміння налагоджувати доброзичливі взаємини з

оточенням, наявність умінь, навичок використання правових знань у повсякденному житті.

Ураховуючи вищесказане, констатуємо, що правова компетентність жертв домашнього насильства акумулює процес формування здатності ефективно використовувати в житті законодавчі та інші нормативно-правові акти, що регламентують їхній захист, безпеку й свободу.

На рівні неформальної освіти формування правової компетентності в жертв домашнього насильства відбувається в процесі психологічної допомоги, у результаті процесу реабілітації, отримання консультацій та роз'яснень щодо виконання положень нормативно-правових актів тощо.

Неформальна освіта може задовольнити особистісні потреби жертв домашнього насильства завдяки озброєнню їх конкретними знаннями для своєчасного застосування в щоденній діяльності.

Відтак імплементація неформальної освіти в життя людей покликана оптимально поєднати інтегровані знання, уміння й навички, засвоєні й набуті самостійно й цілеспрямовано, та реалізувати формування правової компетентності в жертв домашнього насильства. Цей процес відбуватиметься через практичне застосування отриманих у повсякденному житті знань, умінь і навичок. Саме тому перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у визначенні умов, що забезпечать ефективність формування правової компетентності жертв домашнього насильства, та розробленні моделі профілактики домашнього насильства, які допоможуть досягти актуальних суспільних результатів.

Упроваджені в діяльність фахівців соціальної сфери організаційно-зистові умови дозволили отримати статистичні дані в розрізі компонентів профілактики домашнього насильства над жінками: організаційного, процесуального, реабілітаційного, які подані в таблиці 3.9

Таблиця 3.9

Результати впроваджених організаційно-змістових умов профілактики домашнього насильства над жінками

КОМПОНЕНТИ	КГ	ЕГ	Приріст
Організаційний	6,5%	19,5 %	+ 13%
Процесуальний	18,9%	29,3%	+ 10,4%
Реабілітаційний	19,6%	43,2%	+ 23,6%
<i>Ухилилися від відповідей</i>	55%	8%	- 47%

Джерело: розроблено автором

Статистична обробка результатів *формувального етапу експерименту* підтвердила, що позитивна динаміка змін намітилася за всіма компонентами моделі профілактики домашнього насильства над жінками експериментальної групи порівняно з тими, що увійшли до контрольної групи, де процес соціальної роботи відбувався без упровадження експериментальних організаційно-змістових умов.

Так, зросла динаміка організаційного компонента, оскільки засвідчено приріст чисельності жінок експериментальної групи, які змогли подолати страх (+13 %) порівняно з контрольною; пересилили себе та подолали страх перед зверненням у різні інституції відповідно до процесуального компонента з приростом +10,4 %; приріст за реабілітаційним компонентом становив +23,6 %, тобто чисельність тих, що змогли пройти належний реабілітаційний шлях, підвищилася. Натомість знизилася кількість жінок, які ухилялися від відповідей, -47 %. Динаміку ефективності запроваджених організаційно-змістових умов профілактики домашнього насильства над жінками можна прослідкувати на рис.

3.14

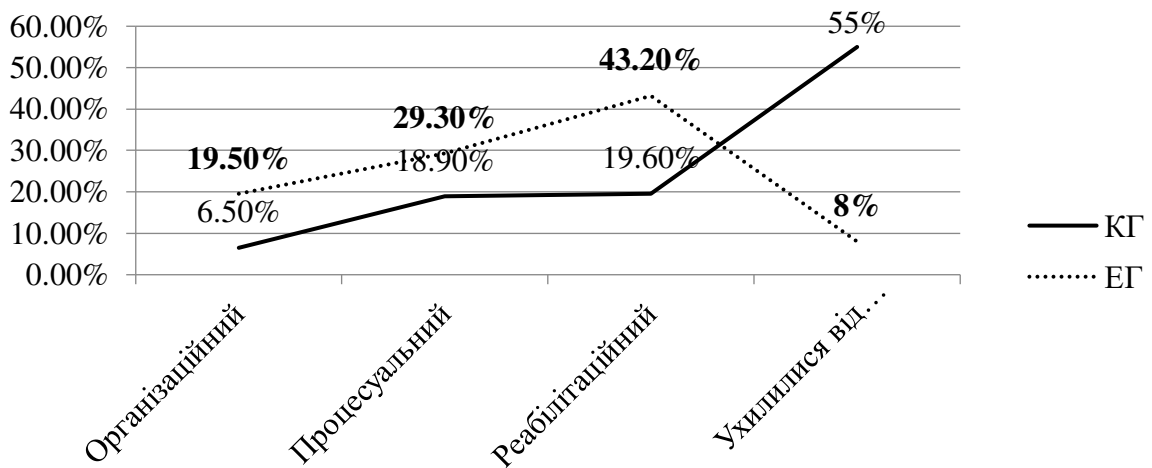

Рис. 3.14. Динаміка ефективності запроваджених організаційно-змістових умов профілактики домашнього насильства над жінками

Джерело: розроблено автором

Таким чином, у результаті впровадження організаційно-змістових умов та проведення розроблених заходів засвідчена позитивна динаміка в профілактиці домашнього насильства над жінками. У процесі здійснення контрольного зрізу після впровадження організаційно-змістових умов у професійну діяльність соціальних працівників спостерігається підвищення рівня самооцінки жінок, за допомогою використання можливостей неформальної освіти відбувається формування правової компетентності в жінок, які постраждали від домашнього насильства. Упроваджені організаційно-змістові умови позитивно вплинули на профілактику домашнього насильства над жінками, тобто вони є ефективними та можуть бути використані в діяльності різних інституцій щодо профілактики домашнього насильства над жінками.

3.2 Рекомендації та пропозиції щодо посилення ефективності профілактичної роботи з постраждалими від домашнього насильства жінками

Ураховуючи вищезначене, вважаємо за необхідне надати певні рекомендації та пропозиції щодо посилення ефективності профілактичної роботи з постраждалими від домашнього насильства жінками.

1. Перша рекомендація буде стосуватися того, як виділити постраждалу від домашнього насильства жінку в сучасному соціумі. Було виокремлено дві групи

основних ознак, за якими можна розпізнати, що жінка стала жертвою домашнього насильства, а саме: видимі і приховані.

Видимі ознаки було розділено на три основні групи: *психологічні* (мовчазливість, скованість, односкладові відповіді на запитання); *фізичні* (заплакане обличчя, набряклі очі й обличчя загалом, незвичайні опіки, сліди укусів, забиті місця, синці, подряпини на видимих частинах тіла); *економічні* (наочні ознаки існування в злиднях (недоїдання, старий одяг тощо)).

До прихованих ознак нами було віднесено: уповільнене мовлення; неадекватні відповіді на запитання; ігнорування задоволення життєво важливих потреб; невідповідність отриманих ушкоджень тій історії, що розповідає людина; безсоння; утрата соціальних контактів з родичами, друзями; неможливість пояснити свій фізичний стан; страх перед родичами та друзями; аутоагресивна поведінка (роздряпування, різання, розчісування до крові власної шкіри); неможливість розпоряджатися сімейним бюджетом і власними коштами; примушування до роботи або навчання чи заборона працювати або вчитися; недостатнє лікування (наприклад, невиконання вказівок лікаря), самолікування тощо.

2. Друга рекомендація пов'язана з манерою спілкування із жертвами домашнього насильства. Це найважливіше завдання – безпека жертви повинна бути на першому місці. З міркувань безпеки слід продумати дії на кожному рівні означеного механізму здоров'язберігання. Будь-яка відповідь жертві повинна містити оцінку поточної й майбутньої безпеки. Під час розроблення плану безпеки для кожної жертви необхідно визначити ступінь насильства й причини погіршення ситуації. Жертви не завжди готові або здатні піти від кривдника. Зазвичай більшість із них відповідає, що не бажає руйнувати шлюб, сім'ю чи втрачати домівку. Вони просто хочуть, щоб припинилося насильство. Жертви можуть повертатися знову і знову, поки в них не буде достатньо ресурсів, щоб звільнитися від насильства. Із цієї причини всі задіяні служби повинні бути готові до такого вибору та завершити оцінювання ризику й планування безпеки для жертви. У прийнятті рішень під час розроблення плану дій безпека жертви повинна бути

основою умовою. Гарантування дієвості механізму безпеки є головною складовою допомоги жертвам.

Варто зазначити, що, розмовляючи із постраждалою особою, важливо уважно її слухати та не перебивати. Ситуація насильства може викликати відчуття сорому й страху за своє життя. Упродовж тривалого часу кривдник морально тисне на постраждалу особу. Тому важливо дати зрозуміти, що вам можна довіритися та ви готові допомогти. І особливо – що ви повна протилежність кривднику. Найімовірніше, ви не знаєте всіх деталей ситуації. Найкраще залишити постраждалій особі контакти «гарячої лінії», громадських організацій, притулків у вашому регіоні чи спеціалістів, до яких вона може звернутися самостійно.

Необхідним є правильне пояснення жертві, що насильство не припиниться саме собою. Це потенційна загроза для життя й здоров'я людини та її дітей. А рішення про застосування насильства – свідомий вибір кривдника. Постраждала людина не несе відповідальності за нього. Тому важливо розуміти це й донести до жертви.

Під час спілкування з постраждалою від домашнього насильства жінкою слід розуміти те, що в жодному разі не варто ставити запитання: «Що ти зробила, щоб спровокувати кривдника?» чи «Може, запросимо його на розмову?» тощо. Це може тільки ускладнити емоційний стан людини та посилити її закритість.

Правила спілкування з постраждалими:

- Не сумнівайтесь у їхніх словах.
- Не звинувачуйте їх у тому, що сталося.
- Не тисніть.
- Не змушуйте говорити.
- Не нав'язуйте своїх рішень.
- Не наполягайте на вчиненні певних дій.
- Не будьте самовпевненим (ною).
- Не забувайте про мету, корисність і необхідність оцінювання на всіх його етапах.

- Уникайте конфлікту інтересів (дотримуйтеся принципів незалежності, неупередженості, довіри, чесності, щирості й відповідальності).
- Узаємодія з учасниками (узаємодіяти належним чином та з повагою з усіма учасниками в усіх процесах оцінювання, дотримуючись принципів конфіденційності й анонімності та відповідних обмежень, гідності й різноманітності, прав людини, гендерної рівності, уникнення завдання шкоди, з урахуванням особливо делікатних питань, пов'язаних з домашнім насильством).
- Процеси та результати оцінювання (забезпечити точність, повноту й надійність, інклюзивність і недискримінацію, прозорість, справедливе й збалансоване звітування, яке враховує різні точки зору).

3. Третя рекомендація регламентує норму щодо прийняття рішень з опорою на жертву. Будь-яке втручання слід розглядати через призму того, що забезпечить найбільшу безпеку відповідній жертві. Постійне прийняття рішень з максимальним урахуванням інтересів жертви може бути важчим, ніж здається. Часто вони можуть приймати рішення, які не відповідають баченню вирішення проблеми членів механізму. Жертви можуть вирішити не йти шляхом, який, як здається, максимально відповідає їхнім інтересам. З такими справами може бути важко працювати, і, як наслідок, у членів команди можуть виникнути сильні почуття розгубленості й безпорадності. Однак важливо розуміти, що жертва, яка пережила насильство, може бути нездатною чітко думати, бути наляканою й приголомшеною через запропоновані варіанти розв'язання проблеми; жертва також може приймати рішення, тому що краще розуміє небезпечність ситуації на відміну від сторонньої особи. На механізм щодо посилення ефективності профілактичної роботи з постраждалими від домашнього насильства жінками покладено завдання пропонувати варіанти допомоги, надавати підтримку та ставитися з розумінням до жертви, але не брати на себе відповідальності за неї приймати рішення, а тим більше нав'язувати свої рішення, бо вони нібито кращі для жертви. Утім, це особливо важливий і делікатний момент, і, якщо мова йде про переслідування правопорушника, слід дотримуватися положень національного й міжнародного законодавства, відповідно до норм якого поліція уповноважена порушити справу,

як тільки жертва заявить про випадок. Навіть якщо наступного дня вона забажає відкликати заяву, поліція не повинна зупиняти провадження у справі. Таким чином, беручи до уваги принцип поміщення жертви в центр під час розгляду ситуації, не треба допускати помилкового тлумачення можливої прийнятої провідної правової практики – принципу нетерпимості до насильства, який також повинен завжди дотримуватися.

Для психологічної безпеки жертви необхідними є недоторканність приватного життя та збереження конфіденційності. Жертви можуть не звертатися по допомогу через страх, що дізнаються всі сусіди, у громаді або місцеві релігійні общини (для прикладу представники церкви/мечеті тощо). Часто вони соромляться й однозначно бояться осуду інших. Найімовірніше, що ненадання жертвам гарантій збереження конфіденційності стає причиною того, що вони не звертаються по допомогу, яка їм так необхідна і на яку вони заслуговують. Якщо не забезпечити конфіденційність під час звернення по допомогу, існує ймовірність, що жертви вирішать лишитися в умовах насильства незалежно від наслідків. Важливо розробляти, дотримуватися та посилювати політики й процедури щодо конфіденційності на всіх рівнях надання послуг задля забезпечення їхньої доступності й безпеки жертви. Інколи це може передбачати перегляд або зміну місцевої або державної політики в питаннях використання персональних даних і процедур та законів, які захищають право жертв на недоторканість приватного життя. Принцип збереження конфіденційності стосується не лише членів механізму, а тому його повинні дотримуватися всі, хто надає послуги й допомогу жертвам, які звертаються до будь-якої громадської служби. Деталі випадку слід тримати в секреті й оберегати від розголошення на всіх рівнях надання послуг жертвам. Інколи принципи й процедури служб можуть суперечити принципу збереження конфіденційності. У такій ситуації члени механізму, а також за необхідності місцевий/регіональний або центральний уряд повинні відреагувати швидко й належним чином.

4. Четверта рекомендація передбачає відповідальність правопорушників, якщо існує хоч якась надія на зміни в динаміці насильства в межах сімейних або

близьких до таких відносин. Означена відповідальність має багато форм і може бути підтримана або помилково послаблена відповіддю механізму. Одним з найбільш важливих моментів притягнення кривдника до відповідальності за насильство є первинна відповідь і серйозність ставлення до нього. Домовленості або врегулювання будь-якого питання щодо випадку насильства легко можуть бути прийняті порушником як згода з його власним обґрунтуванням насильства. Украй важливо, щоб механізм надавав відповідь у спосіб, який чітко відповідає законодавству та праву громадян жити без насильства і щоб за жодних обставин насильство не виправдовувалося. Поза цією філософською відповіддю на насильство перебувають судові й правові санкції, які застосовуються у відповідь на вчинення насильства. Необхідно показати, що домашнє насильство не є прийнятним явищем у сім'ї і що воно завжди матиме постійні й реальні наслідки.

Під час підбору програм для кривдників слід урахувувати: огляд нормативно-правової бази у сфері запобігання й протидії домашнього/гендерно зумовленого насильства та складання детального переліку причин/умов направлення судом винних осіб на лікування/до програм для кривдників; умови (причини), мотивацію, наявні маршрути/шляхи перенаправлення за умови добровільного вступу до програм для кривдників (проходження програми для кривдників за власною ініціативою); визначення всіх наявних платформ для проведення програм для кривдників.

5. П'ята рекомендація стосується пропозицій із застосування комплексного підходу до питання профілактики домашнього насильства над жінками. Означений підхід передбачає надання допомоги й захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування шкоди, завданої домашнім насильством, належне розслідування фактів домашнього злочину, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їхньої поведінки, ефективне реагування на факти сімейної агресії через запровадження механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

6. Остання рекомендація регламентує вимогу щодо злагодженості всієї роботи. Узгодження дій має ключове значення для успішності всього механізму.

Кожен член повинен поважати, розуміти й підтримувати інших членів механізму в їхній роботі, долучатися до команди зі своїми конкретними завданнями й обов'язками, відмінними від тих, які мають інші члени. Ефективна команда визнає таку індивідуальність та розуміє й цінує значення позиції представника кожної установи незалежно від різниці їхніх думок чи позицій. Механізм ф'як інтеграція діяльності різних служб щодо посилення ефективності профілактичної роботи з постраждалими від домашнього насильства жінками повинен приділяти постійну увагу розвитку кадрів та ставитися з повагою до роботи кожного працівника задля побудови ефективної й об'єднаної команди, яка не потребує ані контролю, ані шефства з боку будь-якої спеціальної організації і на яку не здійснюється сторонній вплив.

Таким чином, використання вищезначених рекомендацій і пропозицій сприятиме посиленню ефективності профілактичної роботи з постраждалими від домашнього насильства жінками.

Висновки до третього розділу

У результаті вивчення питання щодо посилення ефективності профілактичної роботи з постраждалими від домашнього насильства жінками з'ясовано, що жінки частіше потерпають від насильства в дорослому віці (33 % проти 23 % чоловіків), тоді як чоловіки – у віці до 18 років (34 % юнаків проти 27 % дівчат). За даними ООН, кожна 3-я жінка у світі стикається з домашнім насильством. Відповідно до даних дослідження в Україні, кожна 5 жінка віком 15-49 років переживала фізичне насильство. 70 % загиблих насильницькою смертю жінок були вбиті колишніми або нинішніми партнерами.

Доведено, що для систематичного забезпечення профілактики домашнього насильства над жінками необхідна міжвідомча співпраця всіх інституцій. Ефективне міжвідомче співробітництво має на меті більш ефективно вирішення проблеми насильства стосовно жінок і є однією з основних функцій цього механізму. Усі інституції міжвідомчої співпраці (тобто місцеві співтовариства на всіх рівнях), мають підтримувати ефективну координацію між собою. Саме

координація дій стає основою для відображення більш ефективного міжвідомчого співробітництва. Спільне використання відповідної інформації буде супроводжуватися також чіткими процедурами моніторингу й оцінки спільної роботи.

Висвітлено, що розроблення конкретних функцій і обов'язків кожного члена механізму є вкрай важливим. Кожен компонент повинен визначити, що йому необхідно робити в межах своєї сфери і якими є його правові й професійні зобов'язання стосовно відповіді на насильство щодо жінок і домашнє насильство. Кожну із цих визначених функцій слід однаково поважати та враховувати під час розроблення й імплементації відповіді. Щоб гарантувати глибоке розуміння проблеми домашнього насильства всіма суб'єктами реагування, постачальниками послуг і нормотворцями, потрібно розробити чіткий стандарт необхідного навчання для всіх членів з проблем/динаміки насильства щодо жінок і домашнього насильства, кращих практик посередництва для жертв/уцілілих після насильства, функцій і обов'язків кожного члена та цілей і вимог законодавства.

Визначено, що для ефективної роботи системи профілактики домашнього насильства над жінками необхідно визначити недоліки в послугах, доступних жертвам, через перегляд і звернення до наявних у громаді ресурсів. Це важливий крок у процесі стратегічного планування, оскільки названі недоліки виринатимуть знов і знов у спробах надати допомогу жертвам. Означені недоліки слід ретельно розглядати та виносити на кожне засідання для обговорення короткострокового вирішення проблем і довгострокових рішень на рівні політики.

Основні ідеї розділу висвітлені в наукових працях автора:

1. Рутьян Л. Г. Соціально-педагогічні умови впровадження неформальної освіти в освітнє середовище закладів вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2019. №10 (177). С. 62–66.
2. Рутьян Л. Організаційно-змістові умови боротьби з домашнім насильством над жінками. *Science and Education*. 2022. Issue 1. P. 48–54.

3. Чернуха Н.М., Рутьян Л.Г. Дружнє до дитини середовище в громаді: соціально-педагогічні аспекти. *Дитина у тривожному середовищі: розвивальні та відновлювальні практики: Збірник тез* (Київ, 31 травня – 1 червня 2021). Київ, 2021. С. 108–112.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дослідженні розглянуто теоретичні та практичні аспекти соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства над жінками. Проведена робота уможливила узагальнення та формулювання висновків.

1. Теоретичний аналіз основних понять дослідження дозволив класифікувати їх у дві групи, що уможливило усвідомлення масштабності й багатоаспектності наукової проблеми. До першої групи віднесено поняття, безпосередньо пов'язані з фаховою діяльністю соціального працівника (соціальна робота, соціально-педагогічна робота, організаційна робота, реабілітаційна робота). До другої групи понять належать дефініції, які відображають профілактику домашнього насильства над жінками (гендерна рівність, насильство, домашнє насильство, кривдник, оцінка ризиків, програма для постраждалої особи, програма для кривдника, профілактичний облік, протидія домашньому насильству).

Аналіз цих дефініцій уможливив створення теоретичного підґрунтя дослідження соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства над жінками.

З'ясовано, що вивчення сутності й особливостей способів профілактики домашнього насильства над жінками наразі актуалізовані в дослідженнях різних галузей знань: філософії, соціології, економіки, психології і педагогіки.

Розглянуто різні трактування та класифікації видів насильства, що віддзеркалено в працях закордонних та українських науковців.

Констатовано, що досліджуване явище є міждисциплінарним та виникає з різних причин. Узагальнення різноманітних підходів учених уможливило уточнення та розширення розуміння поняття домашнє насильство, яке ототожнено з фізичними, сексуальними, психологічними чи економічними діями або бездіяльністю, котрі заподіюються чи не завдаються в родині колишнім чи теперішнім подружжям або іншими людьми, що сумісно мешкають (мешкали) спільною родиною, але не знаходяться (не знаходилися) у сімейних стосунках чи в

шлюбі, попри те, чи мешкає (мешкала) особа-кривдник за тією ж адресою, що й жертва, а також залякування заподіяння шкоди.

2. Розкрито специфіку домашнього насильства над жінками. Узагальнено інформацію стосовно норм під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі. Така координація спрямована на забезпечення комплексного й узгодженого реагування на випадки домашнього насильства та здійснення відповідно до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» повноважень у цій сфері. Виокремлено основні форми насильства, а саме: психологічне, фізичне, економічне, сексуальне. Констатовано вплив кожного з них на соціально-педагогічну профілактику домашнього насильства над жінками, яка здійснюється за певними напрямками: організаційно-управлінським, діяльнісно-процесуальним, реабілітаційно-профілактичним.

3. Визначено структуру, компоненти, критерії, показники профілактики домашнього насильства над жінками. Структура представлена такими компонентами: організаційним, процесуальним, реабілітаційним. З урахуванням структури виокремлено критерії для діагностування стану домашнього насильства над жінками (управлінський, діяльнісний, профілактичний). Відповідно до виокремлених критеріїв розроблено показники соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства над жінками. На основі комплексного врахування виділених критеріїв і відповідних показників проаналізовано отримані статистичні дані. Подана відповідна характеристика.

4. Визначено та обґрунтовано організаційно-змістові умови соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства над жінками, як-от: інформаційно-роз'яснювальна соціально-педагогічна робота з кривдниками; міжвідомча взаємодія в соціально-педагогічній роботі з постраждалими від домашнього насильства жінками; актуалізація правової компетентності в постраждалих від домашнього насильства жінок через неформальну освіту. Кожну з визначених організаційно-змістових умов соціально-педагогічної профілактики

домашнього насильства над жінками розкрито через комплекс заходів, скерованих на посилення змісту досліджуваного явища й розвиток його компонентів.

Експериментальна перевірка, аналіз та узагальнення результатів формувального експерименту дослідження дозволили виявити динаміку кількісно-якісних змін у соціально-педагогічній профілактиці домашнього насильства над жінками. Статистична обробка результатів після формувального етапу експерименту засвідчила, що позитивна динаміка змін намітилася за всіма компонентами моделі профілактики домашнього насильства над жінками експериментальної групи порівняно із тими, що увійшли до контрольної групи, де процес соціальної роботи відбувався без упровадження експериментальних організаційно-змістових умов. Зросла динаміка організаційного компонента, оскільки засвідчено приріст чисельності жінок експериментальної групи, які змогли подолати страх (+13 %) порівняно з контрольною; пересилили себе та подолали страх перед зверненням у різні інституції відповідно до процесуального компонента з приростом +10,4 %; приріст за реабілітаційним компонентом становив +23,6 %, тобто чисельність тих, що змогли пройти належний реабілітаційний шлях, підвищилася. Натомість знизилася кількість жінок, які ухилялися від відповідей, -47 %.

Якісний аналіз кількісних даних засвідчив, що жінки, у роботі з якими були впроваджені обґрунтовані в дослідженні організаційно-змістові умови, чітко усвідомлювали сенс насильства, перестали бути жертвою та можуть дати відповідну відсіч кривдникам. Найголовнішим результатом вважаємо зменшення чисельності жінок, які боялися говорити про домашнє насильство; нині вони демонстрували виражену мотивацію до саморозвитку й самореалізації, виявляли високі вольові якості, швидку адаптацію тощо.

Позитивна динаміка з певними якісними змінами в організаційному, процесуальному, реабілітаційному компонентах соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства над жінками засвідчує дієвість і можливість подальшого застосування експериментальних організаційно-змістових умов у професійній діяльності різних інституцій щодо ліквідації домашнього насильства.

Перевірка статистичної значущості одержаних результатів за допомогою t -критерію Стюдента підтвердила, що відмінності в отриманих статистичних даних не випадкові, а є наслідком упровадження обґрунтованих у дисертації організаційно-змістових умов.

Однак проведене дослідження не вичерпує всієї повноти вивчення обраної проблеми. Подальшого пошуку потребують положення щодо оптимізації соціально-педагогічної теорії і практики означеної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія / Т. О. Перцева, В. В. Огоренко, Г. М. Кожина та ін.; за заг. ред. проф. Т. О. Перцевої та проф. В. В. Огоренко. Дніпро, 2021. 188 с.
2. Андріїв І. К. Причини злочинності неповнолітніх у світлі кримінологічних теорій. *Вісник Львівського університету. Серія : Юридична*. 2002. Вип. 37. С. 467–475.
3. Аніщук Н. В. Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2008. 36 с.
4. Бабенко О. Е. Історичні витоки гендерної нерівності як причини виникнення сімейного насильства. Матеріали регіонального круглого столу (м. Донецьк, 18 лютого 2009). Донецьк, 2010. 216 с.
5. Байда А.О. Проблеми кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Питання боротьби зі злочинністю*, 2017. № 32. С. 79–94
6. Баклан І. В. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчинюються неповнолітніми: автореф. дис... канд.юрид.наук : 12.00.0. Київ, 2007. 20 с.
7. Бандурка О. М. Протидія злочинності як форма захисту прав і свобод людини. *Suprematia Dreptului*. 2016. № 1. С. 13–16.
8. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Синхронізація понятійного апарату теорії протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 93–100.
9. Бесчастний В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні : дис...докт. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2017. 401 с.
10. Бичук І. Основи соціальної роботи з неблагополучною сім'єю (з досвіду викладання навчальної дисципліни «Соціальна робота з сім'єю»). *Педагогічний часопис Волині*. 2018. № 2. С. 106–112.

11. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз та запобігання): монографія. Харків, 2014. 360 с.
12. Бова А. А. Кримінологія гендера: Дослідження подружнього насильства. *Український соціум*. 2004. № 2 (4). С.13-20
13. Бондаренко О. С. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Правові горизонти*. 2019. С. 12–17. С. 14.
14. Ботнарченко І. А., Гриньків О. О. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 104–109.
15. Брежнева І. Сімейна хвороба ХХІ століття. *Закон і Бізнес*. 2013. №11 (1101). С. 23–28.
16. Вакуліч Т. М. Психологічні фактори формування віктимної поведінки жінок. *Врачебное дело*. 2017. № 7. С. 16–21.
17. Васильєв А. А., Юртаєва К. В. Реалізація положень Стамбульської Конвенції в законодавстві України про кримінальну відповідальність: системно-правовий аналіз внесених змін і доповнень. *Порівняльно-аналітичне право*, 2019. № 1. С. 279–284
18. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. К.: ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. 992 с.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
20. Веретенко Т., Климчук Я. Технології соціальної роботи із жінками, які постраждали від домашнього насильства. *Humanities science current*. 2020. № 1(33). С. 286–291.
21. Веселовська М., Шишлова Н. Я жінка, я боюся? Як захиститись від насильства. Київ, 2002. 35 с.
22. Взаємодія суб'єктів протидії насильству в сім'ї: монографія / Н. Б. Шамрук, А. О. Галай, С. К. Гречанюк. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2013. 174 с.

23. Волощук А. М. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: монографія / А. М. Волощук, Х. П. Ярмачі, О. В. Ковальова. Одеса: ОДУВС, 2013. 218 с.
24. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ): вебсайт. URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2612-who> (дата звернення: 22.12.2019).
25. Глиняний В. П. Історія держави і права зарубіжних країн. Ч. 1. Харків: Одісей, 2003. 832 с.
26. Глобальний індекс миру 2018: вебсайт. URL: http://bintel.com.ua/uk/article/06_15_gpi/ (дата звернення: 19.08.2018).
27. Говор Ю. О. Віктимологічні особливості поведінки жінок, які стали жертвами насильницьких злочинів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Львів, 2009. №4. С. 269-280.
28. Говор Ю. О. Запобігання органами внутрішніх справ насильницьким злочинам щодо жінок у сім'ї: автореф. дис... канд. юрид.наук: 12.00.08. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 21 с.
29. Голіна В. В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом. Соціально-правове та кримінологічне. Харків: Регіонінформ, 2004. 210 с.
30. Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчинюються у сімейно-побутовій сфері : монографія. Харків : ППВ Нове слово, 2004. 251 с.
31. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень: автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 16 с.
32. Головкін Б. Н. Віктимізація населення в Україні: стан, детермінанти, попередження. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 2 (6). С. 123-127.
33. Грабська І. А. Насильство в подружніх відносинах. *Практична психологія і соціальна робота*, 1998. № 9. С. 20–23.
34. Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика: монографія. Київ : «Хай-Тек Прес», 2018. 560 с.

35. Грищук В. Соціальна зумовленість кримінально-правової охорони і захисту гідності людини в Україні. *Law of Ukraine/Pravo Ukraini*. 2018. Вип. 9. С. 98–108.
36. Гумін О. М. Поняття кримінальної насильницької поведінки та її види. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки, 2014. № 807. С. 141–147.
37. Гумін О. М. Характеристика деяких причин та умов вчинення насильницьких злочинів у сім'ї у стані агресивної поведінки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки, 2015. № 813. С. 225–231.
38. Гумін О. М. Характеристика осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки, 2014. №810. С.172–177.
39. Гумін О. М., Якимова С. В. Зміст поняття насильницької злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №9. С. 247–250.
40. Гумін О. М., Зубач І. М. Жертва кримінальної насильницької поведінки: віктимологічна характеристика особи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 825. С. 315– 322.
41. Гумін О., Римарчук Г. Зарубіжний досвід запобігання сімейно-побутовим насильницьким злочинам щодо жінок правоохоронними органами. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 855. С. 502–509.
42. Декларація про викорінювання насилля щодо жінок, Декларація Організації Об'єднаних Націй (1993). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506#Text (дата звернення: 07.09.2018).
43. Демченко І., Ревнюк Н., Іващенко К. Притулок, як спосіб організації безпечного простору для осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі. *SWorldJournal*. 2023. Issue 21. Part 3. P. 80–84.
44. Джужа А. О. Актуальні проблеми боротьби з домашнім насильством (на прикладі досвіду США). *Науковий вісник. Розділ І. Право*. 2014. С. 3–9.

45. Дідківська Г.В. Сімейне неблагополуччя в системі детермінантів злочинності неповнолітніх в Україні : монографія. Вінниця : Нілан ЛТД, 2017. 220 с.
46. Довгунь К.В. Досвід США та Канади у сфері запобігання і протидії домашньому насильству. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 111–114.
47. Домашнє насильство в Україні : скільки в країні жертв і що загрожує кривдникам. URL: <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/domashnee-nasilie-v-ukraine-ktostanovitsyazhertvami-i-hto-grozit-obidchikam-1099013.html> (дата звернення: 30.10.2019).
48. Дослідження насильства над жінками в Україні. Добробут і безпека жінок : доповідь про результати дослідження. Київ : Секретаріат ОБСЄ, 2019. 104 с
49. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України). Київ: Ваіте, 2019. 288 с.
50. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики): практ. порадник. Сєверодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідорєнка, 2018. 92 с.
51. Економічні наслідки насильства щодо жінок в Україні. UNFPA. Український центр соціальних реформ. URL: http://www.un.org.ua/images/documents/4496/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_2017_1.pdf (дата звернення: 16.07.2020).
52. Журавель Т. В., Цюман Т. П. Попередження насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми. *Соціальна робота із вразливими сім'ями та дітьми*. Ч. 2 : *Ознаки вразливості та специфіка підтримки сім'ї і дитини*. 2017. С. 192–238.
53. Журавська З. В. Домашнє насильство: основні аспекти : навч.-метод. рек. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. 76 с.

54. Заворотько І. Г. Сексуальне і гендерно-обумовлене насильство, пов'язане з конфліктом, як міжнародний злочин : дис. ... д-ра філософії : 293. Київ, 2020. 301 с.

55. Загальна декларація прав людини : Декларація Організації Об'єднаних Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 26.11.2020).

56. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

57. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навч.-метод. посіб. / В. М. Бондаровська та ін. Київ: ТОВ Видавничий дім «КАЛИТА». 2014. 282 с.

58. Запорожець А. Криміналізація домашнього насильства – новела кримінального законодавства України. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 148–154.

59. Заява Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій про загрози, які несе в собі Стамбульська конвенція, та недоцільність її ратифікації. 02.12.2021. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-statementon-the-threats-posed-by-the-istanbul-convention> (дата звернення: 10.12.2021).

60. Зінсу О. Соціальні та юридично-психологічні аспекти домашнього насильства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 79–87.

61. Зінсу О. І. Міжнародно-правові стандарти та зарубіжний досвід у сфері запобігання, протидії домашньому насильству. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1 (118). С. 31–40.

62. Йосипів А. О. Детермінанти насильницької злочинності та протидія їй органами внутрішніх справ : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. 275 с.

63. Йосипів А. О. Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органам внутрішніх справ : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2009. 20 с.
64. Ігнатов О. М. Насильство як спосіб вчинення злочину: поняття та сутність. *Форум права*, 2010. № 3. С. 144–151.
65. Ілікчієва К. І. Насильство щодо жінок: історико-соціальні аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 1. С. 147–151.
66. Іщенко Т. В. Розслідування домашнього насильства: дис. ... д-ра філософ.: 081. Київ, 2021. 324 с.
67. Іщук О. С. Теоретико-методологічні та практичні засади кримінологічної діяльності органів прокуратури України : дис... докт. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 399 с.
68. Каталог кращих практик і проектів організації неформальної освіти : у навчальних закладах України; у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери /кол. авт. за заг. ред. Н. Павлик, В. Яценко. Вип. 1. Житомир, 2017. 84 с.
69. Кваша Р. С. Насильницька злочинність серед неповнолітніх в Україні як проблема ювенальної кримінології : дис... д-ра філософії : 081. Київ, 2021. 230 с.
70. Кириченко Т.С. Співвідношення понять «свобода» та «особиста недоторканність» у сімейному та кримінальному праві. *Проблеми цивільного права та процесу*. 2017. С. 183–186.
71. Кифлюк Р. В. Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2020. 233 с.
72. Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2008. 238 с.
73. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Кодекс України, Закон, від 07.12.1984 № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 12.08.2018).

74. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні : монографія. Харків: Право, 2018. 228 с.

75. Коломоєць О. Д. Світовий досвід протидії насильству в сім'ї. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2011. Т. 24 (63). № 1. С. 202–208.

76. Комплексна Програма корекційної роботи з чоловіками, які вчиняють насильство або належать до групи ризику щодо його вчинення: інформаційно-методичні матеріали / за заг. ред. В.М. Бондаровської, Т.В. Журавель, Ю.В. Пилипас. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2014. 284 с.

77. Комплексна програма корекційно-реабілітаційної роботи з дівчатами (14-18 років) та жінками, які пережили насильство або належать до групи ризику: інформаційно-методичні матеріали / за заг. ред. В.М.Бондаровської, Т.В.Журавель, Ю.В.Пилипас. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2014. 528 с.

78. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Офіційний переклад. Конвенцію ратифіковано із заявами Законом № 2319-IX від 20.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 21.08.2022).

79. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 21.02.2019).

80. Кочергіна І. А. Апробація методики дослідження психологічного насильства над жінками в родині. *Психологія і особистість*. 2017. № 1 (11). С. 82–93.

81. Крайник Г. С., Зінченко К. С. Проблемні питання, які постають у зв'язку із змінами до розділів II та IV Особливої частини Кримінального кодексу України. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). С. 704-707.

82. Крижна Л. В. Попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук:12.00.08. Київ, 2000. 19 с.

83. Кримінальний кодекс України. Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.07.2018).

84. Криницька І. П. Сімейне насильство над дітьми як соціальний феномен сучасного українського суспільства : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Харків, 2015. 20 с.

85. Кубіцький С.О. Насилля – руйнуючий фактор сучасного суспільства. *Вісник Національного університету оборони України*, 2011. №4(23). С. 69-72.

86. Кузнецов М.Г. Віктимологічний портрет жертви домашнього насильства, що є небезпечним для життя. *Вісник пенітенціарної асоціації України*, 2019. № 1(7). С. 136–144.

87. Курс «Побутове насильство» : посібник учасника. Б.м., 1999. 264 с

88. Кучер Г. М. Інновації соціальної роботи в громаді із сім'ями, що опинилися в складних життєвих обставинах. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 82(2). С. 207–212.

89. Леоненко Т. Методологічні основи дослідження феномена злочинності на релігійному ґрунті як соціально-правового явища. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2017. № 861. С. 476–485.

90. Лесько Н.В. Адміністративно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій : дис. ... докт. юрид. наук : 2.00.07. Львів, 2019. 489 с.

91. Лесько Н.В. Критерії відмежування поняття «насильство» від інших суміжних з ним понять. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 86–88.

92. Ліщук Н. О. Загальносоціальна профілактика насильницьких дій щодо жінок. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С.310–315.

93. Ліщук Н. О. Наукові підходи до визначення поняття «насильство». *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С.344–346.

94. Лукач У. Теоретичні аспекти проблеми економічного насильства над жінками. *Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи* : тези доповідей II Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції, Івано-Франківськ, 6 квітня 2017 р. Івано-Франківськ : НАІР, 2017. С. 216–218.

95. Ломакіна О. В. Теоретичні засади дослідження в Україні понять «домашнє насильство» та «насильство за ознакою статі». *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2019. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2019_1_8 (дата звернення: 14.05.2019).

96. Марчук А. В., Кузик О. М. Психолого-педагогічні основи та особливості соціальної роботи з різними типами сімей. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. Львів, 2014. Вип. 1. С. 39–47.

97. Медведська В. В. Правові засади захисту жінок від домашнього насильства: дис... д-ра філософії : 081. Київ, 2022. 276 с.

98. Меллібруд Є. Обличчя насильства : Матеріали з проблеми попередження домашнього насильства. Київ.: ІПБ, 2000. С.2–9.

99. Меркулова В. О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: монографія. Вид. 2–е. Одеса: НДРВВ ОЮІ УВС, 2003. 281 с.

100. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: лист Міністерства освіти і науки України від 18 травня 2018 р. № 1/11-5480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18> (дата звернення: 30.06.2018).

101. Митник У. М. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії домашньому насильству в Україні та країнах Європейського Союзу : дис... д-ра філософії : 081. Київ, 2021. 269 с.

102. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству : монографія / за заг. ред. А.О. Галая. Київ : КНТ, 2014. 160 с.

103. Мінакова К. Основні соціально-педагогічні та психологічні характеристики жінки – жертви сімейного насилля. *Соціальна педагогіка*, 2005. №2. С.43-47

104. Мірошніченко М. І. Генезис правової системи України: теоретико-методологічний аспект: : дис...докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 416 с.
105. Мірошніченко Т. О. Загальна характеристика рівнів віктимологічної профілактики корисливо-насильницьких злочинів. *Європейські перспективи*, 2016. Вип. 2. С. 70–74.
106. Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі / Ю. В. Аносова, А. Капур, А. Легенька та ін.. 2019. URL: <https://la-strada.org.ua/download/monitoryng-sytuatsiyi-reaguvannya-systemy-pravosuddya-2019> (дата звернення: 27.11.2019).
107. Моргай Л. А. Робота соціального працівника з проблемними сім'ями. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи*. 2021. Вип. 79. Т. 1. С. 227–230.
108. Назимко Є. С. Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку інституту покарання неповнолітніх у кримінальному праві України : дис...докт. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 565 с.
109. Насильство щодо дітей в Україні. Всеукраїнське опитування громадської думки» / за ред. С. Павлиш, Т. Журавель. Київ : ФОРМ Кліменко, 2015. 146 с.
110. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Правовий статус дитини, потерпілої від злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості. *Юридична психологія*. 2020. № 2 (27). С. 87–94.
111. Ноур А. М. Українська сім'я у сучасному соціумі: реалії і тенденції. *Український соціум*. 2002. № 1. С. 104–110.
112. Огороднійчук І. А. Новітні підходи щодо формування правової компетентності майбутніх інженерів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка І Психологія»*. Педагогічні науки. 2019. № 2 (18). С. 215-219.
113. Омельченко С.О., Тернопільська В.І., Чернуха Н.М., Співак Я.О., Токарук Л.С., Васильєва-Халатникова М.О., Бакуліна О.С., Костенко Д.В., Рутьян Л.Г. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навч.-метод. посіб. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. С.118–125.

114. Павлік О. Співвідношення понять «потерпілий від злочину» та «жертва злочину». *Юридична Україна*, 2008. № 6. С. 118–120.
115. Петрович В. С. Попередження насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. : у 2-х ч. Ч. 2 / А. В. Аносова [та ін.] ; за заг. ред. Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. Київ, 2017. С. 191–238.
116. Петушкова Л. А. Ненасильницьке спілкування як технологія побудови діалогу працівника соціальної сфери з клієнтом. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2016. № 1. С. 64–69.
117. Петушкова Л. А. Підготовка кандидатів у патронатні вихователі до реабілітаційної діяльності : дис. ... д-ра філософії : 231. Київ, 2021. 328 с.
118. Пеша І. В. Напрями і форми соціальної підтримки сімей, що забезпечуються фахівцями з соціальної роботи на рівні громади. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління*. 2014. Вип. 19. С. 133–140.
119. Пивоваров В. В., Макаренко Ю. С. Насильство в сім'ї: віктимологічний аспект. *Карпатський правничий часопис*. 2015. № 12. С. 92–99.
120. Політологічний словник : навч. посіб. Для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. Київ : МАУП, 2005. 792 с.
121. Попередження домашнього насильства і торгівля людьми / підручник по проведенню тренінгів. Київ: WI, 2001. С. 20–23
122. Попередження домашнього насильства проти дівчат та жінок у м. Києві: модель, особливості, перспективи / Я.І.Бодіян, Т.В.Журавель, О.Л.Кулаковська та ін. Київ: «ВБ «Калита», 2017. 98 с.
123. Попович О. В. Соціально-психологічна характеристика особистості злочинця. *Часопис Київського університету права*, 2012. №2. С.313-317. 132.
124. Правові засади запобігання насильству в сім'ї: Гадяцьке районне управління юстиції. Гадяч, 2011. 47 с.

125. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text> (дата звернення: 24.05.2019).

126. Продан Т.В. Протидія домашньому насильству: досвід зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 296–298.

127. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України № 2866-IV від 08.09.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 21.08.2019).

128. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 29.11.2018).

129. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text> (дата звернення: 24.05.2018).

130. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03> (дата звернення: 24.05.2018).

131. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03> (дата звернення: 10.06.2018).

132. Протидія домашньому та гендерно зумовленому насильству й добробут громад : метод. посіб./ заг. ред. Кочемировська О.О. Київ: ФОП Клименко, 2020. 64 с.

133. Ролінський В. І. Соціально-педагогічні умови профілактики насильства щодо підлітків: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2005. С. 24–25.

134. Рутьян Л.Г. Практико зорієнтований сегмент професійної підготовки студентів у вищій школі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2018. № 2 (4). С. 49–54.

135. Рутьян Л.Г. Домашнє насильство жінок: психологічні та соціальні детермінанти явища. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Соціальна робота*. 2019. №. 1(5). С. 52–54.

136. Рутьян Л.Г. Особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми-жертвами насилля. *Дитина у тривожному середовищі: розвивальні та відновлювальні практики*: збірник тез III Всеукр. форуму за міжнародної участі (Київ, 31 травня – 1 червня 2019). Київ, 2019. С. 63–66.

137. Рутьян Л.Г. Соціально-педагогічні умови впровадження неформальної освіти в освітнє середовище закладів вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2019. №10 (177). С. 162–166.

138. Рутьян Л.Г. Деякі аспекти формування культури професійної діяльності сучасного фахівця. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 31 січня – 1 лютого 2020). Київ, 2020. Ч.1. С. 102–104.

139. Рутьян Л.Г. Соціально-педагогічні умови впровадження неформальної освіти в освітнє середовище закладів вищої освіти. *Неформальна та інформальна освіта як ресурс розвитку особистості* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 22 травня 2020). Київ, 2020. С. 52–55

140. Рутьян Л.Г. Зарубіжні підходи щодо визначення професійної компетентності соціального працівника. *Проблеми особистості у сучасній науці: результати та перспективи дослідження* : матеріали XXIII Міжнар. конф. молодих науковців (Київ, 22–23 квітня 2021). Київ, 2021. С. 247–251

141. Рутьян Л.Г. Історія і розвиток домашнього насильства над жінками як наукового поняття. *Молодь і ринок*. 2021. №5–6 (191-192). С.167–172

142. Рутьян Л.Г., Чернуха Н.М. Міжвідомча взаємодія у боротьбі з домашнім насильством. *Interdepartmental Interaction to Combating Against Domestic Violence*. Intellectual Archive. Toronto: Shiny Word.Corp. 2021. Vol. 10. №. 4. P. 220–229.

143. Рутьян Л.Г. Формування правової компетентності постраждалих від домашнього насильства жінок засобами неформальної освіти. *Social Work and Education*. Vol. 8. №. 4. P. 481–493.
144. Рутьян Л.Г. Структура і ознаки домашнього насильства. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 1. С. 109–115.
145. Рутьян Л.Г. Організаційно-змістові умови боротьби з домашнім насильством над жінками. *Наука і освіта*. 2022. №1. С. 48–54.
146. Рутьян Л.Г. Законодавчі основи профілактики домашнього насильства над жінками. *Проблеми особистості у сучасній науці: результати та перспективи дослідження* : матеріали XXV Міжнар. конф. молодих науковців (Київ, 20–21 квітня 2023). Київ, 2023. С. 211–215.
147. Савчук О. М. Соціально-психологічна корекція стану співзалежних жінок, які зазнали насильства : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2005. 20 с.
148. Савчук О.М. Наслідки подружнього насильства: індивідуально психологічна перспектива. *Наукові записки* (спецвипуск). 2002. Т. 20. С. 384–389.
149. Сингаївська І. В. Сучасні прояви віктимності жінок: окремі питання віктимологічної профілактики. *Форум права*, 2011. № 2. С. 834–838.
150. Скіпальська Г., Лях Т., Клішевич Н. Жінки, які постраждали від домашнього насильства, як об'єкт соціальної роботи. *Ввічливість. Humanitas*. 2021. № 5. С. 82–89.
151. Словник гендерних термінів / укл. З. В. Шевченко. Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с.
152. Словська І. Є. Посттравматичний синдром жінок, які зазнали насильства. *Юридична психологія*. 2020. № 2 (27). С. 48–53.
153. Собко Г.М. Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству. дис. д-ра юрид. наук. : 12.00.08. Київ, 2020. 791 с
154. Соціальна робота: короткий енциклопедичний словник / Андрущенко В. П., Бех В. П., Козубовська І. В., Лукашевич М. П., Минович І. І. / Соціальна робота. Книга 4. Київ : ДЦССМ, 2002. 536 с.

155. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми. У 2-х ч. Ч. 1. Сучасні орієнтири та ключові технології : посіб. / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

156. Соціальна робота з сім'ями: теорії, моделі, ефективні практики: колективна монографія / за редакцією В. Петровича, С. Чернети. Луцьк: ФОП Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2021, 342 с.

157. Сподарик Н. І. Кримінологічне запобігання підрозділами Національної поліції України насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи, що вчиняються студентами ВНЗ : дис...канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2018. 279 с.

158. Струтинська В. Домашнє насильство: що робити, коли твій ворог – близька людина. *Надзвичайна ситуація* +. 2018. № 1. С. 4–9.

159. Степаненко О. В. Систематичність як ознака домашнього насильства. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) : у 2 т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 204–206.

160. Теорія і практика організації неформальної освіти майбутніх соціальних педагогів : монографія/ Н. П. Павлик. Житомир, 2018. 350 с.

161. Топчій В. В. Кримінологічна характеристика особи насильницького злочинця. *Європейські перспективи*, 2015. № 5. С. 85.

162. Тренінг «Домашнє насильство як прояв гендерної дискримінації». Соціально-просвітницькі тренінги з формування мотивації до здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІДу. Київ, 2006. С. 227–251.

163. Тубелець О. С. Реалізація кримінально-правової політики України шляхом правозастосування : дис...канд. юрид. наук : 12.00.08., Харків, 2016. 16 с.

164. Туляков В .О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2001. 22 с. 226

165. Тунтуєва С.В. Соціально-педагогічна реабілітація жінок, постраждалих від насильства в сім'ї : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2012. 20 с.

166. Тучак М. О. До питання про вдосконалення правового регулювання попередження насильства в сім'ї. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*, 2003. № 4. С. 66–69.

167. Фулей Т. Навчальний курс із розгляду судами справ про домашнє насильство: досвід Канади. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 04/2. С. 110–121. URL: [http://www.visnyknapu.gp.gov.ua/ua/arhivnomeriv/2018/04\(2\)/\[110-121](http://www.visnyknapu.gp.gov.ua/ua/arhivnomeriv/2018/04(2)/[110-121) (дата звернення: 15.12.2019).

168. Харитоновна О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству: науково-практ. посіб. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2018. 344 с.

169. Христенко В. Є. Розробка психологічного напрямку сучасної віктимології. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*, 2004. Вип. 28. С. 431-435.

170. Христова Г. О. Судовий захист від насильства в сім'ї : інформ. матеріали для суддів. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 31 с

171. Цвіліховський Л. Деякі питання застосування законодавства про відповідальність за вчинення статевих злочинів: коментар судової практики з кримінальних справ. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 1996. №6. С. 35–41.

172. Циганчук Т., Лях Д. Насильство над жінками в сімейних стосунках. *Практична психологія та соціальна робота*. 2014. № 2. С. 65–69.

173. Чайка В.В. Соціальна зумовленість криміналізації насильства в родині. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (1). С. 104–107.

174. Чернуха Н. М., Рутьян Л. Г. Соціально-реабілітаційні практики в інклюзивному освітньому середовищі. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ 12–13 березня 2021). Київ, 2021. С. 203–206.

175. Чернуха Н., Рутьян Л. Дружнє до дитини середовище в громаді : соціально-педагогічні аспекти. *Дитина у тривожному середовищі : розвивальні та відновлювальні практики* : збірник тез III Всеукр. форуму за між нар. участі. (Київ, 31 травня–01 червня 2021). Київ, 2021. С. 108–111.

176. Чеханюк Л. В. Профілактика віктимної поведінки жінки як жертви злочинного посягання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Київ. Нац. ун-т внутр. справ. К., 2010. 20 с. 227

177. Чеханюк Л. Віктимологічна характеристика осіб похилого віку як жертв злочинів. *Підприємництво, господарство і право*, 2008. № 8. С. 151. 177.

178. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця: монограф. 2-е вид., доп. і перероб. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2012. 548 с.

179. Шаргородська С. Насилля в сім'ї : види, наслідки, шляхи подолання. *Соціальний педагог*, 2007. № 2. С. 14–16

180. Шепітько М. В. Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08, 12.00.09; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 610 с.

181. Шинкаренко О. Д. Психологічні особливості жертв подружнього насильства. *Практична психологія та соціальна робота*, 2000. № 3. С. 25–28.

182. Шрамко С. С. Роль громадськості у запобіганні злочинності в Україні : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 20 с.

183. Щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації : Закон України від 14.03.2018 №2334-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2334-19#Text> (Дата звернення: 30.10.2018).

184. Що таке домашнє насильство / Massachusetts Coalition Against Sexual Abuse and Domestic Violence. URL: <http://www.nsvrc.org> (дата звернення: 09.07.2019).

185. Юзікова Н.С. Проблема кримінально-правового захисту інтересів неповнолітніх : монографія. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1999. 172 с.

186. Юрків Я. І. Діяльність соціального педагога з попередження насильства в сім'ї. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. № 3. С. 39–46.

187. Юрків Я. І. Насильство дітей у сім'ї як соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського університету*: Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород : Говерла, 2013. Вип. 28. С. 185–189.

188. Юрків Я. І. Сутність та зміст соціального феномену «насильство в сім'ї». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота», 2013. № 27. С. 234–237.

189. Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 188 с.

190. Якимова С. В. Домашнє насильство як вид кримінального правопорушення за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*, 2019. № 3. С. 192–194.

191. Яценко А. М. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство: порівняльний аналіз кримінального законодавства України й окремих європейських країн. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2(19). С. 35–45.

192. 90% вважають за краще мовчати. Як Україна бореться з гендерним зумовленим насильством. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/domashnye-nasilstvo-90-zhinok-v-ukrajini-movchat-poziciya-i-diji-vladi-novini-ukrajini-50073009.html> (дата звернення: 11.03.2020)

193. Adolescent Girls' Empowerment Program. Zambia: Population Council; 2014. <http://www.popcouncil.org/research/adolescent-girls-empowerment-program>.

194. Aldarondo E., Mederos F. Men Who Batter: Intervention And Prevention Strategies In A Diverse Society. NY: Civic Research Institute. 2002. Ch. 2. Pps. 1–20.

195. Allwood G. La violence à légard des femmes fondée sur le genre dans la France contemporaine: bilan de la politique relative aux violences conjugales et aux mariages forcés depuis la Convention d'Istanbul. *Modern and Contemporary France*.

2017. Vol. 25 (4). P.1–20. doi: <https://doi.org/10.1080/09639489.2017.1340003> (Last accessed: 25.10.2020).

196. Australia: 2020: Worst year for domestic violence offences. URL: <https://www.mondaq.com/australia/crime/1014786/2020-worst-yearfordomestic-violence-offences> (Last accessed: 16.08.2021).

197. Chouala Y. A. La «belle famille» et «la famille élargie»: Acteurs des violences conjugales et domestiques dans les foyers Camerounais. *Violences sociales et exclusions. Le développement social de l'Afrique en question*. 2008. doi: <https://doi.org/10.4000/apad.3063> (Last accessed: 23.11.2018).

198. Colucci E., O'Connor M., Field K., Baroni A., Pryor R., MinasColucci H. Nature of domestic/family violence and barriers to using services among indian immigrant women. *Revue Internationale de la Recherche Interculturelle*. 2013. No. 3 (2). P. 9–26. URL: https://www.journal.psy.ulaval.ca/ojs/index.php/ARIRI/article/view/Colucci_Alterstice3%282%29 (Last accessed: 18.09.2019).

199. Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women, CEDAW URL: [URL: https://www.parliament.nsw.gov.au/bills/Pages/bill-details.aspx?pk=3797](https://www.parliament.nsw.gov.au/bills/Pages/bill-details.aspx?pk=3797) (Last accessed: 21.08.2021). (Last accessed: 21.08.2021).

200. Crimes (Domestic and Personal Violence) Amendment (Coercive Control-Preethi's Law) Bill 2020. URL: <https://www.parliament.nsw.gov.au/bills/Pages/bill-details.aspx?pk=3797> (Last accessed: 13.09.2020).

201. De Proteccion Integral a las Mujeres: Derecho argentino desde el 1 de abril de 2009. URL: <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/arg133992.pdf> (Last accessed: 15.05.2018).

202. Décret n°2020-1161 du 23 septembre 2020 relatif à la mise en œuvre d'un dispositif électronique mobile antirapprochement (France). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042357259> (Last accessed: 23.10.2020).

203. Diandaha M. Les violences conjugales en Droit comparé: approche comparative des droits positifs français et congolais par Cyprien Godard Mouanga Diandaha. 2009. URL: <http://www.theses.fr/2009PA083269> (Last accessed: 01.11.2019).

204. Domestic Violence Act 2018. URL: <https://revisedacts.lawreform.ie/eli/2018/act/6/revised/en/pdf?annotations=fals> (дата звернення: 19.08.2020).
205. Douraidi N. La Violence conjugale à légard des femmes marocaines et son Impact Psychiatrique. 2019. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/17430> (Last accessed: 06.11.2020).
206. Duggan M., Grace J. Assessing vulnerabilities in the Domestic Violence Disclosure Scheme. *Child and Family Law Quarterly*. 2018. №. 30 (2). P. 145–166. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/17430> (Last accessed: 07.08.2020).
207. Eriksson M. Contact, Shared Parenting, and Violence: Children as Witnesses of Domestic Violence in Sweden. *International Journal of Law Policy and the Family*. 2011. №. 25 (2). P. 165–183 doi: 10.1093/lawfam/ebr004. URL: https://www.researchgate.net/publication/269859780>Contact_Shared_Parenting_and_Violence_Children_as_Witnesses_of_Domestic_Violence_in_Sweden (Last accessed: 29.01.2020).
208. Finnbogadóttir H., Dykes A., Wann-Hansson C. Prevalence and incidence of domestic violence during pregnancy and associated risk factors: a longitudinal cohort study in the south of Sweden. *BMC Pregnancy Childbirth*. 2016. №. 16 (228). doi: <https://doi.org/10.1186/s12884-016-1017-6> (Last accessed: 12.03.2019).
209. Gewalt in Partnerschaften bleibt auch 2019 auf hohem Niveau. 2020. URL: <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/aktuelles/alle-meldungen/gewalt-in-partnerschaften-bleibt-auch-2019-auf-hohem-niveau-162194> (Last accessed: 07.12.2019).
210. Guide pratique de l'ordonnance de protection – nouvelle édition. Ministère De La Justice. 2020. URL: <http://www.justice.gouv.fr/publications-10047/guides-professionnels-10048/guide-pratique-de-lordonnancede-protection-nouvelle-edition-33138.html> (Last accessed: 16.03.2020).
211. Hassan G. Violence conjugale et diversité culturelle. *Revue Internationale de la Recherche Interculturelle*. 2013. Vol. 3. No. 2 URL: https://www.journal.psy.ulaval.ca/ojs/index.php/ARIRI/article/view/HassanIntro_Alters_tice3%282%29 (Last accessed: 06.10.2019).

212. Klark R. *Prestupnost v SShA [Crimes in USSR]* Moscow, 1975. 209 p.

213. La loi n°2011-26 du 09 janvier 2012 Portant prévention et répression des violences faites aux femmes. URL: <https://www.undp.org/docs/violences-faites-aux-femmes> (Last accessed: 13.12.2020).

214. Ley 27/2003, de 31 de julio, reguladora de la Orden de protección de las víctimas de la violencia doméstica. URL: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2003-15411> (Last accessed: 05.07.2019).

215. Leye M. M., Sougou N. M., Faye A., Seck I., Dia A. T. Perceptions des populations sur les violences faites aux femmes au Sénégal. *Dans Santé Publique*. 2019. №. 4. Vol. 31. P. 581–590. URL: <https://www.cairn.info/revue-santepublique-2019-4-page-581.htm> (Last accessed: 18.12.2019).

216. National Coalition Against Domestic Violence (NCADV) URL: <http://www.ncadv.org> (Last accessed: 23.10.2020).

217. Requête au juge aux affaires familiales: délivrance d'une ordonnance de protection (Formulaire 15458*05). République Française. URL: <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/R42412> (Last accessed: 22.11.2020).

218. Salari S. M. Verbal, Physical, and Injurious Aggression Among Intimate Couples Over Time. *Journal of Family Issues*. 2002. Vol. 23. P. 523–550. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Verbal%2C-Physical%2C-and-Injurious-Aggression-Among-Salari-Baldwin/29301e8f298aeb12bf059f04d339d28882cee0b6> (Last accessed: 18.11.2018).

219. Sarnquist C, Omondi B, Sinclair J, Gitau C, Paiva L, Mulinge M et al. Rape prevention through empowerment of adolescent girls. *Pediatrics*. 2014. №133:5. P. e1226–e1232. URL: <https://www.nadja.co/wp-content/uploads/2018/09/c995d-pediatrics-paper-2012.pdf> (Last accessed: 19.09.2019).

220. Serious Crime Act (England and Wales) 2015 states. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/9> (Last accessed: 14.08.2018).

221. Skuteczna ochrona ofiar – ustawa antyprzemocowa obowiązującym prawem URL: <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/skutecznaochrona-ofiar---ustawa-antyprzemocowa-obowiazujacym-prawem> (Last accessed: 13.07.2020).

222. Violencia doméstica y de género. Poder judicial España. URL: <https://www.poderjudicial.es/cgpj/es/Temas/Violenciadomestica-y-de-genero/> (Last accessed: 13.07.2020).

223. Zaidi L. Y., Knutson J. F., Mehm J. G. Transgenerational patterns of abusive parenting: analog and clinical tests. *Aggressive behavior*. 1989. № 15. P. 137–152.

224. Zavala S.C. Politiques d'immigration: femmes et violence conjugale dans le contexte québécois. *Revue Internationale de la Recherche Interculturelle*. 2013. № 3(2). P. 97–110. URL: https://www.journal.psy.ulaval.ca/ojs/index.php/ARIRI/article/view/CastroZavala_Alterstice3%282%29 (Last accessed: 16.07.2019).

Додаток А

Список публікацій здобувача

Публікації, що відображають основні наукові результати дисертації

Публікації у зарубіжних виданнях

1. Рутьян Л.Г., Чернуха Н.М. Міжвідомча взаємодія у боротьбі з домашнім насильством. *Interdepartmental Interaction to Combating Against Domestic Violence. Intellectual Archive*. Toronto: Shiny Word.Corp. 2021. Vol. 10. №. 4. P. 220–229.

Публікації у наукових фахових виданнях України

1. Рутьян Л.Г. Практико зорієнтований сегмент професійної підготовки студентів у вищій школі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Соціальна робота. 2018. № 2 (4). С. 49–54.

2. Рутьян Л.Г. Домашнє насильство жінок: психологічні та соціальні детермінанти явища. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Соціальна робота*. 2019. Випуск 1(5). С. 52–54.

3. Рутьян Л.Г. Соціально-педагогічні умови впровадження неформальної освіти в освітнє середовище закладів вищої освіти. *Молодь і ринок*. №10 (177). 2019. С. 162–166.

4. Рутьян Л.Г. Історія і розвиток домашнього насильства над жінкам як наукового поняття. *Молодь і ринок*. 2021. №5-6 (191-192). С.167–172.

5. Рутьян Л.Г. Формування правової компетентності постраждалих від домашнього насильства жінок засобами неформальної освіти. *Social Work and Education*. Vol. 8. No. 4. P. 481–493.

6. Рутьян Л.Г. Структура і ознаки домашнього насильства. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 1. С. С. 109–115.

7. Рутьян Л.Г. Організаційно-змістові умови боротьби з домашнім насильством над жінками. *Наука і освіта*. 2022. №1. С. 48–54.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Рутьян Л.Г. Особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми-жертвами насилля. *Дитина у тривожному середовищі: розвивальні та відновлювальні практики*: збірник тез III Всеукраїнського форуму за міжнародної участі (Київ, 31 травня – 1 червня 2019). Київ, 2019. С. 63–66.
2. Рутьян Л.Г. Деякі аспекти формування культури професійної діяльності сучасного фахівця. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 31 січня – 1 лютого 2020). Київ, 2020. Ч.1. С. 102–104.
3. Рутьян Л.Г. Соціально-педагогічні умови впровадження неформальної освіти в освітнє середовище закладів вищої освіти. *Неформальна та інформальна освіта як ресурс розвитку особистості* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22 травня 2020). Київ, 2020. С. 52–55.
4. Чернуха Н.М., **Рутьян Л.Г.** Соціально-реабілітаційні практики в інклюзивному освітньому середовищі. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Київ 12 – 13 березня 2021). Київ, 2021. С. 203–206.
5. Рутьян Л.Г. Зарубіжні підходи щодо визначення професійної компетентності соціального працівника. *Проблеми особистості у сучасній науці: результати та перспективи дослідження* : матеріали XXIII Міжнародної конференції молодих науковців (Київ, 22–23 квітня 2021). Київ, 2021. С. 247–251.
6. Омельченко С.О., Тернопільська В.І., Чернуха Н.М., Співак Я.О., Токарук Л.С., Васильєва-Халатникова М.О., Бакуліна О.С., Костенко Д.В., **Рутьян Л.Г.** Соціальна робота: реалії та виклики часу: навч.-метод. посіб. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. С.118–125.
7. Чернуха Н.М., **Рутьян Л.Г.** Дружнє до дитини середовище в громаді: соціально-педагогічні аспекти. *Дитина у тривожному середовищі: розвивальні*

та відновлювальні практики: Збірник тез (Київ, 31 травня – 1 червня 2021). Київ, 2021. С. 108–112.

8. Рутьян Л.Г. Законодавчі основи профілактики домашнього насильства над жінками. *Проблеми особистості у сучасній науці: результати та перспективи дослідження* : матеріали XXV Міжнародної конференції молодих науковців (Київ, 20–21 квітня 2023). Київ, 2023. С. 211–215.

Відомості про апробацію результатів дисертації

Основні положення роботи викладено та обговорено на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема:

№	Назва конференції	Дата проведення	Місце проведення	Тема виступу	Видання, де опубліковані тези виступу
	III Всеукраїнський Форум із міжнародною участю: «Дитина у тривожному середовищі: розвивальні та відновлювальні практики»	31 травня – 1 червня 2019 р.	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ	« Особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми-жертвами насилля »	Дитина у тривожному середовищі: розвивальні та відновлювальні практики: Збірник тез (31 травня – 1 червня 2019 року, Київ) / за ред. О. В. Чуйко. – Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2019. – 104 с.
	Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук»	31 січня – 1 лютого 2020 р.	ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», Київ	« Деякі аспекти формування культури професійної діяльності сучасного фахівця »	Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 31 січня – 1 лютого 2020 року). К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2020. – Ч.1. – ст.102-104.
	Міжнародна науково-практична конференція: «Неформальна та інформальна освіта як ресурс розвитку особистості»	22 травня 2020 р.	Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, Київ	« Соціально-педагогічні умови впровадження неформальної освіти в освітнє середовище закладів вищої освіти »	Неформальна та інформальна освіта як ресурс розвитку особистості : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 22 травня 2020 р. – К.: Таврійський національний університет імені

					В.І. Вернадського, 2020. – 164 с.
	V Міжнародна науково-практична конференція: «Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології»	12 – 13 березня 2021 р.	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ	«Соціально-реабілітаційні практики в інклюзивному освітньому середовищі» (у співавторстві)	Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (12 – 13 березня 2021 року, Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. – Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2021. – 221 с.
	XXIII Міжнародна конференція молодих науковців: «Проблеми особистості у сучасній науці: результати та перспективи дослідження»	22-23 квітня 2021 р.	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ	«Зарубіжні підходи щодо визначення професійної компетентності соціального працівника»	Проблеми особистості у сучасній науці: результати та перспективи дослідження, 22-23 квітня 2021 р. : Матеріали XXIII Міжнародної конференції молодих науковців / За ред. І. В. Данилюка, С. Ю. Пащенко. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. – 318 с.
	IV Всеукраїнський Форум із міжнародною участю: «Дитина у тривожному середовищі: розвивальні та відновлювальні практики»	31 травня – 1 червня 2021 р.	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ	«Дружнє до дитини середовище в громаді: соціально-педагогічні аспекти» (у співавторстві)	Дитина у тривожному середовищі: розвивальні та відновлювальні практики: Збірник тез (31 травня – 1 червня 2021 року, Київ) / за ред. О. В. Чуйко. – Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2021. – 130 с

	XXV Міжнародна конференція молодих науковців	20-21 квітня 2023 р.	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ	«Законодавчі основи профілактики домашнього насильства над жінками»	Проблеми особистості у сучасній науці: результати та перспективи дослідження, 20-21 квітня 2023 р. : Матеріали XXV Міжнародної конференції молодих науковців / За ред. І. В. Данилюка, С. Ю. Пащенко. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. – 297 с.
--	--	----------------------	--	--	---

Додаток Б

АНКЕТА

Вітаємо! Виділіть, будь ласка, кілька хвилин свого часу на заповнення цієї анкети.

1. Деякі жінки провокують насильство та заслуговують на нього.

2. Чоловіки, що вчиняють насильство, – психічно хворі.

3. Жінка, що колись зазнала насильства, – назавжди стає жертвою.

4. Чоловіки, що вчиняють насильство, поводять себе однаково агресивно в стосунках з іншими.

5. Причиною насильства є алкоголь.

6. Сварки між чоловіком і дружиною існували завжди. Це не може мати серйозних наслідків.

7. Жінки, що потерпають від насильства, завжди можуть піти з дому.

8. Дітям потрібен їхній батько навіть тоді, коли він агресивний, або необхідно терпіти заради дітей.

9. Насильство відбувається лише в сім'ях неосвічених і бідних людей.

10. «Він зміниться, як тільки ми одружимося».

ДЯКУЮ!

Додаток В

ІНСТРУКЦІЯ З ОЦІНКИ РИЗИКУ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Інструкція для суддів штату Мінесота для всіх етапів розгляду сімейних, цивільних і кримінальних справ, що містять аспекти домашнього насильства, та надання охоронних ордерів

Примітка: наявність цих факторів може бути свідченням підвищеного ризику тяжких тілесних ушкоджень або смерті. Водночас їхня відсутність не вказує на відсутність ризику смерті.

1. Чи має кривдник доступ до вогнепальної зброї або чи є в нього вдома вогнепальна зброя?
2. Чи кривдник колись застосовував або погрожував застосувати зброю проти жертви?
3. Чи кривдник колись учиняв спроби задушити жертву?
4. Чи кривдник колись погрожував убивством або вчиняв спроби вбити жертву?
5. Чи збільшилася частота або тяжкість фізичного насильства за останній рік?
6. Чи кривдник примушував жертву до статевого акту?
7. Чи намагається кривдник контролювати більшість або всі дії жертви протягом дня?
8. Чи кривдник виявляє постійні або агресивні ревнощі?
9. Чи кривдник колись погрожував самогубством або вчиняв спроби самогубства?
10. Чи вважає жертва, що кривдник знову нападатиме на неї або вчинятиме спроби її вбити? Відповідь «ні» не свідчить про невисокий ризик, але відповідь «так» має дуже велике значення.
11. Чи колись були видані або чи діють стосовно кривдника постанови про захист, були відкриті кримінальні або цивільні справи?

Додаток Г

Метод діагностики міжособистісних взаємин ДМВ

Опис методики

Методика розроблена Т. Лірі (1954 р.) та призначена для дослідження уявлень суб'єкта про себе й ідеального «Я», а також для вивчення стосунків у малих групах. З її допомогою виявляється переважний тип взаємин з людьми в самооцінці та взаємооцінці. При цьому виділяються два чинники: «домінування – підпорядкування» і «дружелюбність – агресивність (ворожість)».

Саме ці фактори визначають загальне враження про людину в процесах міжособистісного сприйняття.

Залежно від відповідних показників виділяються комплекс орієнтацій – типів ставлення до оточення. Робляться висновки про вираженості типу, ступінь адаптованості поведінки – ступеню відповідності (невідповідності) між цілями й досягнутими в процесі діяльності результатами. Велика неадаптивність поведінки (під час представлення результатів виділяється червоним кольором) може свідчити про невротичні відхилення, дисгармонію у сфері прийняття рішень або бути результатом будь-яких екстремальних ситуацій.

Методика може використовуватися як для самооцінки, так і для оцінювання поведінки спостережуваного людьми («збоку»). В останньому випадку випробуваний відповідає на питання начебто за іншу людину, ґрунтуючись на своєму уявленні про неї. Підсумовуючи результати такого тестування різних членів групи (наприклад, трудового колективу), можна скласти узагальнений «представницький» портрет будь-якого її члена, наприклад, лідера. І робити висновки про ставлення до нього інших членів групи.

Теоретичні основи

Методика створена Т. Лірі, Р. Лефоржем, Р. Сазеком 1954 р. Виділення двох чинників: «домінування – підпорядкування» і «дружелюбність – агресивність (ворожість)» – визначає загальне враження про людину в процесах міжособистісного сприйняття. Вони названі М. Аргайлом головними компонентами під час аналізу стилю міжособистісної поведінки та за змістом можуть бути співвіднесені з двома із трьох головних осей семантичного диференціала Ч. Осгуда: оцінка і сила. У багаторічному дослідженні, проведеному американськими психологами під керівництвом Б. Бейлза, поведінка члена групи оцінюється за двома змінними, аналіз яких здійснюється в тривимірному просторі, утвореному трьома осями: домінування – підпорядкування, дружелюбність – агресивність, емоційність – аналітичність.

Для представлення основних соціальних орієнтацій Т. Лірі розробив умовну схему у вигляді кола, розділеного на сектори. У цьому колі по горизонтальній і вертикальній осях позначені чотири орієнтації: домінування – підпорядкування, дружелюбність – ворожість. Зі свого боку ці сектори розділені на вісім – відповідно до більш приватних стосунків. Для ще тоншого опису круг ділять на 16 секторів, але частіше використовуються октанти, певним чином орієнтовані щодо двох головних осей.

Схема Т. Лірі заснована на припущенні, що, чим ближчими виявляються результати випробовуваного до центру кола, тим сильніший взаємозв'язок цих двох змінних. Сума балів кожної орієнтації переводиться в індекс, де домінують вертикальна (домінування – підпорядкування) і горизонтальна (дружелюбність – ворожість) осі. Відстань отриманих показників від центру кола вказує на адаптивність або екстремальність інтерперсональної поведінки.

Опитувальник містить 128 оціночних суджень, з яких у кожному з 8 типів взаємин утворюються 16 пунктів, упорядкованих за висхідною інтенсивністю. Методика побудована так, що судження, спрямовані на з'ясування якого-небудь типу взаємин, розташовані не підряд, а особливим чином: вони групуються по 4 та повторюються через рівну кількість визначень. Під час оброблення підраховується кількість стосунків кожного типу.

Т. Лірі пропонував використовувати методика для оцінювання спостережуваним поведінки людей, тобто поведінки в оцінюванні оточення («збоку»), для самооцінки, оцінки близьких людей, для опису ідеального «Я». Згідно із цими рівнями діагностики змінюється інструкція для відповіді. Різні напрями діагностики дозволяють визначити тип особистості, а також зіставляти дані щодо окремих аспектів. Наприклад, «соціальне «Я», «реальне «Я», «мої партнери» і т. ін.

Процедура проведення

Інструкція

«Вам будуть представлені судження, що стосуються характеру людини, її взаємин з оточенням. Уважно прочитайте кожне судження та оцініть, чи відповідає воно Вашому уявленню про себе.

Поставте на бланку відповідей знак «+» проти номерів тих визначень, які відповідають Вашому уявленню про себе, і знак «-» проти номерів тих тверджень, які не відповідають Вашому уявленню про себе. Намагайтеся бути щирим. Якщо немає повної впевненості, знак «+» не ставте.

Після оцінювання свого реального «Я» знову прочитайте всі судження та відзначте ті з них, які відповідають Вашому уявленню про те, яким Вам, на Вашу думку, слід було б бути в ідеалі.

Якщо необхідно оцінити особистість когось іншого, то дається додаткова інструкція: «Таким же чином, як і в перших двох варіантах, дайте оцінку особистості Вашого керівника (колеги, підлеглого: 1. «Мій керівник, такий, який він є насправді»; 2. «Мій ідеал керівника»).

Методика може бути представлена респондентові або списком (за алфавітом чи у випадковому порядку), або на окремих картках. Йому пропонується вказати ті твердження, які відповідають його уявленню про себе, відносяться до іншої людини або його ідеалу.

Оброблення результатів

На першому етапі оброблення даних проводиться підрахунок балів за кожним октантом за допомогою ключа до опитувальника.

Ключ

1. **Авторитарний:** 1 - 4, 33 - 36, 65 - 68, 97 - 100.
2. **Егоїстичний:** 5 - 8, 37 - 40, 69 - 72, 101 - 104.
3. **Агресивний:** 9 - 12, 41 - 44, 73 - 76, 105 - 108.
4. **Підозрілий:** 13 - 16, 45 - 48, 77 - 80, 109 - 112.
5. **Підпорядковується:** 17 - 20, 49 - 52, 81 - 84, 113 - 116.
6. **Залежний:** 21 - 24, 53 - 56, 85 - 88, 117 - 120.
7. **Доброзичливий:** 25 - 28, 57 - 60, 89 - 92, 121 - 124.
8. **Альтруїстична:** 29 - 32, 61 - 64, 93 - 96, 125 - 128.

На другому етапі отримані бали переносяться на діаграму, при цьому відстань від центру круга відповідає числу балів за цим октантом (мінімальне значення – 0, максимальне – 16). Кінці таких векторів з'єднуються й утворюють профіль, що відображає уявлення про особистість цієї людини. Окреслений простір заштриховується. Для подання будується окрема діаграма для характеристики за вираженістю ознак кожного октанта.

Психограма

На третьому етапі за допомогою формул визначаються показники за двома основними параметрами: «Домінування» і «Дружелюбність»:

$$\text{Домінування} = (I - V) + 0,7 \times (VIII + II - IV - VI)$$

$$\text{Дружелюбність} = (VII - III) + 0,7 \times (VIII - II - IV + VI)$$

Таким чином, система балів із 16 міжособистісними змінними перетворюється на два цифрові індекси, які характеризують уявлення суб'єкта за зазначеними параметрами.

У результаті проводиться аналіз особистісного профілю – визначаються типи ставлення до оточення.

Інтерпретація результатів

Підрахунок балів ведеться окремо для кожної оцінюваної особистості. Показником порушення взаємин з певною особою є різниця між уявленнями людини про неї й бажаним її образом у ролі партнера для спілкування.

Максимальна оцінка рівня – 16 балів, але вона розділена на чотири ступені вираженості:

0-4 бали - низька:	
5-8 балів - помірна:	адаптивна поведінка
9-12 балів - висока:	екстремальна поведінку
13-16 балів - екстремальна:	схильна до патології поведінка

Позитивне значення результату, отриманого за формулою «домінування», свідчить про виражене прагнення людини до лідерства в спілкуванні, до домінування. Негативне значення вказує на тенденцію до підпорядкування, відмови від відповідальності й позиції лідерства.

Позитивний результат за формулою «дружелюбність» є показником прагнення особистості до встановлення доброзичливих взаємин і співпраці з оточенням. Негативний результат указує на прояв агресивно-конкурентної позиції, що перешкоджає співпраці та успішній спільній діяльності. Кількісні результати є показниками ступеня вираженості цих характеристик.

Найбільш заштриховані на профілі октанти відповідають переважаючим стилям міжособистісних взаємин цього індивіда. Характеристики, що не виходять за межі 8 балів, властиві гармонійним особистостям. Показники, що перевищують 8 балів, свідчать про акцентуації властивостей, що виявляються цим октантом. Бали, що досягають рівня 14-16, свідчать про труднощі соціальної адаптації. Низькі показники за всіма октантам (0-3 бали) можуть бути результатом скритності і нещирості випробуваного. Якщо в психограмі немає октантів, заштрихованих вище 4-х балів, то дані сумнівні щодо їхньої достовірності: ситуація діагностики не спонукала до відвертості.

Перші чотири типи міжособистісних взаємин (октанти 1-4) характеризуються тенденцією до лідерства й домінування, незалежністю думки, готовністю відстоювати власну точку зору в конфлікті. Інші чотири октанти (5-8) відображають переважання конформних установок, невпевненість у собі, податливість думці оточення, схильність до компромісів.

Загалом інтерпретація даних повинна орієнтуватися на переважання одних показників над іншими і меншою мірою – на абсолютні величини. У нормі зазвичай не спостерігаються значні розбіжності між «Я» актуальним та ідеальним. Помірна розбіжність може розглядатися як необхідна умова самовдосконалення.

Незадоволеність собою частіше спостерігається в осіб із заниженою самооцінкою (5,6,7 октанти), а також у тих, хто знаходиться в ситуації тривалого конфлікту (4 октант). Переважання одночасно 1 і 5 октантів властиві особам із проблемою хворобливого самолюбства, авторитарністю, 4 і 8 підтверджують конфлікт між прагненням до визнання групою і ворожістю, тобто проблема пригніченої ворожості, 3 і 7 свідчать про боротьбу мотивів самоствердження й афіліації, 2 і 6 – проблему незалежності-подпорядкованості, що виникає в складній службовій або іншій ситуації та змушує коритися всупереч внутрішньому протестові.

Особи, у яких виявляються домінантні, агресивні й незалежні риси поведінки, значно рідше невдоволені своїм характером і міжособистісними стосунками, проте і в них може виявлятися тенденція до вдосконалення свого стилю міжособистісної взаємодії з оточенням. При цьому зростання показників того чи іншого октанта визначить напрям, за яким самостійно рухається особистість для самовдосконалення, ступінь усвідомлення проблем, наявність внутрішньоособистісних ресурсів.

Типи міжособистісних стосунків

I. Авторитарний

13 - 16 – диктаторський, владний, деспотичний характер, тип сильної особистості, яка лідирує у всіх видах групової діяльності. Усіх наставляє, повчає, у всьому прагне покладатися на свою думку, не вміє приймати поради інших. Оточення відзначає цю владність, але визнає її.

9 - 12 – домінантний, енергійний, компетентний, авторитетний лідер, успішний у справах, любить давати поради, вимагає до себе поваги.

0-8 – упевнена в собі людина, але не обов'язково лідер, завзятий і наполегливий.

II. Егоїстичний

13 - 16 – прагне бути над усіма, але одночасно збоку від усіх, самозакоханий, розважливий, незалежний, себелюбний. Труднощі перекладає на оточення, сам ставиться до них дещо відчужено, хвалькуватий, самовдоволений, зарозумілий.

0 - 12 – егоїстичні риси, орієнтація на себе, схильність до суперництва.

III. Агресивний

13 - 16 – жорсткий і ворожий стосовно оточення, різкий, жорсткий; агресивність може доходити до асоціальної поведінки.

9 – 12 – вимогливий, прямолінійний, відвертий, строгий і різкий в оцінюванні інших, непримиренний, схильний у всьому звинувачувати оточення, глузливий, іронічний, дратівливий.

0 - 8 – упертий, завзятий, наполегливий і енергійний.

IV. Підозрілий

13 - 16 – відчужений стосовно ворожого і злісного світу, підозрілий, образливий, схильний до сумніву в усьому, злопам'ятний, постійно на всіх скаржиться, усім незадоволений (шизоїдний тип характеру).

9 - 12 – критичний, нетовариський, відчуває труднощі в інтерперсональних контактах через невпевненість у собі, підозрілість і боязнь поганого ставлення, замкнутий, скептичний, розчарований у людях, потайний, свій негативізм проявляє у вербальній агресії.

0 - 8 – критичний стосовно всіх соціальних явищ і оточення.

V. Підпорядковується

13 - 16 – покірний, схильний до самоприниження, слабівільний, спроможний поступатися всім і в усьому, завжди ставить себе на останнє місце й засуджує себе, приписує собі провину, пасивний, прагне знайти опору в кому-небудь, більш сильному.

9 – 12 – сором'язливий, лагідний, легко ніяковіє, схильний підкорятися сильнішому без урахування ситуації.

0 - 8 – скромний, боязкий, поступливий, емоційно стриманий, здатний підкорятися, не має власної думки, слухняно й чесно виконує свої обов'язки.

VI. Залежний

13 - 16 – різко невпевнений у собі, має нав'язливі страхи, побоювання, тривожиться з будь-якого приводу, тому залежний від інших, від чужої думки.

9 - 12 – слухняний, боязливий, безпорадний, не вміє проявити опору, щиро вважає, що інші завжди праві.

0 - 8 – конформний, м'який, очікує допомоги й порад, довірливий, схильний до захоплення оточенням, ввічливий.

VII. Доброзичливий

9 - 16 – доброзичливий і люб'язний з усіма, орієнтований на прийняття й соціальне схвалення, прагне задовольнити вимоги всіх, «бути хорошим» для всіх без урахування ситуації, прагне до цілей мікрогруп, має розвинені механізми витіснення й придушення, емоційно лабільний (істероїдний тип характеру).

0 - 8 – схильний до співробітництва, кооперації, гнучкий і компромісний під час вирішення проблем і в конфліктних ситуаціях, прагне бути у злагоді з думкою оточення, свідомо конформний, слідує умовностям, правилам і принципам «хорошого тону» у взаєминах з людьми, ініціативний ентузіаст у досягненні цілей групи, прагне допомагати, відчувати себе в центрі уваги, заслужити визнання і любов, товариський, проявляє теплоту і дружелюбність у стосунках.

VIII. Альтруїстичний

9 - 16 – гіпервідповідальний, завжди приносить у жертву свої інтереси, прагне допомогти та співчувати всім, нав'язливий у своїй допомозі й занадто активний стосовно оточення, бере на себе відповідальність за інших (може бути тільки зовнішня «маска», що приховує особистість протилежного типу).

0 - 8 – відповідальний щодо людей, делікатний, м'який, добрий, емоційне ставлення до інших проявляє у співчутті, симпатії, турботі, ніжності, уміє підбадьорити й заспокоїти оточення, безкорисливий і чуйний.

Перші чотири типи міжособистісних взаємин – 1, 2, 3 і 4 – характеризуються переважанням неконформних тенденцій і схильністю до диз'юнктивних (конфліктних) проявів (3, 4), більшою незалежністю думки, завзятістю у відстоюванні власної точки зору, тенденцією до лідерства й домінування (1, 2).

Інші чотири октанти – 5, 6, 7, 8 – представляють протилежну картину: переважання конформних установок, конгруентність у контактах з оточенням (7, 8), невпевненість у собі, податливість думці оточення, схильність до компромісів (5, 6).

Текст опитувальника

Інструкція: Вам пропонується список характеристик. Слід уважно прочитати кожен та вирішити, чи відповідає вона вашому уявленню про себе. Якщо відповідає, то позначте її у протоколі хрестиком, якщо не відповідає – нічого не ставте. Якщо немає повної впевненості, хрестик не ставте. Намагайтеся бути щирими.

1. Інші думають про нього прихильно
2. Справляє враження на оточення
3. Уміє розпоряджатися, наказувати
4. Уміє наполягти на своєму
5. Має почуття гідності
6. Незалежний
7. Здатний сам подбати про себе
8. Може проявляти байдужість
9. Здатний бути суворим
10. Строгий, але справедливий
11. Може бути щирим
12. Критичний до інших

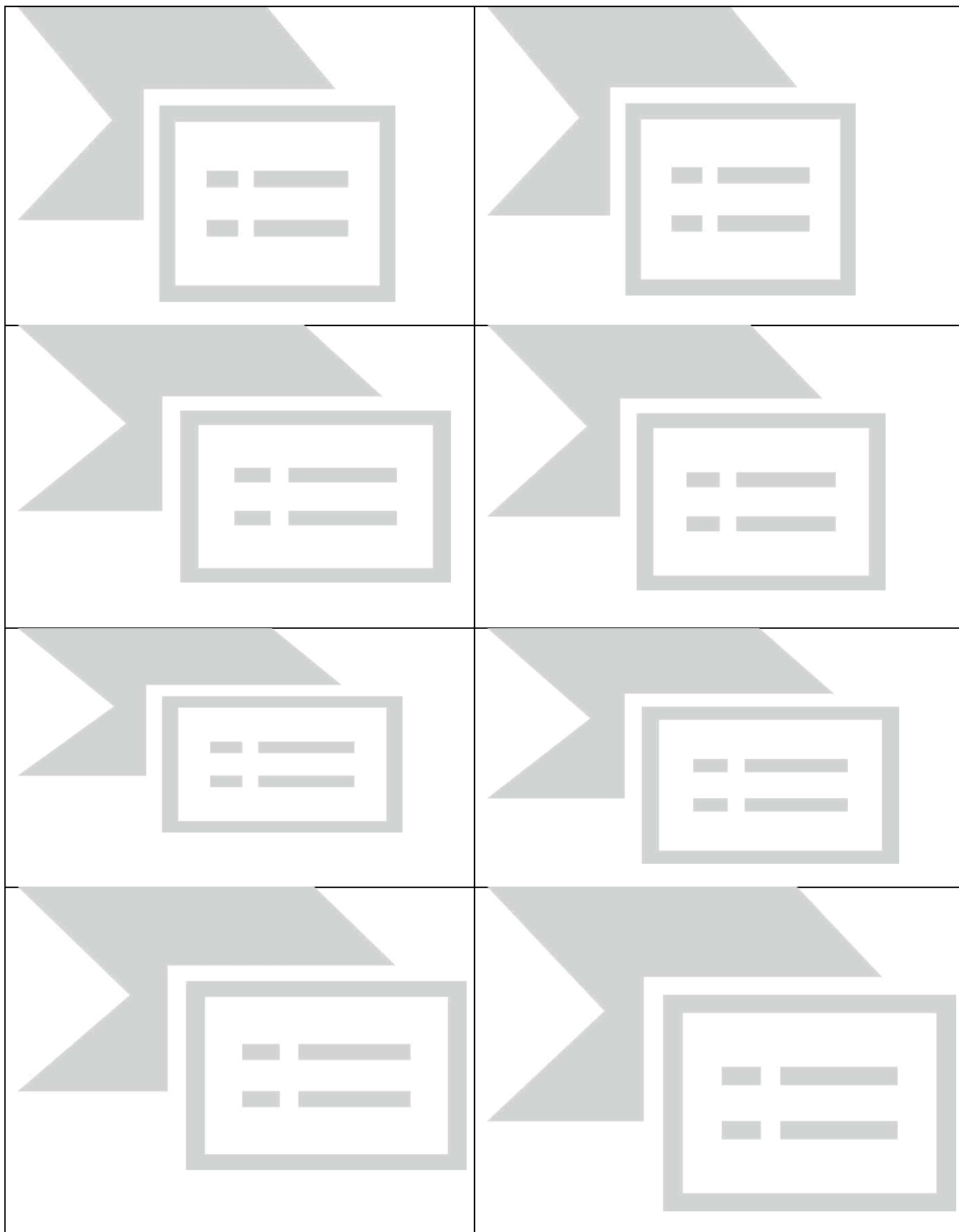
13. Любить поплакатися
14. Часто сумний
15. Здатний проявляти недовіру
16. Часто розчаровується
17. Здатний бути критичним до себе
18. Здатний визнати свою неправоту
19. Охоче підкоряється
20. Поступливий
21. Вдячний
22. Захоплюється, схильний до наслідування
23. Поважний
24. Шукає схвалення
25. Здатний до співпраці, узаємодопомоги
26. Прагне ужитися з іншими
27. Приязний, доброзичливий
28. Уважний, ласкавий
29. Делікатний
30. Підбадьорюючий
31. Чуйний на заклики про допомогу
32. Безкорисливий
33. Здатний викликати захоплення
34. Користується в інших повагою
35. Має талант керівника
36. Любить відповідальність
37. Упевнений у собі
38. Самовпевнений, напористий
39. Діловий, практичний
40. Любить змагатися
41. Стійкий, наполегливий, де треба
42. Невблаганний, але неупереджений
43. Дратівливий
44. Відкритий, прямолінійний
45. Не терпить, щоб ним командували
46. Скептичний
47. На нього важко справити враження
48. Образливий, делікатний
49. Легко бентежиться
50. Невпевнений у собі
51. Поступливий
52. Скромний
53. Часто надає допомогу іншим
54. Дуже шанує авторитети
55. Охоче приймає поради
56. Довірливий і прагне радувати інших
57. Завжди люб'язний у поведінці
58. Дорожить думкою оточення
59. Товариський, услужливий
60. Добросердечний
61. Добрий, уселяє впевненість
62. Ніжний, м'якосердий
63. Любить піклуватися про інших
64. Безкорисливий, щедрий

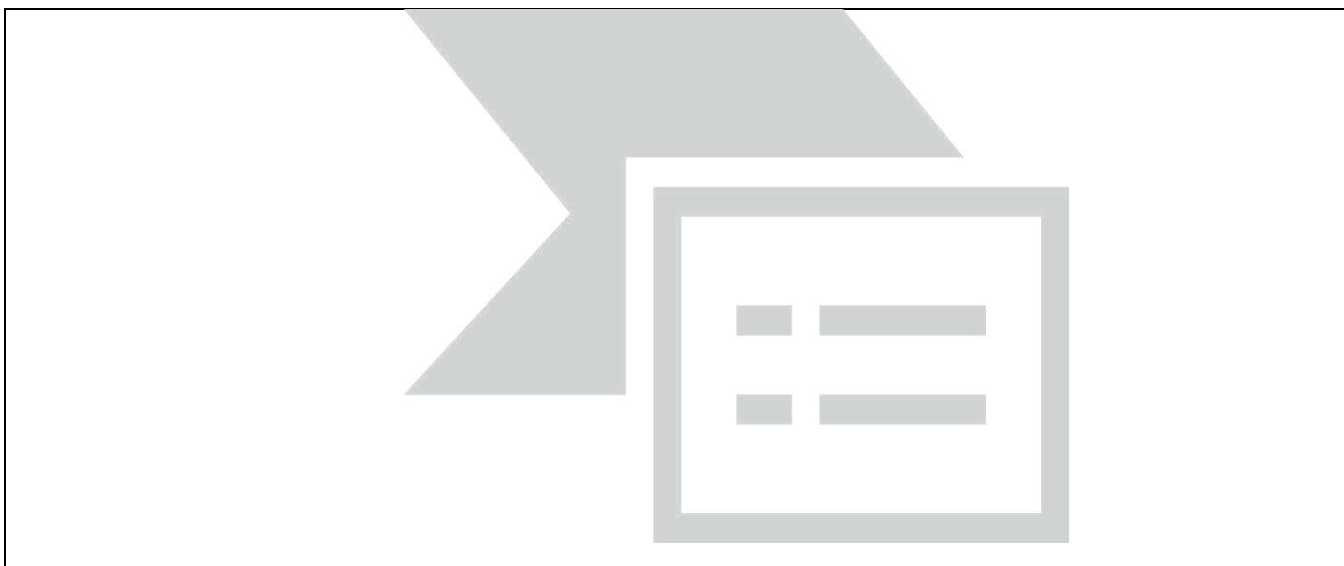
65. Любить давати поради
66. Справляє враження значної людини
67. Начальницько наказовий
68. Владний
69. Хвалькуватий
70. Гордовитий і самовдоволений
71. Думає тільки про себе
72. Хитрий, розважливий
73. Нетерпимий до помилок інших
74. Корисливий
75. Відвертий
76. Часто недружелюбний
77. Озлоблений
78. Скаржник
79. Ревнивий
80. Довго пам'ятає свої образи
81. Займається самобичуванням
82. Сором'язливий
83. Безініціативний
84. Лагідний
85. Залежний, несаможиттєвий
86. Любить підкорятися
87. Надає іншим приймати рішення
88. Легко потрапляє в халепу
89. Легко піддається впливові друзів
90. Готовий довіритися будь-кому
91. Нерозбірливий
92. Усім симпатизує
93. Прощає все
94. Переповнений надмірним співчуттям
95. Великодушний, терпимий до недоліків
96. Прагне протегувати
97. Прагне до успіху
98. Чекає захоплення від кожного
99. Розпоряджається іншими
100. Деспотичний
101. Сноб, судить про людей лише за рангом і достатку
102. Марнославний
103. Егоїстичний
104. Холодний, черствий
105. Уїдливі, глузливі
106. Злий, жорстокий
107. Часто гнівливий
108. Байдужий
109. Злопам'ятний
110. Проїнятий духом протиріччя
111. Упертий
112. Недовірливий, підозріливий
113. Боязкий
114. Сором'язливий
115. Вирізняється надмірною готовністю підкорятися
116. М'якотілий

117. Майже ніколи нікому не заперечує
118. Нав'язливий
119. Любить, щоб ним опікувалися
120. Надмірно довірливий
121. Прагне подобатися кожному
122. З усіма погоджується
123. Завжди доброзичливий
124. Любить усіх
125. Дуже поблажливий до оточення
126. Намагається втішити кожного
127. Піклується про інших на шкоду собі
128. Псує людей надмірною добротою

Додаток Д

ТЕСТ РУКИ ВАГНЕРА – ДІАГНОСТИКА АГРЕСИВНОСТІ

Інструкція до тесту

«Уважно розгляньте запропоновані Вам зображення та скажіть, що, на Вашу думку, робить ця рука?»

Якщо досліджуваний вагається з відповіддю, йому пропонується запитання: *«Як Ви думаєте, що робить людина, якій належить ця рука? На що здатна людина з такою рукою? Назвіть усі варіанти, які можете собі уявити».*

Зображення пред'являються в певній послідовності й положенні. За нечіткої і двозначної відповіді просять пояснень, запитують: *«Добре, а що ще?»*, Але не нав'язують жодних специфічних відповідей. Якщо експериментатор відчуває, що його дії зустрічають опір, рекомендується перейти до іншої картки. Тримати малюнок-картку можна в будь-якому положенні. Число варіантів відповідей за карткою не обмежується. Бажано отримати чотири варіанти відповідей. Якщо кількість менша, уточніть, *«Чи немає бажання ще що-небудь сказати щодо цього зображення руки?»*, а в протоколі, наприклад, за наявності єдиного варіанта відповіді проставляється його значення зі знаком *4, тобто ця єдина безальтернативна відповідь оцінюється в чотири бали, замість одного.

Важливо у всіх можливих випадках (якщо досліджуваний не виражає протесту) максимально знижувати невизначеність відповіді, наповнювати змістом висловлювання типу «хтось, щось, комусь» тощо.

Обробка результатів

Усі відповіді фіксуються в протоколі. Крім запису відповідей, **реєструється положення, у якому досліджуваний тримає картку, а також час із моменту пред'явлення стимулу до початку відповіді.**

Під час оброблення отриманих результатів кожену відповідь досліджуваного відносять до однієї з 11 категорій.

Агресія (А). Рука сприймається як домінуюча, завдає шкоди, активно захоплює який-небудь предмет; така, що здійснює агресивну дію (щипає, дає ляпас, давить комаху, готова нанести удар тощо).

Указівка (У). Рука бере участь у дії імперативного характеру: веде, спрямовує, перешкоджає, панує над іншими людьми (диригує оркестром, дає

вказівку, читає лекцію, учитель каже до учня: «Вийди геть», міліціонер зупиняє машину тощо).

Страх (С). Рука виступає у відповідях як жертва агресивних проявів іншої особи або прагне захистити кого-небудь від фізичних впливів; може сприйматися як така, що завдає пошкодження самій собі. У цю категорію також включаються відповіді, які містять тенденції до заперечення агресії (незла рука; кулак стиснутий, але не для удару, піднята від страху рука, рука, відвертає удар тощо).

Емоційність (Е). Рука висловлює любов, позитивні емоційні установки до інших людей; бере участь у дії, виражає прихильність, позитивне ставлення, доброзичливість (дружнє рукостискання; поплескування по плечу; рука, що гладить тварину, дарує квіти; обіймає тощо).

Комунікація (К). Рука бере участь в комуникативній дії: звертається до кого-небудь, контактує або прагне встановити контакт. Партнери знаходяться в стосунках рівності (жестикуляція в розмові, мова жестів, показує дорогу тощо).

Залежність (З). Рука висловлює підпорядкування іншим особам: бере участь у комуникативній дії в позиції «знизу», успіх якої залежить від доброзичливого ставлення іншого (прохання; солдат віддає честь офіцерові, учень підняв руку для запитання; рука, протягнута за милостинею; людина зупиняє попутну машину тощо).

Демонстративність (Д). Рука різними способами виставляє себе на показ, бере участь у явно демонстративній дії (показує «Ок», милується манікюром, показує тіні на стіні, танцює, грає на музичному інструменті тощо).

Інвалідність (ІВ). Рука пошкоджена, деформована, хвора, нездатна до будь-яких дій (поранена рука, рука хворого або вмираючого, зламанний палець тощо).

Активна безособовість (АБ). Рука бере участь у дії, не пов'язаний з комунікацією; проте рука повинна змінити своє фізичне місце розташування, докласти зусиль (утягає нитку в голку, пише, шие, веде машину, пливе тощо).

Пасивна безособовість (ПБ). Рука в спокої, або спостерігається поява тенденції до дії, завершення якої не вимагає присутності іншої людини, але при цьому рука все ж не змінює свого фізичного стану (лежить, відпочиваючи, спокійно витягнута; людина сперлася на стіл; звисилася під час сну тощо).

Опис (О). У цю категорію входять описи руки без вказівки на вчинені нею дії (пухка рука, красива рука, рука дитини, рука хворої людини тощо).

У протоколі зазначається:

У першій колонці вказують номер картки. У другій – дається час першої реакції на картку в секундах. У третій – наводяться всі відповіді досліджуваного. У четвертій – результати категоризації відповідей. Якщо експериментатору доводиться звертатися до досліджуваного з уточненнями, це позначається (ут).

Після категоризації підраховується число висловлювань у кожній категорії

Максимальна кількість балів, яку може набрати досліджуваний, ураховуючи, що він дає по чотири відповіді на кожну картку – 40 сек. Однак він може давати більше відповідей по одних категоріях і менше по інших.

Відповіді, що відносяться до категорій «Агресія» і «Вказівка», розглядаються як пов'язані з готовністю досліджуваного до вищого прояву агресивності, небажанням пристосуватися до оточення.

Категорії відповідей: «Страх», «Емоційність», «Комунікація» і «Залежність» відображають тенденцію до дії, спрямованої на пристосування до соціального середовища; при цьому ймовірність агресивної поведінки незначна.

Відповіді, що відносяться до категорій «Демонстративність» і «Інвалідність», під час оцінки ймовірності агресивних проявів не враховуються, тому їхня роль у цій характеристиці поведінки непостійна. Означені відповіді можуть лише уточнювати мотиви агресивної поведінки.

Категорії «Активна безособовість» і «Пасивна безособовість» в аналізі також не беруть участь, оскільки їхній вплив на агресивність поведінки неоднозначний.

Сумарний бал агресивності обчислюється за формулою: $A = (\text{Агресія} + \text{Вказівка}) - (\text{Страх} + \text{Емоційність} + \text{Комунікація} + \text{Залежність})$.

Перший елемент формули характеризує агресивні тенденції, другий – тенденції, що стримують агресивну поведінку.

Більш змістовну інформацію можна отримати під час **аналізу питомої ваги і місця агресивних тенденцій у загальній системі диспозицій**. Інформаційною щодо прогнозу агресивної поведінки є **частка відповідей у категорії «Агресія» щодо сумарної кількості відповідей в категоріях, котрі враховуються у процесі підрахунку сумарного балу**.

Таким чином, **2-3 агресивних відповіді за повної відсутності відповідей типу соціальної кооперації говорять про великий рівень ворожості, ніж безліч таких відповідей на тлі ще більшої кількості установок на доброзичливу міжособистісну взаємодію**.

Важливо, що значення має не тільки співвідношення установок на соціальну кооперацію й агресію, але і те, які саме тенденції протиставляються конфронтації, що спонукає людину до співпраці: страх перед відповідною агресією, почуття власної неповноцінності, залежності або потреба в теплих, дружніх контактах з оточенням. Зовні схожа поведінка в цих випадках має принципово різні внутрішні детермінанти. Дані про їхню природу можна отримати під час здійснення **аналізу питомої ваги установок, які протистоять агресії (категорії «Страх», «Комунікація», «Емоційність», «Залежність»)**.

Використання тесту руки Вагнера може бути продуктивним не тільки під час діагностики агресивності, але і в деяких інших випадках.

Для діагностики міжособистісних стосунків. У цьому випадку інструкція видозмінюється. Досліджуваного просять відповісти на запитання про те, що робить рука, зображена на картках, але при цьому психолог каже: *«Уявіть собі, що це рука Вашого друга (дитини, чоловіка, дружини, керівника тощо)»*. Цей варіант дає можливість побачити, які тенденції і який знак соціальної спрямованості (позитивний чи негативний) приписуються партнерові, і таким чином можна проаналізувати актуальне ставлення до нього досліджуваного.

Для діагностики кандидатів, висунутих на керівні посади. Якщо в процесі тестування виявляється підвищена питома вага відповідей по категорії «Указівка» й одночасно незначний відсоток установок на соціальну кооперацію, то можна з великою ймовірністю прогнозувати жорстку, авторитарну позицію майбутнього керівника. За відсутності відповідей за категоріями «Указівка» і «Агресія» й одночасному збільшенні відповідей за категоріями «Залежність» і «Страх» кандидат найімовірніше проявляє себе як ведений, залежний, не здатний відстоювати свою позицію.

Означену діагностику доцільно застосовувати для діагностики агресивності різних груп злочинців, прогнозу відкритої агресивної поведінки в кримінальній психології під час проведення судово-психологічної експертизи.

Додаток Е

ОПИТУВАЛЬНИК «ПОДРУЖНЄ НАСИЛЬСТВО»

ІІІ _____

Вік _____ освіта _____ працюю/не працюю _____

Сімейний стан _____ скільки років у шлюбі _____

Діти _____

Місце проживання _____ рівень доходів _____

1. Ваш чоловік звертається до Вас із лайливими словами, ображає чи принижує? _____
2. Чи відповідаєте ви йому тим самим? _____
3. Ваш чоловік може вам заборонити спілкуватися з друзями? _____
4. Ваш чоловік часто вживає алкоголь? _____ Він поводить при цьому агресивно? _____
5. Чи можете Ви сказати, що у Вас у сім'ї рівність щодо розпорядження сімейним бюджетом, ухвалення рішень стосовно дітей, відпочинку, придбань? _____
6. Буває таке, що чоловік вас штовхає, шарпає, трусить? _____
7. Ваш чоловік іноді б'є вас? _____ Чи робить це постійно? _____
8. Ви коли-небудь зверталися до поліції з приводу того, що чоловік Вас побив? _____
9. Ви знаєте, скільки заробляє Ваш чоловік? _____
10. Чоловік контролює час Вашого повернення з роботи, дзвонить чи забирає Вас, якщо ви запізнюєтеся _____
11. Чоловік відмовляв Вам у грошах для купівлі вкрай необхідних речей, хоча вони у нього були, тільки тому, що вважав, що у Вас і у дітей уже є все необхідне? _____
12. Часто під час сварок чоловік погрожує Вам побиттям? _____
13. Під час сварок чоловік іноді нищить майно (б'є посуд, викидає речі)? _____
14. Було таке, що чоловік виганяв Вас із дому? _____
15. Ви були свідком насильства батька щодо матері? _____ Чи вдавалися батьки до фізичних покарань щодо Вас? _____
16. Як часто чоловік Вас ображає? _____ Це залежить від вживання алкоголю? _____
17. Коли чоловік Вас ображає чи виправдовуєте Ви його поведінку, мовляв: «Він не в настрої, я сама його спровокувала»? _____
18. Ваша реакція на насильство _____
19. Ви вважаєте себе жертвою подружнього насильства? _____

Додаток Є

Тест рефлексії. Методика діагностики рівня розвитку рефлексивності (опитувальник Карпова А.В.)

Методика діагностики рефлексивності (опитувальник Карпова А.В., тест на рефлексію) призначена для визначення рівня розвитку рефлексії в особистості.

Рефлексивність – це здатність людини виходити за межі власного «Я», осмислювати, вивчати, аналізувати що-небудь за допомогою порівняння образу свого «Я» з якимись подіями, особистостями. Рефлексивність як протилежність імпульсивності характеризує людей, які, перш ніж діяти, внутрішньо переглядають усі гіпотези, відкидаючи ті з них, які здаються їм малоправдоподібним, приймають рішення обдуманно, виважено з урахуванням різних варіантів вирішення «завдання».

Інструкція

Вам належить дати відповіді на кілька тверджень опитувальника. У бланку відповідей навпроти номера питання проставте, будь ласка, цифру, відповідну варіанту

Вашої відповіді:

- 1 - абсолютно неправильно;
- 2 - неправильно;
- 3 - скоріше так;
- 4 - не знаю;
- 5 - скоріше правильно;
- 6 - правильно;
- 7 - абсолютно правильно.

Не хвилюйтеся під час роботи над визначенням відповіді. Пам'ятайте, що правильних або неправильних відповідей у цьому випадку бути не може.

Запитання

1. Прочитавши хорошу книгу, я завжди потім довго думаю про неї; хочеться її з ким-небудь обговорити.
2. Коли мене раптом несподівано про щось запитують, я можу відповісти перше, що спало на думку.
3. Перш ніж зняти трубку телефона, щоб подзвонити в справі, я зазвичай подумки планую майбутню розмову.
4. Зробивши якийсь промах, я довго потім не можу відволіктися від думок про нього.
5. Коли я розмірковую над чимось або розмовляю з іншою людиною, мені буває цікаво раптом згадати, що послужило початком ланцюжка думок.
6. Приступаючи до важкого завдання, я намагаюся не думати про майбутні труднощі.
7. Головне для мене – уявити кінцеву мету своєї діяльності, а деталі мають другорядне значення.
8. Буває, що я не можу зрозуміти, чому будь-хто незадоволений мною.
9. Я часто ставлю себе на місце іншої людини.

10. Для мене важливо в деталях уявляти перебіг майбутньої роботи.

11. Мені було б важко написати серйозний лист, якби я заздалегідь не склала план.

2. Я віддаю перевагу діяти, а не розмірковувати над причинами своїх невдач.

13. Я досить легко приймаю рішення щодо дорогої покупки.

14. Як правило, якщо я щось задумала, то прокручую в голові свої задуми, уточнюючи деталі, розглядаючи всі варіанти.

15. Я турбуюся про своє майбутнє.

16. Думаю, що в безлічі ситуацій треба діяти швидко, керуючись першим рішенням, яке прийшло в голову.

17. Часом я приймаю необдумані рішення.

18. Закінчивши розмову, я, буває, продовжую вести її подумки, наводячи все нові й нові аргументи на захист своєї точки зору.

19. Якщо відбувається конфлікт, то, розмірковуючи над тим, хто в ньому винен, я насамперед починаю із себе.

20. Перш ніж прийняти рішення, я завжди намагаюся все ретельно обміркувати та зважити.

21. У мене бувають конфлікти від того, що я часом не можу передбачити, якої поведінки чекає від мене оточення.

22. Буває, що, обмірковуючи розмову з іншою людиною, я начебто подумки веду з ним діалог.

23. Я намагаюся не замислюватися над тим, які думки й почуття викликають мої слова й учинки в інших людей.

24. Перш ніж зробити зауваження іншій людині, я обов'язково подумаю, якими словами це краще зробити, щоб її не образити.

25. Вирішуючи важке завдання, я думаю над ним навіть тоді, коли займаюся іншими справами.

26. Якщо я з кимось сварюся, то здебільшого не вважаю себе винним.

27. Рідко буває так, що я шкодую про сказане.

Оброблення результатів. Із цих 27 тверджень 15 є прямими (номери питань: 1,3,4, 5,9,10,11,14, 15, 18, 19, 20, 22, 24, 25). Решта 12 – зворотні твердження, що необхідно враховувати під час оброблення результатів, коли для отримання підсумкового бала підраховуються в прямих питаннях цифри, обрані випробовуваними, а в зворотних – значення, замінені на ті, що виходять у процесі інверсії шкали відповідей. Тобто $1 = 7, 2 = 6, 3 = 5, 4 = 4, 5 = 3, 6 = 2, 7 = 1$.

Ключ до тесту-опитувальником рефлексивності Карпова.

Стіна	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Бали	80 і нижче	81 - 100	101 - 107	108 - 113	114 - 122	123 - 130	131 - 139	140 - 147	148 - 156	157 - 181	1172 і вище

Під час інтерпретації результатів доцільно виходити з диференціації отриманих результатів на три основні категорії.

Результати методики, рівні 7 або вищі, свідчать про високорозвинену рефлексивності.

Результати в діапазоні від 4 до 7 – індикатори середнього рівня рефлексивності.

Показники, менші 4-х – свідчення низького рівня розвитку рефлексивності.

Інтерпретація і розшифрування

Методика базується на теоретичному матеріалі, який конкретизує загальну трактування рефлексивності, а також низку інших суттєвих особливостей та властивостей. Ці уявлення можна резюмувати в таких положеннях:

1. Рефлексивність як психічна властивість є однією з основних граней тієї інтегративної психічної реальності, яка співвідноситься з рефлексією загалом. Двома іншими її модусами є рефлексія в її процесуальному статусі і рефлексування як особливий психічний стан. Ці три модуси найтісніше пов'язані між собою та взаємодетермінуються, утворюючи на рівні їхнього синтезу якісну визначеність, що позначається поняттям рефлексія. Завдяки цьому означена методика орієнтується не тільки безпосередньо на рефлексивність як психічну властивість, але також і опосередковано враховує її прояви у двох інших відзначених модусах. Звідси випливає, що ті поведінкові й інтроспективні індикатори, у яких конкретизується теоретичний конструкт, а також питання методики враховують і рефлексивність як психічну властивість, і рефлексію як процес, і рефлексування як стан.

2. Водночас, як показує аналіз літературних даних, діагностика властивості рефлексивності повинна обов'язково враховувати і диференціацію її проявів з іншого важливого критерію, основи її спрямованості. Відповідно до цього, як відомо, виділяють два типи рефлексії, які умовно позначаються як інтра- та інтерпсихічна рефлексія. Перша співвідноситься з рефлексивністю як здатністю до самосприйняття змісту власної психіки та її аналізу, друга зі здатністю до розуміння психіки інших людей, що включно з рефлексивністю як здатністю поставити себе на місце іншого містить також і механізми проєкції, ідентифікації, емпатії. Отже, загальна властивість рефлексивності включає обидва зазначених типи, а рівень розвитку цієї властивості є похідним від обох одночасно.

3. Зміст теоретичного конструкту, а також спектр визначених ним поведінкових проявів індикаторів властивості рефлексивності передбачає і необхідність урахування трьох головних видів рефлексії, що виділяються за так званім «тимчасовим» принципом: ситуативної (актуальної), ретроспективної та перспективної рефлексії.

Ситуативна рефлексія забезпечує безпосередній самоконтроль поведінки людини в актуальній ситуації, осмислення її елементів, аналіз того, що відбувається, здатність суб'єкта до співвідношення своїх дій із ситуацією і їхньої координації відповідно до умов, що змінюються, і власним станом. Поведінковими проявами й характеристиками цього виду рефлексії є, зокрема, час обмірковування суб'єктом своєї поточної діяльності; те, наскільки часто вдається до аналізу того, що відбувається; ступінь розгорнення процесів прийняття рішення; схильність до самоаналізу в конкретних життєвих ситуаціях.

Ретроспективна рефлексія проявляється у схильності до аналізу вже виконаної в минулому діяльності й доконаних подій. У цьому випадку предметами

рефлексії є передумови, мотиви і причини події; зміст минулого поведінки, а також його результативні параметри і особливо допущені помилки. Ця рефлексія виражається, зокрема, у тому, як часто та наскільки довго суб'єкт аналізує й оцінює події, що відбулися, чи схильний узагалі аналізувати минуле й себе в ньому.

Перспективна рефлексія співвідноситься з функцією аналізу майбутньої діяльності, поведінки; плануванням як таким; прогнозуванням можливих фіналів тощо. Її основні поведінкові характеристики – ретельність планування деталей своєї поведінки, частота звернення до майбутніх подій, орієнтація на майбутнє. За даними автора методики, ступінь надійності розробленого ним тесту-опитувальника, який відображає точність і стійкість результатів, відповідав психодіагностичним вимогам. Результати перевірки методики на валідність також підтверджують її необхідний з точки зору вимог психометрики ступінь.

Додаток Ж

Тест-опитувальник для визначення самоствавлення особистості
(*В.В. Столін, С.Р. Пантелєєв*).

Мета: визначення емоційного й семантичного змісту ставлення особистості до себе.

Необхідний матеріал: опитувальник, бланк для відповідей.

Перебіг проведення

Досліджуваним пропонується опитувальник, що налічує 110 тверджень.

Інструкція: «Уважно прочитайте запропоновані Вам твердження та обведіть одну з двох відповідей на окремому бланку поряд з номером кожного твердження: обведіть знак «+», якщо Ви погоджуєтеся, або знак «-», якщо не погоджуєтеся.

Над твердженнями довго не роздумуйте. Правильних і неправильних відповідей немає.

Текст опитувальника.

1. Мої слова не так уже й часто розходяться з ділом.
2. Випадковому знайомому я найімовірніше видамся людиною приємною.
3. До чужих проблем я завжди ставлюся з тим же розумінням, що і до своїх.
4. У мене часто виникає відчуття, що те, про що я подумки із собою розмовляю, мені неприємне.
5. Думаю, що більшість моїх знайомих ставиться до мене із симпатією.
6. Найрозумніше, що може зробити людина у своєму житті, – це підкоритися власній долі.
7. У мене достатньо здібностей та енергії втілити в життя задумане.
8. Якби Я роздвоїлася, то мені було б дуже цікаво спілкуватися зі своїм двійником.
9. Я не здатна завдати душевного болю коханим і рідним мені людям.
10. Я вважаю, що іноді не гріх пожаліти саму себе.
11. Помилившись, я часто не можу зрозуміти, як мені могло прийти в голову, що із задуманого могло вийти щось хороше.
12. Частіше я схвалюю свої плани і вчинки.
13. У моїй особистості є, мабуть, щось таке, що здатне викликати в інших гостру неприязнь.
14. Коли я намагаюся себе оцінити, я насамперед бачу свої недоліки.
15. У мене не виходить бути для коханої людини цікавою тривалий час.
16. Можна сказати, що я ціную себе досить високо.
17. Мій внутрішній голос рідко підказує мені те, із чим би я зрештою погодилася.
18. Багато моїх знайомих не сприймають мене серйозно.
19. Бувало, і не раз, що я сама сильно ненавиділа себе.
20. Мені дуже заважає нестача волі, енергії й цілеспрямованості.
21. У моєму житті виникали такі обставини, коли я йшла на угоду з власною совістю.
22. Іноді я сама себе погано розумію.

23. Часом мені буває дуже болісно спілкуватися із собою.
24. Думаю, що без великих зусиль могла б знайти спільну мову з будь-якою розумною та знаючою людиною.
25. Якщо я і ставлюся до кого-небудь з докором, то насамперед до себе.
26. Іноді я сумніваюся, чи можна любити мене по-справжньому.
27. Часто мої суперечки із собою обриваються думкою, що все одно вийде не так, як я вирішила.
28. Моє ставлення до себе можна назвати дружнім.
29. Навряд чи знайдуться люди, яким я не по душі.
30. Часто я не без сарказму жартую над собою.
31. Якби моє друге «Я» існувало, то для мене це була б найнудніша партнерка у спілкуванні.
32. Я вважаю, що я склалася як особистість, і тому не витрачаю багато сили на те, щоб у чомусь стати іншою.
33. Загалом мене влаштовує те, яка я є.
34. На жаль, дуже багато людей не розділяють моїх поглядів на життя.
35. Загалом я можу сказати, що поважаю себе.
36. Я думаю, що маю надійну й розумну порадицю в собі.
37. Я досить часто дратуюся від себе.
38. Я часто, але досить безуспішно, намагаюся в собі щось змінити.
39. Я думаю, що моя особистість значно цікавіша й багатша, ніж це може здаватися з першого погляду.
40. Мої достоїнства загалом переважають над недоліками.
41. Я рідко залишаюся незрозумілою в найважливішому для мене.
42. Думаю, що інші загалом оцінюють мене досить високо.
43. Те, що зі мною трапляється, – це справа моїх рук.
44. Якщо я сперечаюся із собою, то завжди впевнена, що знайду єдино правильне рішення.
45. Коли зі мною трапляються неприємності, як правило, я кажу: «Так тобі і треба».
46. Я не вважаю, що достатньо духовно цікава для того, щоб бути привабливою для багатьох людей.
47. У мене часто виникають сумніви, чи така я насправді, якою себе уявляю.
48. Я не здатна зрадити навіть подумки.
49. Частіше всього я думаю про себе з дружньою іронією.
50. Мені здається, що мало хто може подумати про мене погано.
51. Я впевнена, що на мене можна покластися в найвідповідальніших справах.
52. Я можу сказати, що загалом я контролюю свою долю.
53. Я ніколи не видаю думки, які мені сподобалися, за свої.
54. Якою б я не видавалася оточенню, знаю, що в глибині душі я краща, ніж більшість інших.
55. Я хотіла б залишитися такою, якою я є.

56. Я завжди рада критиці на мою адресу, якщо вона обґрунтована і справедлива.
57. Мені здається, що якби таких людей, як я, було більше, то життя змінилося б на краще.
58. Моя думка має достатню вагу в очах оточення.
59. Щось заважає мені зрозуміти себе по-справжньому.
60. У мені є чимало такого, що навряд чи викликає симпатію.
61. У складних обставинах я зазвичай не чекаю, доки проблеми вирішаться самі собою.
62. Іноді я намагаюся видати себе не за ту, якою я є.
63. Бути поблажливою до власних слабостей – цілком природно.
64. Я впевнилася, що глибоке проникнення в себе – малоприємне й досить ризиковане заняття.
65. Я ніколи не дратуюсь і не злюся без особливих на те причин.
66. У мене бували такі моменти, коли я розуміла, що мене є за що зневажати.
67. Я часто відчуваю, що мало впливаю на те, що зі мною відбувається.
68. Саме багатство та глибина мого внутрішнього світу і визначають мою цінність як особистості.
69. Тривалі суперечки із собою частіше залишають гіркий слід у моїй душі, ніж приносять полегшення.
70. Думаю, що спілкування зі мною приносить людям щире задоволення.
71. Якщо говорити відверто, іноді я буваю дуже неприємною.
72. Можна сказати, що я собі подобаюся.
73. Я – людина надійна.
74. Здійснення мої бажань мало залежить від везіння.
75. Моє внутрішнє «Я» завжди мені цікаве.
76. Мені дуже просто переконати себе не засмучуватися через дрібниці.
77. Близьким людям властиво мене недооцінювати.
78. У мене в житті часто бувають хвилини, коли я собі огидна.
79. Мені здається, що я все-таки не вмю сердитися на себе по-справжньому.
80. Я переконалася, що в серйозних справах на мене краще не розраховувати.
81. Іноді мені здається, що я якась дивна.
82. Я не схильна пасувати перед труднощами.
83. Моє власне «Я» не видається мені чимось вартим уваги.
84. Мені здається, що, глибоко обдумуючи внутрішні проблеми, я навчилася значно краще себе розуміти.
85. Навряд чи я викликаю симпатію в більшості моїх знайомих.
86. Мені траплялося робити такі вчинки, яким навряд чи можна знайти виправдання.
87. Десь у глибині душі я вважаю себе слабкою.
88. Якщо я відверто і звинувачую себе в чомусь, то, як правило, викривального запалу вистачає ненадовго.
89. Мій характер, яким би він не був, цілком мене влаштовує.

90. Я цілком ясно уявляю собі, що чекає мене попереду.
91. Іноді мені буває досить важко знайти спільну мову зі своїм внутрішнім «Я».
92. Мої думки про себе найчастіше зводяться до звинувачень на власну адресу.
93. Я не хотіла б сильно мінятися навіть на краще, тому що кожна зміна – це втрата якоїсь дорогої частинки себе.
94. У результаті моїх дій досить часто виходить зовсім не те, на що я розраховувала.
95. Навряд чи в мені є щось, чого б я не знала.
96. Мені ще багато чого не вистачає, щоб з упевненістю сказати собі: «Так, я цілком зріла особистість».
97. У мені цілком мирно вживаються як мої достоїнства, так і мої недоліки.
98. Іноді я надаю «безкорисливу» допомогу людям лише для того, щоб краще виглядати у власних очах.
99. Мені досить часто й безуспішно доводиться виправдовуватися перед собою.
100. Ті, хто мене не любить, просто не знають, яка я людина.
101. Переконати себе в чомусь для мене нескладно.
102. Я не відчуваю нестачі в близьких і розуміючих мене людях.
103. Мені здається, що мало хто поважає мене по-справжньому.
104. Якщо не бути дріб'язковим, то загалом мені немає в чому собі дорікнути.
105. Я сама створила себе такою, якою я є.
106. Думка інших про мене цілком збігається з моєю.
107. Я сама хотіла багато в чому себе переробити.
108. До мене ставляться так, як я того заслуговую.
109. Думаю, що моя доля все одно складеться не так, як мені хочеться тепер.
110. Упевнена, що в житті я на своєму місці.

Оброблення та аналіз результатів:

Проводиться підрахунок «сирих балів» шкальних значень відповідно до ключа. При збігові з ключем нараховується 1 бал, при відсутності збігів – 0 балів.

Ключ:

1. Відвертість:

«+»: 1, 3, 9, 48, 53, 56, 65.

«-»: 21, 62, 86, 98.

2. Самовпевненість:

«+»: 7, 24, 30, 35, 36, 51, 52, 58, 61, 78, 82.

«-»: 20, 80, 103.

3. Самокерівництво:

«+»: 43, 44, 45, 74, 76, 84, 90, 105, 106, 108, 110.

«-»: 109.

4. Дзеркальне «Я»:

«+»: 2, 5, 29, 41, 42, 50, 102.

«-»: 13, 18, 34, 85.

5. Самоцінність:

«+»: 8, 16, 39, 54, 57, 68, 70, 75, 100.

«-»: 15, 26, 31, 46, 83.

6. Самоприйняття:

«+»: 10, 12, 17, 28, 40, 49, 63, 72, 77, 79, 88, 97.

«-»: -

7. Самоприв'язаність:

«+»: 6, 32, 33, 55, 89, 95, 101, 104.

«-»: 96, 107.

8. Конфліктність:

«+»: 4, 11, 22, 23, 27, 38, 47, 59, 64, 67, 69, 81, 91, 94, 99.

«-»: -

9. Самозвинувачення:

«+»: 14, 19, 25, 37, 60, 66, 71, 78, 87, 92.

«-»: -

Надалі бали переводяться у стінові показники:

Норми

Стіни шкали	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	0	0	1	2-3	4-5	6-7	8	9	10	11
2	0-1	2	3-4	5-6	7-9	10	11-12	13	13	14
3	0-1	2	3	4-5	6	7	8	9-10	11	12
4	0	1	2	3-4	5	6-7	8	9	10	11
5	0-1	2	3	4-5	6-7	8	9-10	11	12	13-14
6	0-1	2	3-4	5-6	6-7	8	9	10	11	12
7	0	1	2-3	4-5	6	7-8	7-8	9	10	11
8	0	0	1-2	3-4	5-7	8-9	11-12	13	14	15
9	0	1	2	3-4	5	6-7	8	9	10	10

Самоставлення – це певне стійке почуття щодо власного «Я», що містить низку специфічних модальностей (вимірів), котрі відрізняються як за емоційним тоном, переживанням, так і за семантичним змістом відповідного ставлення до себе.

Шкала 1 – внутрішня чесність – «Відкритість» пов'язана з такими аспектами образу «Я», самоставлення, поведінки, які, будучи значимими для особистості, важко усвідомлюються особистістю.

Низькі значення шкали пов'язані з глибокою усвідомленістю «Я», підвищеною рефлексивністю та критичністю, здатністю не приховувати від себе та інших значиму неприємну інформацію.

Крайньо низькі значення можуть свідчити про самовідкритість, яка інколи межує із цинізмом.

Високі значення свідчать про закритість, нездатність або небажання усвідомлювати та розголошувати значиму інформацію про себе, у крайньому вираженні – про пряму брехню й фальсифікацію результатів задля соціально бажаних відповідей.

Шкала 2 - «Самовпевненість» – уявлення про себе як про самостійну, вольову, енергійну, надійну людину, якій є за що себе поважати.

Низькі значення шкали свідчать про незадоволеність собою та власними можливостями, про сумнів у здатності викликати повагу.

Високі значення шкали відповідають високій думці про себе, самовпевненості, відсутності внутрішньої напруженості.

Шкала 3 - «Самокерівництво» - уявлення про те, що основним джерелом активності й результатів, що стосуються як діяльності, так і власної особистості суб'єкта, є він сам.

Людина з *високим балом* за шкалою виразно переживає власне «Я» як внутрішній стержень, що інтегрує її особистість і життєдіяльність, вважає, що її доля знаходиться в її власних руках, і відчуває почуття обґрунтованості й послідовності внутрішніх спонукань та цілей.

Низькі бали свідчать про віру особистості та підвладність її «Я» часовим обставинам, про нездатність протистояти долі, погану саморегуляцію, розмитий локус «Я», відсутність тенденції шукати причини вчинків і результатів у собі самому.

Шкала 4 – відображене самоствавлення - «Дзеркальне «Я» – очікуване ставлення до себе з боку інших людей.

Високі значення шкали відповідають уявленню особистості про те, що її характер і діяльність здатні викликати в інших повагу, симпатію, схвалення та розуміння.

Низькі значення шкали свідчать про очікування протилежних почуттів від узагальненого іншого.

Шкала 5 - «Самоцінність» – відображає емоційну оцінку себе, свого «Я» за внутрішніми інтимними критеріями любові, духовності, багатства внутрішнього світу.

Високі оцінки за шкалою відображають зацікавленість у власному «Я», любов до себе, відчуття цінності власної особистості та одночасно передбачувану цінність свого «Я» для інших.

Низькі значення шкали характеризують недолік свого *духовного «Я»*, сумніви в цінності власної особистості, відстороненість, що межує з байдужістю до свого «Я», утрату інтересу до внутрішнього світу.

Шкала 6 - «Самоприйняття».

Високий полюс відповідає дружньому ставленню до себе, згоді із собою, схваленню своїх планів і бажань, емоційному, безумовному прийняттю себе такою, якою ти є, нехай навіть з деякими недоліками.

Низький полюс свідчить про відсутність перерахованих якостей – недостатність самоприйняття, що є важливим симптомом дезадаптації.

Шкала 7 - «Самоприв'язаність».

Високі значення шкали свідчать про ригідність «Я-концепції», прив'язаність, небажання змінюватися на фоні загального позитивного ставлення до себе. Ці переживання часто супроводжуються прив'язаністю до неадекватного «Я»-образу. В останньому випадку тенденції до збереження такого образу – один із захисних механізмів самосвідомості.

Низькі значення свідчать про протилежні тенденції: бажання щось у собі змінити, потяг до відповідності з ідеальним уявленням про себе, незадоволеність собою.

Шкала 8 – «Внутрішня конфліктність».

Високі значення свідчать про наявність внутрішніх конфліктів, сумнівів, непогодження із собою, тривожно-депресивних станів, що супроводжуються переживанням почуття провини.

Помірне підвищення за шкалою вказує на підвищену рефлексію, глибоке проникнення в себе, усвідомлення своїх труднощів, адекватний образ «Я» та відсутність витіснення.

Крайньо низькі значення шкали свідчать про заперечення проблем, закритість, поверхову самовдоволеність.

Шкала 9 – «Самозвинувачення».

Високі значення свідчать про самозвинувачення, готовність поставити собі у провину свої промахи та невдачі, власні недоліки. Шкала є індикатором відсутності симпатії, що супроводжується негативними емоціями на свою адресу, навіть незважаючи на високу самооцінку якостей і досягнень.

Шкали об'єднані у **три** незалежних та добре інтерпретованих фактори:

1-ий фактор – Самоповага: шкали 1, 2, 3, 4. Відображає оцінку власного «Я» щодо соціально-нормативних критеріїв модальності.

2-ий фактор – Аутосимпатія: шкали 5, 6, 7. Відображає емоційне ставлення суб'єкта до свого «Я».

3-ій фактор – Самоприниження: шкали 8, 9. Відображає негативне самоставлення.

Додаток 3

Опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В.І. Моросанова

Методика «Стиль саморегуляції поведінки» спрямована на дослідження загального рівня саморегуляції, а також таких компонентів, як-от: планування, моделювання, програмування, оцінювання результатів, гнучкості, самостійності.

Інструкція: Пропонуємо низку висловлювань про особливості поведінки. Послідовно прочитавши кожне, виберіть одну із чотирьох можливих відповідей: «Правильно», «Мабуть, правильно», «Мабуть, неправильно», «Неправильно» та поставте хрестик у відповідній графі на аркуші відповідей. Не пропускайте жодного висловлювання. Пам'ятайте, що не може бути хороших чи поганих відповідей, тому що це не випробування Ваших здібностей, а лише виявлення індивідуальних особливостей Вашої поведінки.

Твердження

- 1 Свої плани на майбутнє люблю розробляти в найменших деталях.
- 2 Люблю всілякі пригоди, можу йти на ризик
- 3 Намагаюся завжди приходити вчасно, а втім, часто запізнююся.
- 4 Дотримуюся девізу: «Вислухай пораду, але зроби по-своєму».
- 5 Часто покладаюся на свої здібності орієнтуватися з перебігу справи і не прагну заздалегідь уявити послідовність своїх дій.
- 6 Оточення відзначає, що я недостатньо критична до себе і своїх дій, але я цього не завжди помічаю.
- 7 Напередодні контрольних або іспитів у мене зазвичай з'являлося відчуття, що мені не вистачило 1-2 днів для підготовки.
- 8 Щоб відчувати себе впевнено, необхідно знати, що чекає на тебе завтра.
- 9 Мені важко себе змусити щось переробляти, навіть якщо якість зробленого мене не влаштовує.
- 10 Не завжди помічаю свої помилки, частіше це робить моє оточення.
- 11 Перехід на нову систему роботи не завдає мені особливих незручностей.
- 12 Мені важко відмовитися від прийнятого рішення навіть під впливом близьких мені людей.
- 13 Я не відношу себе до людей, життєвим принципом яких є «Сім разів відміряй, один раз відріж».
- 14 Ненавиджу, коли мене опікують та за мене щось вирішують.
- 15 Не люблю багато роздумувати про своє майбутнє.
- 16 У новому одязі часто відчуваю себе ніяково.
- 17 Завжди заздалегідь планую свої витрати, не люблю робити незапланованих покупок.
- 18 Унікаю ризику, погано справляюся з несподіваними ситуаціями.
- 19 Моє ставлення до майбутнього часто змінюється: то будую «райдужні» плани, то майбутнє здається мені «похмурим».

20 Завжди намагаюся продумати способи досягнення мети, перш ніж почну діяти.

21 Віддаю перевагу збереженню незалежності навіть від близьких мені людей.

22 Мої плани на майбутнє зазвичай реалістичні, і я не люблю їх змінювати.

23 У перші дні відпустки (канікул) за зміни способу життя завжди з'являється почуття дискомфорту.

24 За великого обсягу роботи неминуче страждає якість результатів.

25 Люблю зміни в житті, зміну обставин і способу життя.

26 Не завжди вчасно помічаю зміни обставин і через це терплю невдачі.

27 Буває, що наполягаю на своєму, навіть коли не впевнена у своїй правоті.

28 Люблю дотримуватися заздалегідь наміченого на день плану.

29 Перш ніж з'ясовувати стосунки, намагаюся уявити собі різні способи подолання конфлікту.

30 У разі невдачі завжди шукаю, що ж було зроблено неправильно.

31 Не люблю посвячувати кого-небудь у свої плани, рідко дотримуюся чужих порад.

32 Вважаю розумним принцип: спочатку треба вплутатися в бій, а потім шукати кошти для перемоги.

33 Люблю помріяти про майбутнє, але це скоріше фантазії, ніж реальність.

34 Намагаюся завжди враховувати думку товаришів про себе та свою роботу.

35 Якщо я зайнята чимось важливим для себе, то можу працювати за будь-яких обставин.

36 В очікуванні важливих подій прагну заздалегідь уявити послідовність своїх дій за того чи іншого розвитку ситуації.

37 Перш ніж взятися за справу, мені необхідно зібрати докладну інформацію про умови його виконання й супутні обставини.

38 Рідко відступаю від розпочатої справи.

39 Часто допускаю недбале ставлення до своїх зобов'язань у разі втоми й поганого самопочуття.

40 Якщо я вважаю, що права, то мене мало хвилює думка оточення про мої дії.

41 Про мене кажуть, що я «розкидаюся», не вмію відокремити головне від другорядного.

42 Не вмію і не люблю заздалегідь планувати свій бюджет.

43 Якщо в роботі не вдалося домогтися певної якості, яка б мене влаштовувала, прагну переробити, навіть якщо оточенню це не важливо.

44 Після вирішення конфліктної ситуації часто подумки до неї повертаюся, перевіряю вжиті заходи й результати.

45 Невимушено відчуваю себе в незнайомій компанії, нові люди мені зазвичай цікаві.

46 Зазвичай різко реагую на заперечення, намагаюся думати й робити все по-своєму.

Оброблення результатів Підрахунок показників опитувальника проводиться за ключами, представленими нижче, де «Так» означає позитивні відповіді, а «Ні» – негативні.

Ключ до шкал

Регуляторні шкали	Відповіді, що збігаються з ключем (1 бал)	
	Вірно; мабуть, вірно	Не вірно; мабуть, не вірно
Планування	1, 8, 17, 22, 28, 31, 36	15, 42
Моделювання	11, 37	2, 7, 19, 23, 26, 33, 41
Програмування	12, 20, 25, 29, 38, 43	5, 9, 32
Оцінювання результатів	30, 44	6, 10, 13, 16, 24, 34, 39
Гнучкість	2, 11, 25, 35, 36, 45	16, 18, 43
Самостійсність	4, 12, 14, 21, 27, 31, 40, 46	34
Загальний рівень саморегуляції	1, 2, 4, 8, 11, 12, 14, 17, 20, 21, 22, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 35, 36, 37, 38, 40, 43, 44, 45, 46	3, 5, 6, 7, 9, 10, 13, 15, 16, 18, 19, 23, 24, 26, 32, 33, 34, 39, 41, 42

Кількість балів

Регуляторні шкали	Кількість балів		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Планування	<3	4-6	>7
Моделювання	<3	4-6	>7
Програмування	<4	5-7	>8
Оцінювання результатів	<3	4-6	>7
Гнучкість	<4	5-7	>8
Самостійсність	<3	4-6	>7
Загальний рівень саморегуляції	<23	24-32	33

Інтерпретація результатів

Шкала «Планування» характеризує індивідуальні особливості висунення й утримання цілей, сформованість у людини усвідомленого планування діяльності. Високі показники за цією шкалою вказують на сформованість потреби в усвідомленому плануванні діяльності, плани в цьому випадку реалістичні, деталізовані, ієрархічні й стійкі, цілі діяльності висуваються самостійно. У респондентів із низькими показниками за цією шкалою потреба в плануванні розвинена слабо, цілі схильні до частоті зміни, поставлена мета рідко буває досягнута, планування малореалістичне. Такі люди вважають за краще не замислюватися про своє майбутнє, цілі висувають ситуативно й зазвичай не самостійно.

Шкала «Моделювання» дозволяє діагностувати індивідуальну розвиненість уявлень про зовнішні і внутрішні значущі умови, ступінь їхньої усвідомленості, деталізованості й адекватності. Опитувані з високими показниками за цією шкалою здатні виділяти значущі умови досягнення цілей як в поточній ситуації, так і в перспективному майбутньому, що проявляється у відповідності програм дій

планам діяльності, а одержуваних результатів – прийнятим цілям. У респондентів з низькими показниками за цією шкалою слабка сформованість процесів моделювання призводить до неадекватної оцінки значимих внутрішніх умов і зовнішніх обставин, що проявляється у фантазуванні, яке може супроводжуватися різкими перепадами ставлення до розвитку ситуації, наслідків своїх дій. У таких людей часто виникають труднощі у визначенні мети і програми дій, адекватних поточній ситуації, вони не завжди помічають зміни ситуації, що також часто призводить до невдач.

Шкала «Програмування» діагностує індивідуальну розвиненість усвідомленого програмування людиною своїх дій. Високі показники за цією шкалою говорять про сформованість у людини потреби продумувати способи своїх дій і поведінки для досягнення намічених цілей, про деталізованість і розгорнення розроблюваних програм. Програми розробляються самостійно, вони гнучко змінюються в нових обставинах і стійкі в ситуації перешкод. У разі невідповідності отриманих результатів цілям проводиться корекція програми дій до отримання прийняттого для людини результату. Низькі показники за шкалою програмування говорять про невміння й небажання людини продумувати послідовність своїх дій. Такі люди вважають за краще діяти імпульсивно, вони не можуть самостійно сформулювати програму дій, часто стикаються з невідповідністю отриманих результатів цілям діяльності і при цьому не вносять змін до програми дій, чинять шляхом проб і помилок.

Шкала «Оцінювання результатів» характеризує індивідуальну розвиненість і адекватність оцінювання та результатів своєї діяльності й поведінки. Високі показники за цією шкалою свідчать про розвиненість і адекватність самооцінки, сформованість стійкості суб'єктивних критеріїв оцінювання результатів. Людина адекватно аналізує як сам факт неузгодженості отриманих результатів з метою діяльності, так і причини, що призвели до цього, гнучко адаптуючись до зміни умов. За низьких показників за цією шкалою людина не помічає своїх помилок, не критична до своїх дій. Суб'єктивні критерії успішності недостатньо стійкі, що веде до різкого погіршення якості результатів за умов збільшення обсягу роботи, погіршенні стану або виникненні зовнішніх труднощів.

Шкала «Гнучкість» діагностує рівень сформованості регуляторної гнучкості, тобто здатності перебудувувати, уносити корекції в систему саморегуляції за зміни зовнішніх і внутрішніх умов. Респонденти з високими показниками за шкалою гнучкості демонструють пластичність усіх регуляторних процесів. За виникнення непередбачених обставин такі люди легко перебудовують плани й програми виконавських дій і поведінки, здатні швидко оцінити зміну значущих умов та перебудувати програму дій. За неузгодженості отриманих результатів з прийнятою метою своєчасно оцінюють сам факт неузгодженості та вносять відповідну корекцію. Гнучкість дозволяє адекватно реагувати на швидку зміну подій та успішно вирішувати поставлену задачу в ситуації ризику. Опитувані з низькими показниками за шкалою гнучкості в динамічних, швидко мінливих обставинах почуваються невпевнено, важко звикають до змін у житті, до нових обставин і способу життя. Вони не здатні адекватно реагувати на ситуацію, швидко

та своєчасно планувати діяльність і поведінку, розробити програму дій, виділити значимі умови, оцінити неузгодженість отриманих результатів з метою діяльності й унести корективи. У результаті у таких досліджуваних неминує виникають регуляторні збої і, як наслідок, невдачі у виконанні діяльності.

Шкала «Самостійність» характеризує розвиненість регуляторної автономності. Наявність високих показників за шкалою самостійності свідчить про автономність в організації активності людини, її здатності самостійно планувати діяльність і поведінку, організовувати роботу для досягнення висунутої мети, контролювати перебіг її виконання, аналізувати й оцінювати як проміжні, так і кінцеві результати діяльності. Респонденти з низькими показниками за шкалою самостійності залежні від думок і оцінок оточення. Плани і програми дій розробляються несамоствійно, такі люди часто й некритично сприймають чужі поради. За відсутності сторонньої допомоги в них неминує виникають регулярні збої.

Опитувальник загалом працює як єдина шкала «Загальний рівень саморегуляції», яка оцінює загальний рівень сформованості індивідуальної системи усвідомленої саморегуляції довільної активності людини.

Опитувані з високими показниками загального рівня саморегуляції самостійні, гнучко й адекватно реагують на зміну умов, висунення та досягнення мети в них значною мірою усвідомлені. За високої мотивації досягнення вони здатні формувати такий стиль саморегуляції, який дозволяє компенсувати вплив особистісних, характерологічних особливостей, що перешкоджають досягненню мети. Чим вищий загальний рівень усвідомленої регуляції, тим легше людина опановує нові види активності, упевненіше почувається в незнайомих ситуаціях, стабільнішими є її успіхи у звичних видах діяльності.

У респондентів з низькими показниками за цією шкалою потреба в усвідомленому плануванні та програмуванні своєї поведінки несформована, така людина більш залежна від ситуації й думки оточення. У таких досліджуваних знижена можливість компенсації несприятливих для досягнення поставленої мети особистісних особливостей порівняно з респондентами з високим рівнем регуляції. Відповідно успішність оволодіння новими видами діяльності значною мірою залежить від відповідності стильових особливостей регуляції і вимог освоєння виду активності.

Додаток И

Тест Будассі на самооцінку

Аналіз допомагає визначити «Я-концепцію», середнє значення «Я-реального» і «Я-ідеального». Саме «Я-концепція» впливає на вибір типу поведінки людини, який зі свого боку і визначає напрям діяльності, вчинки й комунікації.

Чому важливо розуміти свою «Я-концепцію»? Не все, що ми думаємо про себе, є на 100% реальним. Деякі аспекти нашої особистості не сприймаються свідомістю й реалізуються нами неусвідомлено. Тест Будассі дозволяє визначити рівень нашої самооцінки та на основі цих знань коригувати свої вчинки й рішення.

Інструкція до тесту Будассі

Перед вами 48 слів, які позначають властивості особистості.

Реальне	Якості	Ідеальне
	1. Охайність	
	2. Легковажність	
	3. Вдумливість	
	4. Сприйнятливість	
	5. Запальність	
	6. Гордість	
	7. Грубість	
	8. Гуманність	
	9. Доброта	
	10. Життєрадісність	
	11. Дбайливість	
	12. Заздрісність	
	13. Сором'язливість	
	14. Злопам'ятність	
	15. Щирість	
	16. Примхливість	
	17. Легковір'я	
	18. Повільність	
	19. Мрійливість	
	20. Надуманість	
	21. Мстивість	
	22. Надійність	
	23. Наполегливість	
	24. Ніжність	
	25. Нерішучість	
	26. Нестриманість	
	27. Чарівність	
	28. Вразливість	
	29. Обережність	
	30. Чуйність	
	31. Підозрливість	

	32. Принциповість	
	33. Педантичність	
	34. Привітність	
	35. Розбещеність	
	36. Розсудливість	
	37. Самокритичність	
	38. Стриманість	
	39. Справедливість	
	40. Співчуття	
	41. Сором'язливість	
	42. Практичність	
	43. Працьовитість	
	44. Боягузтво	
	45. Переконаність	
	46. Захопленість	
	47. Черствість	
	48. Егоїзм	

Далі вам необхідно виконати **3 кроки**:

1 крок. Зі списку якостей оберіть 20, які, на вашу думку, має ідеальна людина. Поруч з обраними якістьями в правій колонці «Ідеальне» поставте +.

2 крок. Тепер із цих 20 якостей оберіть найбільш неприємні вам. Навпроти кожної якості в колонці «Ідеальне» поставте цифри від 1 до 20, де 1 – найбільш неприємна якість, 20 – найменш неприємна.

3 крок. І останній крок – відзначте з 20 якостей найменш характерні для вас. У лівій колонці «Реальне» поставте цифру навпроти кожної якості від 1 до 20, де 1 – найменш характерна якість, 20 – найбільш характерна.

Результати тестування

Щоб підрахувати результати, вам необхідно вписати дані в таблицю. У колонці d вам потрібно записати різницю колонок «Реальне» і «Ідеальне» – від більшого числа відніміть менше. Запишіть у таблицю цю різницю згідно з порядком 20 якостей.

У колонці d² вам необхідно звести значення в колонці d (вашу різницю) у квадрат. Тобто, якщо d = 2, то d² = 4 і т.ін.

Коли ви запишете всі значення d² для всіх якостей, додайте їх між собою. Таким чином ви отримаєте суму S d².

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
d																				
d ²																				

S d² =

Для чого це число нам необхідне? З його допомогою ми і розраховуємо r – коефіцієнт кореляції рангів, який відображає рівень самооцінки за формулою Роджерса.

$$r = 1 - 0,00075 \times S d^2$$

Розраховане за цією формулою значення буде знаходитися в межах від -1 до $+1$.

Результат не менше $-0,37$ і не більше $+0,37$ вказує на слабкий зв'язок (або взагалі його відсутність) між уявленнями людини про «Я-ідеальне» і про «Я-реальне». Такий результат може бути показником неправильних розрахунків або ж неадекватним уявленням людини про свої ідеальні і реальні якості.

Результат від $-0,38$ до -1 вказує на негативний зв'язок між «Я-ідеальним» і «Я-реальним». У людини розходяться уявлення про те, якою вона хоче бути і яка вона в реальності. Значення можна трактувати як тенденцію до заниженої самооцінки, і чим ближче результат до -1 , тим більше невідповідностей.